

Vetési László

JUHAIMNAK MARADÉKA

A kiadói tanács tagjai:

Balázs Imre József

Cseke Péter

Horváth Andor

Kántor Lajos

Kelemen Hunor

Kovács Kiss Gyöngy

Lászlóffy Aladár

Selyem Zsuzsa

Vetési László
JUHAIMNAK MARADÉKA
*Anyanyelv, egyház, peremvilág:
Sorskérdések a nyelvhatáron*

KOMP-PRESS
Korunk Baráti Társaság
Kolozsvár, 2001

*Lucrare sprijinită financiar de
Ministerul Culturii*

*Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, valamint a Nemzeti
Kulturális Alapprogram támogatásával*

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Szerkesztette: Dávid Gyula

©Vetési László, 2001
ISBN : 973-9373-28-3

PEREMVILÁG – SZIGETVILÁG

Szórványgondjainkról

Diaszpóra – széthullott kéve magjai a terméketlen földben, ősztűn, a tél torkában, a betakarodás nagy műve után, a csírázás reménye nélkül. Nem is annyira a szétszórattak csoportja, hanem inkább az életveszélyesen elszigetelődött *maradék*: hajdani nagy búzamezők emléke, fölöttük már elvonult az aratás, és ők itt maradtak kipergett magvakként az útfélre, a köves helyre, a tövisek közé esve, nem várva, de tudomásul véve a közelgő gyilkos telet.

Örömmel vagy egykedvű beletörődéssel szoktuk mondani, hogy *etnikai lények* vagyunk, hogy megnyilvánulásainkat nyelvi és etnikai szabályokban, kötődésekben éljük át. Itt nálunk, Kelet-Európában, ahol nagy felületeken érintkeznek egymással a népek, minden ilyen vonás betájoló és meghatározó: a *nyelvi* és *etnikus* maga a személyiség értéke, maga az önazonosság. Sokszorosan érvényes ez a szórványokra.

Gondokkal terhesen, szinte végzetesen *szórványnemzet vagyunk*. A világban él a magyarság egyharmada: az anyaország határain kívül, az utódállamokban vagy a diaszpórában – a romániai magyarságnak egyharmada nyelvi és etnikai veszélyeztetettségben, egynegyede pedig halmozottan hátrányos helyzetben. E területeket és közösségeket az jellemzi, hogy a mindennapi életből végzetesen kiszorulóban van – és így társadalmi terét is egyre egyértelműbben

veszíti el – minden etnikai érték és tartalom, köztük pedig a legjelentősebb: az anyanyelv. A múlt nagy bűnei, terhes örökségek és mulasztások nehezedenek ránk emiatt. Mert ha vannak társadalmi életünknek területei, melyeknek megoldását a legtovább halogattuk, akkor e néptöredék sorsa az. Hol és hányan vannak, hogyan élnek, milyen szociológiai, társadalomlélektani folyamatok és hatások alatt állanak? A többség és kisebbség kapcsolata, a szórványnyelv, nyelvkeveredés, nyelvcsere, a szórványgyermek és a vegyes házasság öröklődéseinek élettana vagy a nyelvi-etnikai szabályozások – megannyi fehér folt közösségünk térképén.

Szomorú tény, hogy néhány országos népszámlálási összesítésen túl valójában nem rendelkezünk a hazai szórványmagyarokra vonatkozó adatokkal, és az egyetlen meglévő, az egyházak által összegyűjtött és nyilvántartott adatbázist sem ellenőrizte és összesítette országosan senki sem. És ha számba vesszük, hogy az utóbbi 60–70 évben, egyházaink lelkigondozói füzeteinek és Földes Károly mezőújlaki jajiáltásának előzményével, Nagy Ödönnek a *Hitelben* megjelent cikkei óta félévszázada keserves csend honol idehaza etnikai életünk mindennapjai felett, ez is épp elég ok az elkeseredésre. Csak a szívszorító gyorsasággal eltávozó Semlyén István volt kivétel, aki a kor lehetőségeihez képest nem kis kockázattal adott többször is hírt a hazai nemzetiségeink kérdéseiről. Ő dolgozta fel az 1977-es népszámlálás adatainak nemzetiségi vonatkozásait, és a *Hétmilliárd lélek* című, 1980-ban megjelent könyvecské-

je tartalmaz először adatokat a hazai magyar szórványnépességünkről. Az 1989-es változások óta a múlt év karácsonyában Gyergyószárhegyen rendezett szórványértelmiségi találkozó törte meg a jeget, hogy az elméleti betájoláson túl szomorú körképet adjon a hazai helyzetről (*Európai Idő*, 1991, 11–19.).

Hét erdélyi megyében (Hargita, Kovászna, Maros, Kolozs, Bihar, Szatmár és Szilágy) él a romániai magyarságnak több mint háromnegyed része, mintegy 1 200 000 magyar – írja Semlyén István. A fennmaradó 420 000 az ország többi részén (Arad, Beszterce-Naszód, Brassó, Fehér, Hunyad, Máramaros, Szeben, Temes megyében és a Kárpátokon kívüli területeken) szóródik szét. E népességnek már több mint a fele, mintegy 220 000 magyar a hét megyén kívüli kisebb-nagyobb hazai városokban él (Beszterce, Bukarest, Brassó, Déva, Nagybánya, Nagyenyed, Nagyszeben, Medgyes és a bányavárosok). Mellettük a majd ugyanennyi falun élő magyarral együtt alkotják azt a népeiséget, amit mi romániai szórványmagyarságnak szoktunk nevezni. A megközelítően azonos arány arra is figyelmeztet, hogy még hosszú ideig együtt és egyenlő súllyal kell számolnunk a falusi és városi szórvánnyal.

Erdélyben azonban a szórványoknak megyei alapú számbavétele csalóka, mert természetesen nem eshetnek egybe ezek és a veszélyeztetettségi határok. Maros és Hargita megyében a Maros, Nyárad és a két Küküllő vidékének összefüggő magyarsága mellett ott van a Felső- és Alsó- Maros-mente is, a Gyergyó-i és

a Kelemen-havasok népessége. Ott van a Maros és a Szamos által határolt Mezőség, melyben együtt osztozik Maros és Kolozs megyével. A Fekete-Körös völgyében (Bihar megye) apró kis szigeteket alkotnak a Belényes környéki hagyományörző és tartásos falvak. Ugyanígy a Sebes-Körös völgyének felső szakaszán, a Királyhágó tövében nehéz harcot vív a megmaradásért Körösrév és Magyarkakucs. Szatmár megyében is egyre lejjebb húzódik a nyelvhatár az avasiak új népvándorlása miatt, ahol utolsó végvárak: Vámfalu, Kőszegremete és Avasújváros. Szilágy megyében már a Zsibó melletti és a további keleti területek is jócskán szórványvidéknek számítanak; az Almás és Egregy patakok völgyében is aggasztó a helyzet, Nagyilonda, Semesnye, Almásgalgó magyarsága pedig a felszámolódás utolsó szakaszában van. Az Arad, Temes és Krassó-Szörény megyei népesség néhány ősi település mellett jobbára későbbi telepesfalvakba tömörül, mellettük Karánsebes, Lugos és Resica, valamint Lippa, Borosjenő és Borossebes hatalmas harcot vívó igazi végvárosok. Hunyad megyében elképesztően megfogyatkozott a falusi magyarság. A legnépesebbnek számító Rákosd, Lozsád, Haró, Bácsi és Nagypestes közül ma már csak Rákosd magyar népessége haladja meg a 200-at. Mellettük ott vannak a kevés lakosú kisvárosok: Brád, Hátzeg, Piski, Kalán és Szászváros, ahol az iparosítás sem hozott javunkra számottevő betelepődést. Az öt bányászváros (Petrozsény, Petrilla, Vulkán, Lupény, Urikány) magyarjainak száma egyenként is meghaladja a több ezret, de mel-

lettük Vajdahunyad, Déva is szórványhellyé lett lebontott és szétszórt csángótelepével. Már Hunyad megye is jelzi e vidék magyarságának elhaló gyökereit, de mellette Fehér megye műemlékeknek és műértékeknek egyszerre fájdalmas és lenyűgöző múzeumát nyújtja. Néhány ezer magyarjával és kollégiumával Nagyenyed még viszonylag védett helyzetben van olyan életerős falvak szomszédságában, mint Csombord, Felenyed, Szentkirály, Décse vagy Magyarlapád, Bece, Székelykocsárd. Az előbbiekek lélekszáma 300–500, az utóbbiaké pedig 1000 körüli. Gyulafehérvár környéke már sokkal reménytelenebb helyzetben van, és a hajdani főváros már csak a 600 lelkes Vajasd segítségével tudja fenntartani 8 osztályos általános iskoláját. Tövis és Alvinc még őriz néhány református és római katolikus lelket, de a boroskrakkói és magyarigeni reformátusok teljesen elfogytak, a borbándi katolikus gyülekezetenél is évtizedek óta beállt a nyelvcsere, akárcsak a Balázsfalva környéki, karácsonyfalvi reformátusoknál, ahol már csak Búzásbocsárdon és Magyarpéterfalván él 700 körüli magyarság.

Szeben és Brassó megyében az Olt alsó folyása és a Nagy-Küküllő által határolt rész Szebentől Fogarason át Brassóig a történelmi Erdély egyik legrégebb itt élő magyar lakosságú területe. A legdélibb vonalon Oltszakadát, Románújfalu és Halmágy, fennebb pedig egy szinte egyenes vonal tengelye mentén, légvonalban is félszáz km-re egymástól Mihályfalva, Bolya, Bürkös, Kóbor és Moha őriznek még összefüggő magyar közösségeket. Brassó tövé-

ben a tíz evangélikus csángó falu alkot egy kis élő láncot. Máramaros megyében a 20 000 magyart számláló Nagybánán kívül csak Máramarossziget s mellette apróbb szigetfaluk jelzik a magyarság létét: Tiszahosszúmező és Aknasugatag, lennebb pedig Magyarláros és Domokos, Koltó és Katalin, majd Magyarberkesz szinte csak apróbb nyelvi foltok etnikai térképünkön. Beszterce-Naszód megyében a déli részen maradtak meg tömbökben magyar települések a Nagy-Szamos, Melles, Sajó és Dipse mentén, többnyire vegyesen, de legtöbb helyen értékes középkori templomokkal. A legnagyobb lélekszámú Magyardecse, Árpástó, Magyarremegye és Felőr mellett félszáznyi kis falu népe él jól működő belső kapcsolatokkal.

Az etnikai zónák között a moldvai csángó magyarság helyzete a legismertebb, és ők vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben és a homogenizálódás legelőrehaladottabb fázisában. Domokos Pál Péter óta többször és több rendben feltárták helyzetüket, népi kultúrájukat, nyelvüket, de az etnikai folyamataik szociológiai, társadalomlélektani nyomon követése nem történt meg. Bukarest és a Kárpátokon kívüli terület magyarságáról is többen írtak Koós Ferenc óta, de a legnagyobb baj itt is az, ami az egész ókirályságbeli területen: az adathiány. E vidékek mellett természetesen soroljuk különlegesen veszélyeztetett zónák közé az erdélyi Mezőségnek a Maros, Sajó és Szamos által határolt nagy kiterjedésű területét, mely évszázadok óta nagy felszámolódások színtere. Ha csupán példaként emeljük ki a Kis-Szamos völ-

gyéből a Kolozsvártól Dés környékéig terjedő, ma Kolozs megyéhez tartozó övezetet, döbben-ten fedezzük fel, hogy több mint harminc olyan települést számolhatunk össze a Kis-Szamos két partjának mintegy 20 km-es sávjában, ahol ma 5–10 lelkes töredéknél nem sokkal nagyobb magyar maradék él egy-egy faluban, legtöbb esetben még álló középkori templomokat őrizve és temérdek értékes kegyszert, hajdan népesebb anyaegyházak örököseiként. Ugyanílyen szomorú és szinte reménytelen a helyzet a Kis-Szamos (Füzes), a Nagy-Szamos (Sajó), a Maros (Sármás, Komlód, Uzdiszentpéter) völgyében is, és lennebb Dél-Erdélyben Fehér és Hunyad megye mintegy félszáz falujában.

Városaink elszórványosodásának problematikája külön kérdésselvetés tárgya kell hogy legyen. A nagyobb magyar népességű városok előtt a magyar kisebbséget első hullámban Brassó, Szeben, Medgyes, Fogaras és Segesvár vonzotta leginkább, és a bányavidék mellett ezek ipari létesítményei lettek a székelység kollektivizálással elhajtott munkaerejének legelső foglalkoztatói. A közös falusi gazdaság az ország egész földművességének felszámolása, életének felbontása mellett joggal értékelhető a romániai magyarság *kollektív tragédiájaként* is. A falvainkra gyakorolt hatása leginkább épp a hátrányos helyzetben levő szórványnépességet érintette, és a tömbök rurális magyarsága mellett itt hagyott a legdöbbenetesebb nyomokat. Mert ha a néhány évtizede még száz vagy néhány száz lelkes udvarhelyszéki Abránfalva, Sándorfalva, Homoródszentlászló vagy Jásfal-

va a mai 30–50 lelkével döbbenetes képet mutat, mennyivel inkább elkésérítő a 800-ról százezgnéhányra ürölő Fogaras melletti Kóbor vagy a Kolozsvár tövében 300-ról 14-re(!) apadó Fejérd magyar népességének képe. S ez a folyamat a nyelvi-etnikai életlehetőségeket, a nyelvhasználat terét nemcsak leszűkítette, de végzetesen fel is számolta az etnikus közösségi élet minden formáját.

Bonyolult és igen sokrétű társadalmi és etnikai folyamatoknak vagyunk tehát tanúi. Az ott honról, faluközössége szabályozó erejéből kiszakadó és városra telepedő magyarság igen nagy tömege nyelv- és kultúridegen környezetbe kerül, elgyökértelenedik és elszórványosodik, de a falvakon otthon maradtakra is a szerves közösség felszámolódása vár. A szórványvidékek vegyes falvaiban végzetessé válik az erőszakkal fölöslegessé tett munkaerővel a magyar népesség nagyarányú csökkenése, mert leszűkíti a nyelvhasználat terét, és megöli a csoportélet formáit. Harmadrészt pedig a beözönlők tömege teljességgel felborítja a nemrég még jól működő közösségi rendet, a polgári életet élő városi közösségek civil társadalmát, sőt az etnikai szabályozásokat is, ezáltal az őshonos réteg – nemzeti hovatartozásától függetlenül – kisebbségbe, értékzavarba és konfliktushelyzetbe kerül.

A hazai magyarság a városok és falvak etnikai arányváltásaival egy időben – egyrészt a hivatalos állampolitika rangjára emelve: sokszerűen, másrészt a természetes asszimiláció részeként: beletörődésszerűen – élte és éli át

azt, hogy *etnikailag hátrányos helyzetbe kerül*, mert nyelve és kultúrája teret veszít a mindennapi életben és visszaszorul a köznapi használatban. Ez elsőként a közvetlen társadalmi mozgás- és érintkezési teret érinti, ezzel együtt a munkahelyet és vele a szakmai nyelvet is bekebelezi, azután leszűkíti a mindennapi kommunikáció területén át a szomszédság, a barátság, műrokonság zónáit is. Utoljára marad az intim szféra, a párkapcsolatokon át a vegyes házasság területe, a házon belüli érintkezés és a legvégén már csak a vallásos élet, a kultikus szféra, a lelki élet marad. Ez utóbbi nagyjából anyanyelvhez kötődik, de szórványvidéken gyakran találkozunk a nyelvcsere után is az egyházon keresztül élő etnikai tudattal, az *eu-s ungur* (=magyar vagyok) jelenséggel. Az etnikai folyamatokban sem az az igazán tragikus és elszomorító, amit a hatóságok vagy intézkedések kényszerítenek rá egy népcsoportra, hanem ami objektív és megmászhatatlan folyamatként nehezedik ránk.

Az itt adott tér korántsem elég ahhoz, hogy a kisebbségi és szórványlétből adódó legégetőbb jelenségcsoportokat részletesebben megvizsgálhassuk. Éppen ezért csak vázlatos betájolására teszünk kísérletet olyan komplex problémaköröknek, melyeknek szabályait legtöbbször érzékeljük mindennapjainkban, és mi is benne élünk.

Etnikus lények vagyunk, és az ebben való önmegvalósítás nagyon fontos dolog. A közösségből egyénivé váló etnicitásban mindenkinek meg kell keresnie azokat az utakat és mó-

dokat, ahogy nyelvében megnyilvánulhat, etnikus lényként élhet. A térvésztesben, a szór-ványlétben ez a keresés falun és városon egyaránt megszüli a *szorongást*. Az olyan erdélyi kis- és nagyváros lakói, akik életük során akár többször is átélték közvetlen környezetük művi úton végrehajtott népességcseréjét, az anyanyelv háttérbe szorulását, akik néhány évtized alatt megérték anyanyelvük szinte teljes kiszorulását az utca, a bevásárlás, a tájékozódás és a munkahely mindennapjaiból még olyan városokban is, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmár, Marosvásárhely, azok joggal érezhetik magukat szegényebbeknek valamiben, ami nem mellékes dolog, és ami egyben az etnikai tudat sérülését is magával hozza.

A szorongás másik fajtája ahhoz a tehetetlenséghez kötődik, amelyet a szór-ványcsalád él át, főként gyermekei életében tapasztalva az érdektelenséget és a közömbösséget. Itt is a legnagyobb lelki megrázkódtatást a *vegyes házasságok* szokták jelenteni. A falvak mellett egyre nagyobb figyelmet kell szentelni a városi párválasztási szokások szabályozása kérdésének. A szorongás itt jelentkező ellentmondásos érzésében a „*nem még van ez jól*” gyötrődése a „*mithogy csináljak*” beletörődésével keveredik.

Etnikai életünk nagy átalakulásaiban természetes személyiség-lélektani védekezési reflex az idők folyamán többször is megváltozó *etnikai beállítódás*. Ezáltal vesszük tudomásul környezetünkben önnön etnikai helyzetünket: az az érzékenység ez, amellyel leképeződik bennünk a nagy- és kisközösség egyensúlya, és

amellyel elfogadjuk ezeknek a működési szabályait. Az etnikai beállítódást az adott helységben meglévő arányoktól a pillanatnyi interetnikus hangulaton és viszonyon át minden befolyásolja. A kiegyensúlyozott társadalmakban lassabban van szükség újraállítódásra, a nyelvi-
leg homogén társadalmakban ez szinte csak jelzészzerű, de a mozgalmas kelet-európai etnikai viszonyok között gyakran kell az egyénnek a változásokhoz igazodnia, a többségben a maga helyét betájolnia, hogy környezetében, mint etnikai lény, mindig megfelelően helyezkedjék el. Az etnikai beállítódás tehát az a folyamat, ahogyan partikuláris értékeinkkel elhelyezkedünk a társadalom és környezetünk etnikai értékeinek egészében.

A kisebbségben élő egyén számára rendkívül fontos az is, hogy a vele azonos nyelvet beszélő partnert a lehető legrövidebb időn belül azonosítsa. Gyakran előfordul, hogy csak hosszabb ideje tartó párbeszéd után fedezzük fel a nyelvi azonosságot. Életmegnyilvánulásaink egyik igen érdekes kísérőjelensége az *etnikai jelolvasás*. Ahhoz, hogy a térvészített nyelv ki ne szoruljon teljesen a használatból, és valamiképpen túllépje a leszűkült ismeretségi körterét, az egyénnek tudomásul kellett vennie, hogy csak addig őrizheti meg önmagát, amíg nem adja fel azt az elemi érzését, hogy anyanyelvét minden lehetséges helyzetben használhatja. A jelolvasás tehát az ismeretlen másik fél etnikai azonosítására, betájolására szolgál. Ezen a területen a hazai nemzetiségek magas fokú jelolvasási kultúrára tettek szert. Ebben a széles

skálájú dekódolási eszköztárban az öltözetleovasástól és etnikai jeleket leadó tartozékaink azonosításától kezdve az antropológiai („magyaros arc”), nyelvtudási jelekig, a kommunikációs nyelvkeresésig minden fellelhető.

Ez annak a bizonyítéka, hogy az egyénben nem fejlődött vissza az *etnikai érzékenység*, amivel a mindennapokban az anyanyelvhasználat módját megkeresi. Mert az a csoport és egyén, amelyik elveszítette az ez irányú feltárás reflexét, entitását veszítette el.

Az elszigeteltségben élő kisközösségben és családban egy nyelvi küszöb alá szorult anyanyelv a többségi nyelv javára már nem csak a terét, de a primér jellegét is elveszíti. Ennek hatása a legtragikusabban a *gyermekek* életében figyelhető meg. Az ébredező értelem számára teljes titok és rejtély ez a nyelvi kettősség, tudatzavart is okoz éppen amiatt, hogy az egyik nyelv elveszítette számára funkcionalitását, és cserében már az anyanyelv működik idegen, másik nyelvként. Ez váltja ki a szórványfiatal-ságban azt a folyamatot, amit *Petrovics-jelenségnek* is nevezhetnénk, arról a szlovák fiatalemberről, aki egy ilyen taszítás és leválás nyomán válhatott a legnagyobb magyar költővé. A gyermektudat a nyelvi zavar és a súlyos teherérzet ellen ösztönösen úgy védekezik, hogy minden ingerlő, lelki zavart okozó tényezőt elutasít. A Petrovics-jelenség tehát a kisközösségben fölöslegessé váló anyanyelv kísérőjelensége, az anyanyelv-undor egyik formája.

Az anyanyelv és kultúra visszautasítása azonban a szórványhelyzetekben nem áll be

mindig a várható és előre jelezhető prognosztizálással. Ennek oka az, hogy vannak családok, vidékek vagy csoportok, ahol *öntudatos etnikai nevelés* folyik, ahol a szülők rendszeresen és alkalomhoz kötötten felerősítik a gyermekben az *etnikai jellegű másság értékeit*, ahol igen egyszerű eszközökkel, de tisztázzák a „mi” és „ők” jellegzetességeit, éles határt vonnak az etnikai csoportok közé, és ezzel a *másságnak értékét* adnak. Ezzel mintegy elrendeződnek az értékek, az anyanyelv a maga nagyközösségi haszna nélkül, ha sokszor illuzórikusan is, de megkapja a maga *presztízsét*.

Ez a kérdéskör már átvezet egy olyan tudatos nevelési folyamathoz, amelynek során az interetnikus és szórványkörnyezetben élő gyermekeket kicsi koruktól kezdve a többségtől leválasztó információkkal látják el. Ezt a folyamatot *etnikai immunizálásnak* nevezzük. Egy egész sor jelkép, egy szimbólumrendszer, szókészlet és eszköztár kíséri ezt, melynek összegyűjtésével és az egész immunizálás működésével még adósak vagyunk. A jelenség hatásos működése azonban jól érzékelhető az Olt mentén és a Mezőség egyes részein is, ahol többek között nagyfokú tudatossággal és alacsony számú vegyes házassággal jár együtt. Innen érthető meg az otthonról kiszakadt, vegyes környezetbe kerülő székelyek gyors (a vegyes házasságokban megnyilvánuló) beolvadási készsége, mert az otthon homogén környezetében nem immunizálódhattak.

*

A tudományos elemzésekre és felmérésekre, a továbbgondolásra váró kérdések sokasága mellett szinte félve és szorongva kérdezzük: *van-e megoldása a szórványkérdésnek, és mi lehet az?* A mentés rohammunkájától az áttelepítési programokig bőven lehetne válogatni az utolsó évszázadokban felvetődött lehetőségek között, de egy alapelvet és kiindulási pontot le kell szögezni: az orvoslás kezdete csak az lehet, ha olyan *összmagyar szórványprogramot* dolgozunk ki, amelyben az összehangolt gazdasági, kulturális, nyelvi, iskolai, nevelő, egyházi és a tudományos felmérés területei harmonikusan kapcsolódnak össze. Ettől pedig még igen messze állunk. Addig viszont a súly legnagyobb része továbbra is az egyházakra nehezedik, ahol a lekipásztorok buzgón vállalják a munka nehezét, legtöbbször magukra hagyatva gondjaikban, de küzdenek úgy, „*ahogy lehet*”.

Szórványhelyzet – szórványstratégiák

Valahányszor megpróbáljuk körüljárni a címben foglalt fogalomgyűttest, a dolgoknak már-már áttekinthetetlen bonyolultságába ütközünk. A rálátás megkönnyítése érdekében próbáljunk kiindulni az etnikai kisközösséghez tartozó egyén helyzetéből, aki körül mint bilincsek, a társadalmi élet legkülönfélébb gyűrői helyezkednek el, a legváltozatosabb arányban keveredve benne a nyelvi–etnikai jellemzők.

Induljunk ki egy átlagos szórványközösség és az ehhez tartozó egyén etnogramjának az elkészítéséből. Az egyén körül legkívül egy *nagy társadalmi-etnikai tér* helyezkedik el, amely a helység és a környezete etnikai arányainak megfelelően betájolja, etnikailag beállítja a nyelv és kultúra működését, egymáshoz való viszonyát, jól kialakult vagy mesterségesen keltett törvényekkel, szokásokkal szabályozza az együttélés mindennapi normáit. A hagyományos falusi közösségekben kialakult a szokás arra, hogy miként él együtt és külön is a két kultúra, nyelv, ki tanulja meg és milyen fokon a másik nyelvét, hogyan illeszkednek össze az értékek, a kisebbség mennyire épül bele és milyen területeken az együttélésbe, de az is, hogy a többség mennyire tolerálja a másságot és miként viszonyul hozzá a mindennapokban, akár kétnyelvűséggel vagy kettős kulturáltsággal is. Sajnos, egyre erőteljesebben érzékeljük azt, hogy az évszázados együttélésben kialakított,

természetesnek mondható szabályozásokat egyre türelmetlenebb, többnyire kívülről, a közösségen, sőt a tájegységen is kívülről jövő, párt- és egyéb politikai érdekeknek alávetett avatatlan szabályszerzők borítják fel. Így jutunk el a gyűrű következő szeletéhez, a *politikai-hatalmi környezethez*. Ez azt a területet jelenti, amelyben a kisközösséghez tartozó egyén a hatalomhoz, az adminisztrációhoz, a hivatalos állami intézményekhez viszonyul. Ez az élettér a legkeményebb, legfájdalmasabb. Itt éri a legtöbb megaláztatás az egyén másságát, itt van a legkevésbé szükség az ő sajátosságaira, itt zúzódnak szét a legváltozatosabb diszkriminatív eszközökkel nemcsak a társadalmi, hanem a hatalomhoz való viszonyulásának is a közérzetét. Érdemes odafigyelni arra, hogy a közösség etnikai arányaihoz sohasem igazodik például a politikai-közigazgatási nyelv vagy a képviselő a hatalom kinevezett testületeiben. Marosvásárhelyen az etnikai összetétel 50–50%, de a hatalomban, a közigazgatási hivatalokban, intézményekben a nyelvhasználat lehetőségeinek szintjén a magyarok alig 10 százalékban részesülnek. Szórványközösségeink legtöbbszörében a kisebbségi képviselő a hatalom intézményeiben, az adminisztrációban arányszámokban alig kifejezhető. Naponta teremtenek mesterségesen képtelenebbnél képtelenebb helyzeteket a földosztástól a birtoklevelel, a jogorvoslástól a legkisebb dolgokra vonatkozó ügyintézésig, amelyek a szórványhoz tartozó egyénben joggal keltik a mesterséges kiszorítás és kisértés érzését és keserű élményét.

A hatalmi-politikai-adminisztratív szféra azért fontos tehát, mert egyebek mellett ez határozza meg domináns módon az *otthonérzetet* a hazában, az egyén állampolgári közérzetét és a hatalomhoz való viszonyát is.

- nagytársadalmi-etnikai tér
- politikai-hatalmi környezet
- gazdasági-munkahelyi viszony
- oktatás-kultúra
- egyházi-kulturális környezet

Abban a politikai környezetben, amelyben sem egyéni, sem kisebbségi jogait, sokrétű másóságát nem tisztelik, nem értik meg, sőt, még hallgatólagosan sem tűrik el, hanem hatalmi-adminisztratív eszközökkel visszaszorítják, ott a szórványegyén igen sok esetben az elmene-külést vagy a beolvadást („ha olyan leszek, mint ők, akkor nem ér megkülönböztetés”) választja megoldásként.

A gyûrû következõ szelete a *gazdasági-munkahelyi viszony*, amely sok-sok szállal, bonyolult érdekláncolattal kötődik az elõzõhöz. A falusi szórványközösségekben a földmûves életforma, a téeszek felbomlása utáni egyéni gazdálkodás, akár fõfoglalkozásként, akár másodlagos gazdaságként, nagyjából családi jellegű nyert és így részben megtörténhetett a leválás a többségtõl az etnikai alapú termelõ kisközösségek irányába. A rokonság és nemzetségek ilyenkor termelõi összefogása, a termelõeszközök és a munkaerõ cseréje, sok helyen pedig a külföldrõl kapott, egyházi tulajdonban levõ

mezőgazdasági gépek közös használata számottevően megnövelte a kisközösségek értékét, tekintélyét. A gépekből, egyházi földekből felekezeti-etnikai alapon való részesedés sok közösséget megpepszdít, sőt több olyan, már-már a kihalás szélén álló szórványközösségnél jelentkeztek magyarul alig beszélők, hogy ők is reformátusok és szeretnének jogot formálni az árveréseken való részvételhez.

A gazdasági-munkahelyi környezetnek szórványvonatkozásban ez a legszerencsésebb területe. Nem így állunk azonban az *állami* munkahelyekkel, ahonnan jócskán kiszorult már a kisebbséghez tartozók hajdan népes tömege, és kirekesztődött a nyelvhasználat lehetőségé, a kulturális-nyelvi értékek presztízse is. A török-tatár betöréses idők pánikhangulatához hasonlítható ma már egy-egy gyár, üzem munkahelyi légköre, ahol a sorozatos anyag- és munkakedvhiányt véget nem érő politizálások, a napi események vitaleszüremlései teszik keserűvé és elviselhetetlenné. A leépítéseknél is már régen nem a munkahelyi, a munkában való rátermettség a döntő, hanem valami egészen más. És még van terület, ahol a szórványban élőknek igen kis esélye van a felszínen maradásra: a *privatizáció*. Adatokkal nem rendelkezünk, de minden valószínűség szerint nem alaptalan az a tapasztalat és érzés, hogy szórványmagyarságunk jóval kisebb lelkesedéssel, bátorsággal és anyagi alapokkal vállalkozik, mint más területek magyarsága. Ennek oka az anyagiakon túl a politikai-adminisztratív útvesszőkben is keresendő. Nem hallgathatom el

azonban abbéli örömeimet sem, hogy sok-sok honfitársunk keres többségi partnert magának, hogy védelmet biztosíthasson az idegen fedőnév alatt, még több azonban azoknak a száma, akiket a többségi vállalkozó éppen kisebbségi mivolta okán alkalmaz előszeretettel, egyrészt nyelvismerete, másrészt megbízhatósága miatt. Ezek száma, főleg szórványterületen, jóval meghaladja a természetes arányokat.

Társadalmi gyűrűnk következő körét az *oktatási-kulturális szféra* alkotja. A szórványegyén számára itt vannak a legnagyobb vonzásfelületek a többségiek részéről, egyrészt a természetes kényszer és szükség miatt, másrészt azért, hogy könnyebben kivédje a beilleszkedési, alkalmazkodási zavarokat. Számtalan példa igazolja, hogy szórványterületeink értelmiségei milyen elképesztő harcot vívnak naponta, hogy a gyermekeket magyar iskolába irányítsák, fenntartsanak egy iskolabuszt, bentlakást, hogy a szülőket gyermekeik másságának védelméért a minimálisnál alig több anyagi és fizikai erőfeszítésre rábírják. Ezen a területen éljük át az etnikai tudat legfélelmetesebb erózióját, ahol már az értelmiséget is a belefáradás, az értéktelenedés mocsara fojtogatja. Elképesztő méreteket öltött a belefásulás az iskolákért, a közművelődésért, a közösségszervezésért vívott, értelmetlennek látszó küzdelemben. A továbbiakban is erre a területre kell a legnagyobb erősítéseket küldeni, itt kell a legnagyobb anyagi és más jellegű áldozatokat hozni, egyrészt országos, másrészt konkrét helyzetekre, helységekre és esetekre lebontott tervekkel.

A legutolsó kört, szorosan a kisközösség és az ahhoz tartozó egyén legintimebb szférájához tapadva, az *egyházi-kultikus környezet* alkotja. Ez marad az utolsó menedék, az összes többi felszámolódása után is életképes védelmi rendszer, amelynek fedezékében a legtovább élhet a másság. Itt valóban más maradhat még a szórványlélek, vallása is szinte minden esetben azonos a mássággal, katolikussága, reformátussága, unitáriussága, a külön ünnepektől egyházi ünnepek és a rítus formái, az egyházi szerveztségbe való beágyazódása, a más templom, pap minden sajátosságával együtt erőteljes leválasztó tényezőként működik. Ez az a terület, ahol őt a többség is tudomásul veszi sajátosságával, elfogadja, hogy *ő más*. Itt várják el a legkevesbé az önfeladást, de itt is fogadják el a legnehezebben a renegátságot.

Fehér megye három települése izgalmas kutatási színhelye lehetne a nyelvcsere után is megmaradó és élő felekezeti sajátosságoknak. A katolikus Borbánd, a református Küküllőkarácsonyfalva és az unitárius, sőt mindhárom vallást továbbéltető Verespatak példázza, mennyire mélyen a lelkekbe ágyazódott a felekezeti hovatartozás tudata. A teljes nyelvcsere után is egyfajta „szent nyelvként” vergődik tovább a hajdani anyanyelv immár szószéki, kultikus nyelvvé zsugorodva. Az egyház az utolsó intézményrendszer, lelki hatalom, amely elkíséri a szórványegyént még az etnikai tetszhalál után is, miként egy mentőzsinór, amellyel még partra húzható a nyelvek tengerében fuldokló.

Anélkül, hogy bármely más társadalmi gyű-
rűben elhelyezkedő intézmények rovására túl-
hangsúlyoznánk az egyházak szerepét és lehe-
tőségeit, mentőterveinket a legnehezebb hely-
zetben lévő szórványközösségek számára úgy
kell elkészítenünk, hogy a gyűrű szélétől, a
nagytársadalmi környezettől az egyén felé ha-
ladva, de belülről is, a család és a lelkigondozás
védelmétől is kifelé haladva egyszerre kell
munkálkodnunk. Jól látható, hogy szórványéle-
tünk minden szeletében autonóm intézmények-
nek, sőt intézményrendszereknek kell működ-
niük, amelyek az egyént saját szervezeteibe in-
tegrálják úgy, hogy a lehetőségekhez képest
minden elképzelhető területen a többségiektől
leválasztják funkcionális, élő, saját intézménye-
ikbe. Életünknek minél több területét sikerül
autonóm intézményekkel ellátni, annál bizto-
sabb lesz a szórványközösség kollektív védel-
me. És ahol ez másképp nem lehetséges, ott az
egyháznak kell ilyen sokrétű feladatokat felvál-
lító intézményrendszerre válnia, amibe min-
dennek, az egész társadalmi gyűrűnek bele kell
férnie; nagy- és kisközösségi társadalmi teret
kell biztosítani, munkahelyteremtéssel, megél-
hetési lehetőséggel, oktatási és kulturális intéz-
ményekkel, és a kultuszon át, a családon ke-
resztül el kell jutni a bensőséges területekig is a
személyiség védelmében. Így lesz erős várunk
a legreménytelenebbnek tűnő küzdelemben a
lelki és nyelvi otthont nyújtó egyház.

Szemponatok az etnikus szórvány fogalmának meghatározásához

Meghatározási kísérletek

A szórványnépeség fogalmát a történelmi, földrajzi, demográfiai, etnikai stb. tartalmak minden paraméterét figyelembe véve igen nehéz egyértelműen meghatározni. Az elmúlt másfél évszázadban többen tettek kísérletet erre – több-kevesebb sikerrel –, de mindannyian azzal a kockázattal, hogy a fogalomnak nem egésze, hanem csak egy-egy részeleme határozható meg. A kérdés azért összetett, mert a tudományostól a köznap nyelvhasználatig a szórvány egyaránt lehet: *a tudományos kutatás és értelmiségi cselekvési modell, közéleti, közösségépítő munka tárgya, divat, nemzetmentő és nemzethalálós beszédmód, panasz, sajnálat és önsajnálató öndefiníció, pozitív és negatív előjelű elitizálás, koldulási és „jaj-kategória”, stigma, etnobiznisz, közöny, érdektelenség és persze százezrek számára ismeretlen fogalom.*

A mai magyar szakmai, tudományos és mindennapi szóhasználatban a magyar *szórvány* szóhoz egyértelműen az *etnikus szórvány* jelentés társul, sajnos már csak negatív jelentéstartalommal. Ennek ellenére nem szabad elfelejtenünk a szó eredeti bibliai, újszövetségi, a keresztyénség

megszületéséhez és terjedéséhez kapcsolódó görög jelentésének pozitív értékét, nagy reménység-tartalmát. A *dia* és a *spóra* szóösszetétel *mag elhintését, szétszórását*, lényegében a magvetést jelenti a kikelés, a növekedés távlatával és reményével.

Köznapi szóhasználatban a szórványon mindig egy olyan *etnikus kiscsoportot* értünk, amely sajátos és jellegzetes etnikus értékeket veszít, és egy domináló többségi környezet hatására sajátosságai leépülnek, felmorzsolódnak, felszámolódnak.

A romániai magyar szórványnépességnek *integrációs-asszimilációs helyzete* szerint is több jellegzetes fokozatát különböztetjük meg:

Történelmileg elrománosodott, magyar személynevű, eredettudat nélküli románság, magyar eredettudatú román, első nemzedékes beolvadt, etnikumváltó, nyelvcsérés magyarság, halmozottan hátrányos helyzetű etnikum, veszélyeztetett népességű etnikum, távlatilag veszélyeztetett etnikum, etnikai és nyelvszigetek.

A romániai magyar szórványnak kialakulása és *népesség-elhelyezkedési módjai* szerint két alapvető típusát határozhatjuk meg: a *migrációs* és a *maradék* szórványt. Ezekben belül a következő fontosabb fokozatokat különböztethetjük meg:

Kisugárással szétszóródott magyarság, a rendkívül kis töredéket alkotó „foszlánymagyarság” (Nits Árpád kifejezése), történelmi maradék, történelmi és új telepes diaszpóra, rátelepítési és rátelepedési diaszpóra (Homoróddaróc, Kőhalom), tanyai szórvány (a Magyardécse melletti

Csonkás, Daróc), *kisvárosi, nagyvárosi szórvány, szigetfalvak, etnikai és nyelvszigetek. Ezeket kísérik a különböző teljes és részleges migrációs formák.*

Az **integrációs-asszimilációs irány** szerint van egyrészt a többségi környezet hatásaitól *védekező, regresszív, tehát leépülő, „pusztuló”,* másrészt a kiegyensúlyozott etnikai folyamatokban részt vevő, a *stagnáló,* statikus és harmadrészt a növekvő, értékeket a többségi környezet ellenére is gyarapító, terjedő, progresszív, dinamikus, *expanzív, önmagát újratermelő, reprodukív* szórvány.

Egészen sajátos forma még a **politikai szórvány**, amely egyrészt az államhatárok megváltoztatásával keletkezett (Tóth Pál Péter), oly módon, hogy hátrányos magyar nyelvi területek határrendezéskor, megyei, adminisztratív beosztások megváltoztatásával még nagyobb hátrányba kerültek. Másrészt a többség politikai türelmetlensége teremti meg azzal, hogy magyar többségű településekre, városokra, városok körüli előfalvakra mesterségesen rátelepítve megváltoztatja az etnikai arányokat, csökkenti a nyelv presztízsét, diszkriminál, akadályozza az anyanyelvi oktatást, intézmények fennmaradását, a kisebbségek érvényesülését stb. (Lásd az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyar városokat, területi átrendezést, de ide tartozik például a török többségű Dobruzsza teljes elrománosítása.)

A szórványmagyarságon *általában a kisebbségi magyarságnak azt a rétegét értjük, amely a*

*nemzettesttől elszigetelődve, a többségi nemzet-
hez képest településén, mikrorégiójában 30%-nál
kisebb arányban él, hátrányos nyelvi-etnikai, val-
lási helyzetben és leépült intézményrendszerrel,
folyamatos veszélynek, felszámolódásnak, integ-
rációnak és asszimilációnak van kitéve.*

Egyik jellegzetes köznapi ismérv szerint azt az etnikai réteget jelenti, amely saját belső erejéből nem képes etnikai értékeit megőrizni és reprodukálni. *„Szórvány az, amit támogatni kell!”*

A nyugati emigrációs magyarság definiálására kizárólagos terminológiaként a **diaszpóra** fogalmat szoktuk használni.

A szó tágabb értelmében minden olyan egyén diaszpóra-lénynek, minden etnikus csoport szórványnak vagy szórványosodónak tekinthető, amely egyéni és közösségi etnikus igényeit, funkcióit nem tudja vagy nem kívánja anyanyelvi közegben, környezetében ellátni, és ezért lemond erről, vagy a többségi intézmények, értékek átvételéhez folyamodik.

A romániai magyarságnak legszűkebben mérve is egyharmada (kb. 500 ezer lélek) halmozottan hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él. Lassan fele (kb. 800 ezer lélek) pedig a többséggel nagy felületen érintkezve, az egyre erősödő értékvesztés folyamata felé halad.

Az etnikus szórvány fogalmát igen kiszélesített jelentéstartalommal is kell értelmezni. Tágabb értelemben jelenti a teret veszített, csökkent etnikai önértékelésű, *etnicitásában sérült*, sértett, megbélyegzett, a többséggel nagy felületen érintkező

stb. – tehát a romániai magyarság legnagyobb népességű – rétegét (2/3-át) is. Sajnos távlatilag minden olyan településen, ahol a magyar népesség már nem vagy alig éri el az 50%-os népességi arányküszöböt, elkezdődnek az együttélésből, az érintkezésből eredő kölcsönhatások, leértékelődések, és ebből legtöbbször a stigmatizált kisebbségi népesség veszít. Ez a távlatilag veszélyeztetett etnikum.

Tágabb megközelítésben, hasonló kisközösségi jellemzők mellett minden kistelepülés etnikai tartalmak és szórvány vonatkozások nélkül is hasonló *közösségi válságjelekkel* viselkedik. Etnikai arányoktól és jellemzőktől függetlenül tehát, általában minden 300 léleknél kisebb, közös sajátosságokkal rendelkező közösség leépülőben van, és *a közösségi funkciók ellátása és működőképessége értelmében* diaszpórának tekinthető, mert emberi létfeltételei, intézményei, közösségi értékeinek működési funkciói a településen elsorvadnak.

A szórványfogalom körülírásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni az etnikus kiscsoport **regionális jellemzőit** sem. A szórványhelység nem azonos sajátosságokat hordoz, ha környezetében is elszigetelt, vagy ha a szűkebb régióban magyar helységláncolatok között található.

Az általános megközelítések mellett ki kell dolgozni a szórványhelyzetnek és fogalomnak egyetlen **helységre** alkalmazható, viszonylag pontosan beazonosító, objektív kritériumrendszerét is. Ez is egy nagyon merész feladat, mert a szórványhelység kritérium további alegységekre és sok egyedi tényezőre is tagolható. Bizonyos hiányjelenségek

lokális jelenléte olykor egyenként is elegendő ahhoz, hogy az alábbi közösségtípusokat szórványnak vagy ilyen közösségnek tekintsük:

– *Minden olyan közösséget vagy etnikus csoportot, amelynek arányszáma a település egészén belül 30 % alatti.*

– *Ahol az aktív vegyes házasságban élők és az évente megkötött etnikailag vegyes házasságok aránya meghaladja a 20%-ot.*

– *Ahol semmilyen helyben lakó vagy ott szolgáltatást teljesítő anyanyelvi értelmiségi nincsen, sem lelkész, sem tanító.*

– *Ahol nincs igény magyar egyház működésének megőrzésére, szervezésére, önálló lelkészi állás fenntartására, a lelkész javadalmának hordozására.*

– *Ahol helyben nincs magyar elemi oktatás.*

– *Ahol a gyermekek nem vesznek részt, nem részesedhetnek vagy nincs igény és áldozatkésztség legalább 1–8 osztályos magyar oktatásra.*

– *Ahol nincs semmilyen magyar intézményi szerveződés.*

– *Ahol nincs magyar közösségi élet és ez iránti igény, anyanyelvi művelődés, magyar politikai jelenlét az önkormányzatban stb.*

A szórványközösségeknek, településeknek vannak olykor egészen jellegzetes, a magyar népesség helységeken belüli **belső tagolódása** szerinti árnyalatai. Különös hangsúllyal jelkép erejű helységek, volt magyar többségű nagyvárosok „hovartozása” körüli viták alkalmával szokott elkezdeni a meddő, majdnem teljesen felesleges vitatkozás: szórvány-e Kolozsvár vagy urambocsá!

Marosvásárhely? Lehet-e „szórvány” olyan település, amelyben magyar színházak, egyetem, magyar intézmények vannak? Vajon szórvány-e egy hetvenezres magyarságú nagyváros, ahol a 20%-os küszöb ellenére is az egymás mellett elhelyezkedő jelentős magyar szigetek szórvány jellegű belső tagolódást, szegregációt teremtenek? Ilyen esetekben szinte régiókra, foglalkozásokra, rétegekre lehet osztani a várost, ahol a magyar jellegű többség mellett szórványként definiálható a lakótelep, a peremterületek, külvárosok.

Ki a szórványmagyar? Ki az, aki a diaszpóra lényét egyénileg beazonosíthatja, „diagnosztizálja”? Az *etnikus szórványegyént* (a diaszpóra individuumot) még nehezebb meghatározni és azonosítani, mert igen *ritkán öndefiníciós kategória*. Ezen a területen erőteljesen érvényben van egy paternalista, fentről rávetítő kategorizálás, felvagy leértékelő diszkriminálás, kitüntetés, olykor megbélyegzés. Egyház, magyar intézmények, sajtó a közvélemény és főként az „össz nemzet” nevében nevezik annak a népesség egy bizonyos „marginalizált” típusát. Vagy egy csoport nevében annak „képviselője” határozza meg így rétegét. Kisebb arányban működik itt az önmeghatározás gyakorlata is: *szórványmagyar az, aki annak tartja magát*.

A szórványlét tehát egyrészt objektív kategória, egy etnikus csoport vagy régió nehezen konkretizálható objektív, tudományos, szociológiai, társadalomlélektani *kutatási gyűjtő kategóriája*, másrészt helység–régió–egyen közösség-szervezé-

si vélekedés szintű **értelmiségi beazonosító fogalma**, harmadrészt és kisebb mértékben az ezen a területen élők szubjektív életérzése, **önbesorolása**, külső hátrányos vagy kiemelkedő etnikai tulajdonságok alapján besoroló (megbélyegző és műstigmatizáló vagy mitizáló, etnikai elitképző, **speciális jellegzetességű, elitizáló**) kategória.

Az elmélet és gyakorlat, a tudomány és gyakorlati tervezés és cselekvés értelmében is két és több szórványfogalmat kell használni. Az egyik **tudományos-etnológiai**, a másik **stratégiai-cselekvési** és a munkaterületek szerinti értékelésű. A **tudományos-etnológiai** fogalom meghatározási kísérleteit lásd fennebb. A kutatási fogalom azonban szinte egyáltalán nem működhet politikai, segítői, **cselekvési fogalomként** a stratégiai tervezésben, a gyakorlati terv megalkotásában. Mindezek mellett minden segítői, rehabilitációs és vitalizációs területnek (művelődésnek, oktatásnak, egyháznak, gazdaságnak, érdekvédelmi-politikainak stb.) azok sajátosságait figyelembe véve, saját célja szerint árnyalt gyakorlati **stratégiai szórványfogalmat** kell alkotnia.

A szórványnak cselekvési értelemben sincs abszolút és minden közösségre alkalmazható, megfogalmazható meghatározása. Van azonban mégis néhány olyan alapképlet, amelyekben a szempontok találkozhatnak. Ennek egyik eleme az, ha az etnikai kisközösség **leépülési** irányultságú, a másik a **rehabilitációs igény**, a támogatottságra való **rászorulás**, harmadrészt a lélekszám-küszöb. A 300-as lélekszámot jelölő **küszöb** azért jelenik meg felső számbeliségi plafonértékként,

mert ettől az értéktől a veszélyeztetettség, 100-tól pedig a vészhelyzet jelölhető. A 300–100-as küszöbök között helyzete ott jelölhető be pontosan, ahol a helyi közösség **lelkészfenntartó** ereje és mellette az oktatási intézményt biztosító *gyermekszáma* és ezzel a „*másik értelmiség*”, az etnikai értékeket továbbadó és reprodukáló **tanítói állás** számolódott fel.

Az egész szörvány-meghatározásban, csoport- és egyén-beazonosításban és etnikumváltásban, de cselekvési tervek kidolgozásában és megvalósításában is kiemelkedő és szinte egyedien kiváltságos helye, feladata és küldetése van a kisebbségi területek történelmi (magyar) egyházainak. Egyrészt ők az „utolsó stáció” intézményei, amelyek az etnikumváltás után is elkísérik az egyént az új identitásban. Másrészt egyedül nekik adatik meg az a jog is, hogy az „*az vagyok, aminek tartom magam*” egyéni öndefiníciós elven belül határozottan érvényesíthessék vallási-egyházi hovatartozási alapon az etnikai beazonosító, visszaazonosító, esetleg az eredet identitás rá- és visszaruházásának feladatkörét és jogát. Ennek alapja a „*magyar, mert hozzánk (magyar történelmi egyházhoz) tartozik*” (református, katolikus, unitárius, evangélikus stb. egyháztag) elv. Az egyház az egyedüli intézmény, amely jogot formálhat arra, hogy az etnikumváltás után is át-, visszahajoljon az új identitást választó vagy az efelé haladó egyén fölé, kísérletet tegyen a segítségre, a „mentésre” a magyar szakrális keret, a (magyar) vallási önbesorolás, egyháztagság, hitgyakorlás fenntartása jogán. Ha egyre fogyó jelkép- és nor-

matív erővel is ugyan, de a Kárpát-medence magyar egyházai alkalmanként rendelkeznek még olyan oktató, tanító, nevelő, sőt számonkérő, fegyelmező és ritkán bírói jogkörrel is, melynek alapján **etnikai fegyelmezők**, rendre utasítók is lehetnek. *Ez a kiváltságos helyzet adja az egyház teljesen egyedi megbízatását, felvállalását, jogát és küldetésének lehetőségét is a szórványok gondozására, az egyének felügyeletére.*

Az etnikus leépülés folyamatának fontosabb alkotóelemei

Melyek azok a csatornák, ahol elszivárognak egy hátrányos nyelvi-etnikai csoport erőtartalmakai? A folyamat a fogalmak definíciós rögzítése helyett a jelenségek alapján inkább csak körülírható.

– **Az etnikus tér** megváltozik, a régió, településen belül a kisebbségi népelem számaránya lecsökken, az etnikus arányos felborulnak, és ebből egy erőteljes demográfiai térvesztés következik.

– **A közösségi élet** leépül. A kisközösség már nem szerves etnikus közösség, hanem töredék, az itt élők nem tudják közösségben megélni etnikai hovatartozásukat.

– **Gazdasági térvesztés**, a magyarság nem tud versenyt tartani a többséggel, csökken a vállalkozókedv, kapcsolatépítés, kiszorul a gazdaság meghatározó tényezői közül a helyi közösségben és a régióban.

– **Politikai térvesztés:** az etnikus kiscsoport visszaszorul az érdekképviseletből, a helyi önkormányzatokból, közéletből, a nagypolitikából, a sorsát meghatározó tényezőkből is.

– **Többségi politika.** A kisebbségnek a többség által biztosított nagypolitikai védelme nem történik meg, hanem a hozzájuk való viszonyulást politikai türelmetlenség, demográfiai, nyelvi, társadalmi, oktatási stb. diszkrimináció kíséri, tervszerű felszámolási kísérletek és az átgondolt jogfosztás jellemzi.

– **Kulturális és művelődési** leépülés. Intézményeik a fogyáсарány, az igénytelenség és működési képtelenség miatt megszűnnek, vagy a többségi türelmetlenség felszámolja őket. A helyi önszerveződések leépülnek, művelődési események nincsenek, sőt az anyanyelvi művelődés iránti igény is elsorvad.

– **Nyelvi térvesztés.** Az anyanyelv használati köre leszűkül, mind használati, mind pedig szimbolikus értéke csökken, a nyelvi kölcsönhatások felerősödnek. Stigmatizálódik az anyanyelv, felértékelődik a hatalmi, a hivatali, a többségi nyelv. Beáll a kétnyelvűség, keveréknyelvűség, megkezdődik a nyelvi erózió, nyelvcsere, beolvadás.

– **Az iskolának, anyanyelvi oktatásnak** előbb a felső, majd végül a legelemibb és az óvodai foka is felszámolódik. Csökken a gyermekszám, sérül az anyanyelvi oktatás értéke, presztízse, az ez iránti szülői, gyermeki, majd közösségi igény.

– **Az intézmények,** a legelemibb önszerveződési formák is leépülnek, felszámolódnak, min-

den területen bekövetkezik a szervezeti, szervezkedési, önszerveződési és együttléti igény halála.

– **Értelmiségsorvadás.** Kulcsfontosságú leépülési momentum, mert a közösség és a központi támogató akarat már nem tud lelkeszt, tanítót fenntartani és a közösségben megtartani. Az értelmiség teljes vagy részleges elsorvadás a leépülés utolsó előtti küszöbe, mert vele eltűnik az a hatalom, amely gondoskodik az értékátadásról, a teljes anyanyelvi értékanyagot vertikálisan közvetíti, tisztítja és átértékeli, átszűrve átadja.

– **A gyermek, az ifjúság** érzékeli a legerőteljesebben a másság stigmáját, ezért erőteljesen beintegrálódik saját korosztálya többségi rétegébe. Az anyanyelvi foglalkoztatás, önszerveződés, a kisközösségen és családon belüli foglalkozás, a csoporttevékenység is leépül, felszámolódik az anyanyelvi közösségi és csoportélet után vágyó magyar ifjúság.

– **Az etnikus izoláció.** Bekövetkezik a részleges, majd teljes elszigetelődés a nagyobb anyanyelvi közösségektől, a közösségi élet leépülése, a kollektív kultúra: a szóbeliség felszámolódása. Sérül, majd felszámolódik az etnikus közösség, az együttlét és együttes élmény iránti igény. A nemzeti közösségnek a nagyobb egységéhez, az anyanyelvi régióhoz, a szomszédsághoz való kapcsolódási lehetősége is sorvad, felszámolódik. Minden szinten leépül a teljes kapcsolat és értékutánpótlás a tömbevel, a nemzet egészével, az egyetemes magyar értékekkel.

– **Felszámolódik az anyanyelvi kollektivitás,** a sajátosságokat, a másság méltóságát és értékét

őrző kisközösségi emlékezet. A szóbeliség, a referenciák, a szimbólumok, mitikus értékek, jelkép erejű tárgyak, szokások halála pedig már a pe-remlét halála is.

– **A nagyközösségbe való integráció.** Azt a fokot jelzi, amely nyomán egy kisközösség egyre nagyobb felületen érintkezik a többséggel, és ennek nyomán egyre több közösségi szokást, intézményt, hagyományt, értéket vesz át, illetve többségével helyettesíti a sajátját.

– **A vegyes házasság** arányszintje emelkedik. Először elszórtan egyedi, gyakori, majd közösségileg elfogadott jelenség lesz, sőt, ennek a házassági formának státusértéke lesz.

– **Értékrend-válság.** Leépül az etnikai önértékelés és önbecsülés. Csökken a kisebbség etnikus lényként való megnyilvánulásainak, az etnikus cselekedeteinek értéke. Minden mássága elértéktelenedik, elveszíti az etnicitása értékébe, az immunizáció értelmébe vetett hitét, a másság, a „sajátosság méltóságát” (Gáll Ernő) felváltja „a másság szégyene”. Az értékörzést mentalitás- és értékrend-válság váltja fel, mert elsorvad a kisközösség öntisztító rendszere. Leépül a pozitív önértékelés és jövőkép, és a vegyes képlet, a negatív etnikai énkép, a kevert értékrend, a többséghez való minden szintű igazodás általánossá válik és közösségileg is elfogadott normatív értékrendű lesz.

– **Az intimizálódott, az individuális etnicitás** állapotának bekövetkezése. Az etnikus másság előbb kisközösségi, majd családi és végül magánügy, egyszemélyes ügy, sőt szabadidős tevékeny-

ség, „hobby-etnicitás” lesz, családi és csoport-, közösségi és nagyközösségi megjelenés és megélés lehetősége és igénye nélkül.

– **Az egyházi közösségre** épül le végül az etnicitás, és a teljes leszűkülés eléri a szakrális szférát, a lelki, hitbéli és anyanyelvi értékek más utánpótlásai elfogynak. A „magyar egyház” már csak mint utolsó identifikációs vagy eredet-meghatározó intézmény jelzi az egyén gyökereit. A teljes szakrális szféra is etnikailag intimizálódik, és ennek nyelvváltása az utolsó jelzőberendezés.

– Az etnikus csoport vagy egyén minden szinten elveszíti az etnikus értékeket megelő, termelő és újrateremtő, sőt önmaga genetikus produkciós és *önreprodukciós igényét*. Azt az igényt, hogy etnicitását házasságban, a sajátos értékeknek a gyermekek számára való átadásban, az egyéni, családi megélésben gyakorolja és reprodukálja. Minden területen leépül az az igénye, hogy etnicitásában megnyilvánuljon.

– *Az etnikus kiscsoportban minden szinten bekövetkezik a saját közösségtől, az értékektől való izoláció mellett a többségbe való integráció, a keveredés, a többség közösségi funkcióinak, értékeinek, intézményeinek, szokásainak, nyelvének, értékrendjének teljes átvétele, majd a részleges és végül a teljes asszimiláció.*

„Ha cserfának rendelt az Isten...”

Vallásos kölcsönhatások a szórványmagyarok körében

Az erdélyi szórványvidékek népcsoportjai eltérő vallási megoszlásban és felekezeti hovatartozásban élik mindennapi életüket. Igen szemléletes, hogy mindhárom nagyobb nyelvcsoporthoz egymástól jól elhatárolható vallási és hitbeli szokásanyagot képvisel. A románság nagy része ortodox, újabban görög katolikus is, a magyarság református és katolikus, kisebb tömegében unitárius és evangélikus, a hazai németység evangélikus és kisebb részben katolikus. A vallási hovatartozás tehát legtöbb esetben etnikai karakterisztikumokat is hordoz, hisz mindegyik más és más hit- és kultúrétegekhez tartozik. Ez – főként a katolikus, görögkeleti és a protestáns egyházak vonatkozásában – viszonylag egyszerűvé, szembetűnővé teszi a különbségeket, és könnyen érzékelhetővé a kölcsönhatásokat.

A hagyományos erdélyi türelem és transzszilván lelki egység azonban igen sok vonatkozásban nem engedi meg, hogy tiszta vallásos képletekről beszéljünk, amennyiben a hitéletek az együttélésben, a bonyolult egymásrahatásban keverednek, és ezeket összerdélyi jelenséggé kell kezelni. Ezen belül vidékenként el-

határolható bizonyos súly- és arányeltolódás egyik vagy másik felekezet irányába.

I

Szórványnemzetiség vagyunk. Népeességünknek legalább egyharmada *etnikai veszélyeztetettségben* él, és miként a sivatag az élő övezeteket, úgy szikkasztja identitástudatát a „végvárakon” élőknek a többség forrósága. Az utóbbi évtizedek gazdasági romlása nyomán városra menekülő fiatalok nyomában kiüresedett falvak százai váltak egy-két évtized alatt szórványközösségekké, a régi élő kultúra halódó örököséivé. A magántulajdon felszámolásával a kiségyházközségeket létalapjaiktól fosztották meg, és az igen lényeges etnikai és hittudat-megőrző tényező vált életképtelenné egyik évről a másikra. A helyi kisközösségi életet maga köré sűrítő egyház pontosan itt, a legveszélyeztetettebb környezetben szorult sok helyen végzetesen vissza, a maga természetes, hagyományos erejébe kapaszkodva. A száz lélek alá esett elnéptelenedő közösség sajnos már alkalmatlan arra, hogy etnikai alapokon szerveződjék, hogy egészséges nyelvi-etnikai és felekezeti életközösségeket tartson fenn. A rokon és műrokon kapcsolatokat minimálisra csökkennek, a társadalmi együttlét alkalmi a véletlen vagy sorsszerű találkozásokra korlátozódnak, és ezzel minimálisra csökken az anyanyelv igénybevétele-nek lehetősége is. A szórványcsoport életének nagy részét nyelv- és kultúraidegen környezetben tölti, szüntelen kölcsön-

hatásokban vagy inkább gyötrelmes egyoldalú ráhatásokban. Neki kell alkalmazkodni, mert hozzá nem alkalmazkodik senki, ő kell hogy átvegyen, mert tőle nem vesz át senki, ő kell hogy meghallgasson, mert őt nem hallgatják. A másiké, a többségé az érték, mert annak van funkcionalitása, őt legfennebb tudomásul veszik, megtűrik, de sajátossága nem kell.

A szórványlét akkor lesz végzetessé, amikor tehát a legalapvetőbb etnikai értékek funkciótlaná válnak. Az a románság közé beékelte csoport, mely napi verbális tevékenysége 90 százalékát idegen nyelven végzi, közösségi életének egészét szinte román nyelven és környezetben éli meg, biztos útján halad a nyelv-, kultúra- és hitvesztésnek. Azok a kisközösségek, melyeknek tagjai hitéletüket aktívan nem gyakorolhatják már közösségben, és ehhez nem kapnak rendszeres utánpótlást, egyre inkább elsorvadni lesznek kénytelenek. A szétszórvan élő egy-két család akarva, akaratlanul a többségi közösséghez kénytelen igazodni, annak szabályait kell betartania, hogy fennmaradjon. A szüntelen fogyatkozásban anyanyelve egyre ijesztőbben lesz a partikuláris szféra magánnyelvévé, mely gond és szorongás az idősebb nemzedéknek, a „másságot” naponta tudatosító teher a fiatalságnak.

A fokozatos visszaszorulás elsőként a munkahelyet érinti, és a szakmai nyelvet kebelezi be. Ezzel párhuzamosan átveszi a mindennapi kommunikáció területét is, a szomszédság, barátság zónáit, és utoljára marad az intim szféra,

a házastársi, családi kapcsolat területe, a gyermek nyelve. Ezek után már csak a legtovább élő *kulturális szféra* marad, mely mindig anyanyelvhez kötődik. Híveink magyarságukat reformátusként vagy katolikusként élik meg, mely ettől elválaszthatatlan.

Mindezek után már teljesen világos, hogy a nyelvi-etnikai elszigeteltségben élő magyar ugyanúgy vallási diaszpórában is él, szüntelen egyoldalú hatásoknak kitéve. A felekezeti tudata azonban az utolsó, ami beolvad.

1. Elsőként *vallási integrációról* kell beszélünk. A szóránymagyarság elhelyezkedik a faluközösség egészének hitgyakorlatában. A maga identitását megtartva, természetesen nem vonja ki magát a többség vallásos életéből, hiszen ezek állandó hatása és kötelezettsége alatt áll. Részt vesz a temetéseken, a különböző szolgálatokon, de nem énekel, nem vet keresztet, nem tart gyertyát, nem csókolja meg a feszületet, sőt a másik felekezet lelkésze és a nagyközösség sem várja el ezt tőle. Ő csak némán áll, mert az ortodox gyülekezet közösségében is ő református, tehát más. A többség nagy része általában nem vár el tőle azonosulást, mint mindenben, itt is tudomásul veszi, hogy más.

Falvaink nagy részében mindig is megvolt ez a természetes tolerancia a kevesek iránt, és csak izgatással robbant gyűlöletté, magától sohasem. Igen gyakran megfigyelhető ez az integrálódó magatartás és türelem a vegyes házasságok esetében. Általában ez az alapja a két hit és

nyelv összekapcsolódásának: a másik értékeinek elfogadása. A Kolozsvár környéki Füzementén – ez a völgy Sütő András szülőfalujától kezdődik és Szamosújvárig tart – fekszik Magyarléken. Az ott élő 26 lélek közül már csak kettő nem él vegyes családban. A református egyházban a gondnoki teendőket is ilyen családok látják el évtizedek óta. Ezek a román asszonyok magyar gondnoknéként hűségesen végzik feladataikat, a másik felekezethez tartozó kötelességeiket magukénak tekintik, és őrzik az egyház rájuk bízott értékeit, több évszázados megszerezteit, és hűségesen szolgálják férjük egyházát.

2. A nehezebb helyzet ott van, ahol igen kevés számban élnek együtt magyarok, például 50 lélekszám alatt, vagy épp 5–10 lélek, és ahol ez az elszigeteltség már néhány nemzedék óta tart. Itt már a saját felekezeti hovatartozás is elhalványuló emlék csupán, az alkalmanként odalátogató lelkész sem tud elég mély nyomokat hagyni a lélekben, a hittételek összemosódnak, elkeverednek, és az egyén reformátussága vagy katolikusága mellett átveszi a többségi vallásgyakorlat szokásait. Átveszi, mert nem tehet másként. A tartalékba helyezett képzetek, régi hitélmények ott maradnak ugyan elraktározódva a lélek mélyén, de már nem ismeret ez, hanem valami halvány szorongás csupán. A kevesekhez és a sokakhoz is egyszerre tartozik, mindkettő értékrendszere együtt él, mintegy tudat- és hithasadásként, és hol az egyik, hol a másik kerekedik felül.

3. Az erdélyi magyarság legveszélyeztetet-
tebb csoportja az, amelynek tagjait teljes egé-
szében a többségi román ortodox egyházak
gondozzák, és a legszükségesebb szolgálatokat
is ők látják el. Az önfeláldozásnak a legdráma-
ibb képét nyújtják ők, akik rendszeresen látog-
gatják a többségi vallás istentiszteleteit, gyako-
rolják a liturgiális szokásaikat. Persze ebben is
sok az átmenet. Vannak, akik csak szükségből
kereszteltetnek, temettetnek a falu papjával,
mások – és erre is volt néhányszor példa szol-
gálataimban – az ortodox templom tömjén- és
gyertyaszagával érkeznek ünnep első napján a
református istentiszteletre. Ezek természetesen
már gyermekeiket sem tanítják meg anyanyel-
vükre, a felekezeti tudat is csak formálisan él,
és biztos úton haladnak afelé, hogy teljesen át-
adják magukat a többségi egyháznak.

1989 tavaszán a Kolozsvár–Szászrégen főút-
vonalon fekvő Mezőszilvás (Siliva^ou de
Câmpie) faluban elhunyt egy magyar református.
Egyetlen család él ott, és kétségbeesetten
kerestek hitük szerinti papot, de nem találtak.
Így jutottak el a szomszédos Mezőörményesre,
ahol már nincs református lelkész, de nekik er-
ről nem volt tudomásuk. Hogy ne menjenek to-
vább, az ottani román ortodox lelképásztort
kérték meg, aki véletlenül tökéletesen beszél
magyarul. Cadar Iosif elvégezte román nyelvű
liturgiáját, majd ezután a búcsúztatót (iertă-
ciunea) magyarul mondotta el a színromán fa-
luban, és a gyásznép előtt a családnak. A hatás
döbbenetes volt: több évtized után anyanyel-

ven hallani valakit hozzájuk szólani. De az értékválsar és tudatválsar is ijesztő volt: „Ha öks ezt tudták volna, soha nem kerestek volna református papot!”

Néha egészen komikus jelenségként észlelhetők más példákban is a nyelvi, etnikai és felekezeti tudat eltolódásai, keveredése, amikor egy-egy csoport tagjai hamarabb veszítik el nyelvüket, mint felekezeti és magyarságtudatukat. A Balázssfalva tövében fekvő Küküllőkarácsonyfalva néhány évtizede szinte teljesen elveszítette nyelvét. Viseletében és szokásaiban is a románsághoz igazodik, a férfiak széles bőrvövel járnak a templomba. Egy vitás presbiteri gyűlés alkalmával igen összeszóllalkoztak a templomban románul vitázó atyafiak, amikor egyszer csak feláll egyik és odakiált románul a többieknek: „Ne veszekedjete, te, mert meghallják kint a románok!” (Ök tehát nem románok, nem is magyarok. Hogy micsodák, azt öks sem tudnák meghatározni. Egy biztos, hogy reformátusok.)

A szórványmagyarság nagy részére azonban nem ez a két példa, hanem az *integráció jellemző*. A legnagyobb ortodox ünnepeken öks sem dolgoznak, némely helyeken részleges részvétellel is lehet számolni, főként a karácsonyi, húsvéti szolgálatokon. Az 50 lélek alatti falvak többségében *vízkereszt* alkalmával szívesen látják a házszentelő pópát, ott vannak a feltámadási körmenetben, nagypénteken öks böjtölnek, sőt egyesek a pénteket is megtartják. A torok vagy a kalács- és pálinkaosztás (pomá-

na) a magyar temetésekről sem hiányozhat, olykor még a gyertya is előkerül, valamint a hathetes és hathónapos megemlékezés. Ők is ott vannak a többség között az évi határszenteleskor a *mázlukon*, fizetik a rájuk eső díjat.

A hatások legszembetűnőbb jeleként az ortodox misemondások és egyéb szolgáltatások (*szluzsbák*) igénybevételét értékelhetjük. A szórványhelyzetben élők környezetük irányából igen nagy lelki nyomásnak vannak kitéve. A mindenre kidolgozott szolgálatok eszköztára, a nagy életkérdésekre a mágikus válaszadások könnyen elérhető megoldásokként kínálnak. Hatalmas költségekkel messze vidékekre utaznak, hogy a hatásos szolgálattelvő papot vagy mágikus öregembert megtalálják. A nyomás főként a többség részéről érkezik. Mert aki beteg rokonáért ezt nem teszi meg, magára vonja a közösség haragját, hisz ez már nem felekezeti, hanem erkölcsi kérdés.

A nyomás mindenkire nehezedik, még a kisebbségi lelkészekre is. Számtalanszor kerülnek nehéz helyzetbe, amikor szluzsbáztatás ügyében tanácsot kérnek, vagy olykor fel is kérik ennek elvégzésére, családi bajok illetően való kibogozására. A különböző fogadalmak italozás, házastársi hűtlenség, káromkodás esetén már nem is mennek ritkaságszámba. Böven van példa a mágikus erejű *kiprédikálásra* is. 1974 húsvétjában ünnepi legátusként az előbb említett Balázsfalva melletti Búzásbocsárdon nekem kellett a református templom szószékéről kihirdetnem, hogy ellopták egy román traktorista

szerszámait a gépéről, és Isten megbünteti azt, aki a másét elveszi. Másnap reggel hozták is a hírt, hogy „fogott a hirdetés”, valaki átdobta a kapu fölött a szerszámokat. Nemrég a Füzesti Cegében egy asszony arra kérte meg a református lelkészt, prédikálja ki, hogy a férje sírjáról ellopták a vaskerítést. Ugyanerre kérte az ortodox lelkészt is.

A Szeben megyei Szászföld szórványmagyarsága a lassan egészen elfogyó szászság mintájára szervezte meg egyházi és hitéletét. Védeltségük érdekében testületileg vesznek részt az evangélikus gyülekezet szervezeteiben, harangoztatást, sőt olykor papot is fizetnek. Azok mintájára például a nagysinkai (Cincu, Grossschenk), a hégeni (Brădeni, Hendorf), a szentágotai (Agnita, Agnetheln) magyarok „szomszédságokat” (német nevén Nachbarschaftot) alakítottak a temetkezés megszervezésére. Szabályaikat, törvényeiket is tőlük vették, még a hiányzásért fizetett büntetések illetekeit is. Igen szép példája a vallási-nyelvi együttélésnek a Szeben megyei Bürkösi is, ahol másfél évszázada közösen használják a templomot, sőt az elnéptelenedő és elmagyarosodó németiség töredéke egyforma rendszerességgel látogatja mindkét istentiszteletet.

II

A magyar szórványnépességnek a román-ságra gyakorolt hatásáról csupán elszórt jelek szólnak, és így kölcsönhatásról tulajdonképpen

nem is beszélhetünk. Az ortodox papokat híveik körében szinte mágikus tisztelet övezi. A rendőrök is leggyakrabban óvakodnak attól, hogy fekete rendszámú személygépkocsikat megbüntessenek. Ebből, persze nem ilyen súlyllyal, de jut a kisebbségi lelkészeknek is, anyanyelvüktől függetlenül. A falu papjainak ott van a helye a többség nagy eseményein, a jelesebb temetéseken, nem hiányozhatnak az évi határszentelő *mázlukról*, ahol együtt járulnak hozzá szentségeikkel a jövő év terméséhez. Az ortodox lelkész fogalma a keleti ország részben egyet jelent a szakállviseléssel is. A moldvai bákói református körlelkészt mindaddig nem vették papszámba, amíg nem növesztette meg a szakállát.

Igen gyakori szórványvidéken a románságnak a magyar templomok harangjaihoz való mágikus kötődése. Az elnéptelenedő magyar egyházakból a falu többségi népe nem engedi elhozni a magyar harangokat, útjába áll a szállítóknak, és tömegmegmozdulásokkal, tiltakozásokkal akadályozza meg. Ennek gyökereiben ott van ősiségükből adódóan az is, hogy ezek vannak felszentelve a falu védelmére. Egyes tájakon a nép pontosan tudja, hogy melyik milyen erővel bír: viharra, árvízre, tűzre, halál ellen van felszentelve. Több vidéken a magyar harangokat rendszeresen veszik igénybe, főként temetésekkor. Egy alkalommal Bürkösön egy olyan öngyilkost temettek, akiről a család ezt nem vallotta be. Nemsokára kiderült, és a románság addig nem vette többet igénybe a ha-

rangot, amíg újra nem szenteltük, mert az öngyilkos „elvette” a harang erejét. A mágikus ragaszkodás sokszor szül konfliktusokat. A Fehér megyei Borosbenedeken csak úgy lehetett elhozni a harangot, hogy állítólag a falu túlsó felében zavart keltettek, és az odagyűlő nép és rendőr nem vette észre, hogy kilopták azalatt. Több sikertelen próbálkozás volt ellenben a Kolozs megyei Némában, a Beszterce-Naszód megyei Kisnyulason, és ugyanott a Nagysajó mentén a románság lopta ki a harangot a sajósárvári romtemplom tornyából.

III

Az erdélyi szórványmagyarság tehát szüntelen hit- és nyelvveszélyeztettségben él. Öröm mindig a közöttük élőknek, ha olyan öntudatos öregekkel találkozik, akik *minőségként* élik át magyarságukat és felekezetüket, sziklaszilárdan kapaszkodva ott a végeken. Hadd idézzek végül egy szászöldi öregasszonyt:

„Ha cserfának rendelt az Isten, akkor egyenesen kell állj, és ne hajolj össze mindenféle urzikákkal (csihányokkal).”

Számvetésféle szórványmagyarságunk közművelődési gondjairól

A szórványközösségeink közművelődési gondjaival ismerkedőnek, a múltba belelátónak és a jelenben kiutat keresőnek igen gyorsan és döbbenettel kell szembesülnie egy igen jelentős kérdéssel: az *önfelszámolódással*. A szüntelen fogyásnak, a kisközösségi élet leépülésének, a csoportélet elhalásának lehetünk tanúi, bármerre járunk. Az utóbbi évek nagyméretű elnéptelenedésével, az elvándorlással, a születési arányszámok nagyfokú csökkenésével és nem utolsósorban a beolvadással tragikus helyzet állott elő falvainkban és a néhány évtizede még népesebb szórványközösségeinkben. Ezek a tényezők szinte természetszerűen számolták fel a művelődési életet hosszú időn keresztül őrző és szervező vidéki értelmiséget is. Az elit elfogyása, státuszuk elértéktelenedése olyan etnikai és kulturális eróziót teremtett, melynek következményei nem csak felmérhetetlenek, de sajnos helyrehozhatatlanok is. Ez a folyamatos leromlás lassan, de biztosan gyűrűzi be az anyanyelvi hitgyakorlás legintimebb szféráit is.

Ma már sajnos soha vissza nem térő művelődéstörténeti emlékkép marad sok-sok erdélyi, sőt bukaresti jól működő szervezet művelődési élete. A helyi egyesületek, a polgári vagy szakmai szervezetek, az EMKE vagy a Romániai

Magyar Dalosszövetség tájegységeket megpezsdítő hatása kultúréletünk meghatározó ereje maradt. Mi volt a titka ennek a hajdani szellemi pezsgésnek? Kik voltak letéteményesei? Minden kétséget kizáróan leszögezhetjük, hogy kisközösségeink egészét átfogó *néptanítóink*.

A századforduló, századelő és a két világháború közötti korszak szellemi életünk, önszemelésünk jellegzetes példamutató értékeit nyújtja mindmáig. A klasszikus néptanítói rendszerben a nehéz emberi és szolgálati feltételek ellenére is a falusi tanító jellegzetes közéleti személye volt egy kisközösségnek, szervezője a gazdasági, közművelődési életnek, meghatározója olykor a politikai gondolkodásnak is. A gyülekezeti kántortanítói munkakörhöz kötötten szolgálati lakás várta, és ezzel együtt valamelyes életfeltételek is, közösségi megbecsülés, elvárások, melyeknek kötelessége volt eleget tenni, és ezt nem csak a felekezeti iskola-rendszer szabályozta, de a kisközösségi gyakorlat is elvárta. Ezen belül helye volt az egyházi-liturgiai szolgálatoknak, a művelődési élet megszervezésének, faluünnepélyeknek, felolvasóesteknek és egyfajta népfőiskolai rendszernek is. A néptanító olyan kultúrterületeket fedezett le, melyekbe a helyi lelkésznek nem is kellett beleépülnie. Kollégái mellett elsőszámú munkatársa, szellemi partnere a lelkész. Klasszikus kisközösségi dilemma is azonban: kicsinyes érdekek felett vitázó tanító és pap.

Ezt a jól működő struktúrát borította fel a diktatúra, melynek sikerült a néptanítói rendszerből egy aktivista, pártideológiai munkakört is kreálnia. A hajdani lelkes és hűséges kántortanítóból egyetlen éjszaka lett falusi főideológus, kulákirtó, kollektivizáló, a hittanos-vallásórás gyermekek után leskelődő tanító elvtárs. Ez pedig, mint tudjuk, az 50-es, 60-as évekre a falvaink értelmiségének szinte teljes lejáratásához vezetett.

Mindezekre azonban lassan a felejtés leple borulhat, mert – elsősorban a szórványterületen – ennél jóval égetőbb gondok gyülekeznek felettünk, és mindenekelőtt a *felszámolódás*. A hosszú évszázados történelmi folyamatok mellett az iparosítás, népesség-elvándorlás, a többség részéről jelentkező állandó türelmetlenség jól körülhatárolják a nyelvi-etnikai térvésztest. Ám mindezekben nem is a gonosz, alattomos többségi türelmetlenség az igazán szomorú, hanem az, ami megállíthatatlan folyamat: az elnéptelenedés. Ezt pedig fájdalmasan kíséri a szórványvidéki értelmiség szinte teljes felszámolódása is. Akkor, amikor a hazai magyar közösségek önszerveződési képességeit elemezzük, az alsó határt mindenképpen az önálló lelkeszi állást és az elemi iskolát fenntartani képes lélekszámnál kell meghúznunk. Ez az a kritikus pont, ahol a lelkesz és tanító léte a közösség számára a szellemi és fizikai megmaradás lehetőségeit még nyújthatja.

Aki a vidékeket járhatja, beleláthat e közösségek világának mélységeibe, láthatja azt, hogy

milyen nehéz ott bármilyen értelmiségi lét, hogy milyen sokszor múlik a véletlenül egy-egy személy ottragadása, beilleszkedése, és milyen sokszor kíséri életüket az elparlagiasodás, közöny, érdektelenség, kicsinyes harc. Nagy kérdés az, hogy mi volt falusi értelmiségünk vidékhez kötődésének, ottmaradásának titka. Tanítóink, lelkészeink legnagyobb érdeme éppen az, aminek veszélye is szüntelenül fenyegeti: *a kisközösség népével való azonosulás*. Sokunk számára ismerős kép: a bivalyait legeltető, elnyűtt ruhában kaszáló-kapáló tanító vagy pap bácsi, aki azzal, hogy egzisztenciát teremt, nagy áldozatok és önfeladás árán az ottmaradás feltételeit is megteremtette. Ámde milyen szellemi távlat juthat ma vidéken egy fiatal tanítónőnek az elmenekülésen túl, akire hétköznapijában rátelepszik egy ismeretlen faluközösség mozdulatlansága? Milyen sors juthat neki a gyötrelmes magányban, mint jól vagy rosszul férjhez menni, legjobb esetben egy tanárhoz, mérnökhöz vagy lelkészhez, legtöbb esetben azonban kétkezi munkához, szellemi partner nélkül maradni? És ki az, aki minden esetben érzi és tudja az azonosulás és elsüllyedés közti egészséges arányt? De hát csak ott tudtak jeles és hűséges néptanítóink megmaradni, csak ott tudtak eredményes munkát végezni, ahol nem csak átmeneti időre szóló, néhány havi vagy évi ingázó kényszerállapotnak tekintették a közösségük szolgálatát, hanem ottragadtak, és a helyi közművelődés ügyét is felvállalták.

A szórványértelmiségi létnek hatalmas ára van. A segítségnyújtás és a központi ellenőrzés hiánya, az elmaradó szakmai tanácsadás és taneszköz-utánpótlás, fölöslegesség-érzés, szellemi partnerhiány, a mindennapi megélhetési gondok és még számtalan fel sem sorolható tényező nem csak csökkentette a közművelődési feladatok vállalásának lendületét és a munkakedvet, de ez igen sok helyen szinte teljesen el is maradt. Egytanerős falvaink százaiban telnek el az ünnepek, a karácsony, a farsang, az anyák napja egyetlen műsoros este nélkül. Évek múlnak el anélkül, hogy a kisfalvak maroknyi fiatalja egy-egy színdarabos falubálon együtt lehetne, ünnepelhetne, ismerkedhetne. Pedig a párkapcsolatok kialakulásában, a barátságok kötődésében és így egy kicsit a letelepedésben és ottmaradásban is élmény, emlék és útravaló minden fiatalnak egy-egy betanult színdarab együttes élménye. Bizony nem szabadna eltelnie egy évnek egyetlen romániai magyar faluközösségben sem legalább egy műsoros bál nélkül.

Vannak ezen a területen magamnak is megszégyenítő élményeim. Kicsiny szórványgyülekezetemben az átkos diktatúra legvérmesebb idején, amikor úgy véltük, hogy semmit sem szabad tenni, és ebben magunkat meg is nyugtattuk, maga a román kultúrigazgató és párttitkár látogatott meg egy este azzal, hogy indulni kellene a magyaroknak is valamilyen kis műsorral ama Nagy Fesztiválon, mert a község románjai és szászai is készülnek, és tegyek vala-

mit, mert a tanító nem akar szervezni semmit. Megszégyenítő pillanat volt: életem egyetlen pártfeladata lett, amit teljesítettem, és nem bántam meg. A Legszeretettebb Fiú dicsőítése nélküli egyszerû helyi népdalcsokorral és egy kis táncegyüttessel – a tanítót is bevonva – megyei második helyezést értünk el, de azt diszkréten megsúgták, hogy csak azért másodikat, mert a dicsőítés elmaradt. Természetesen a himnuszokat senki sem sajnálta, ám életre szóló barátságok kötődtek a néhány hét alatt.

A sok-sok lelkesítő pozitív példa mellett minduntalan látnunk kell, hogy többnyire sajnos árván, biztató szellemi háttér nélkül maradt falusi szórványértelmiségünk. Milyen sokszor fordultam meg olyan helyeken, ahol délutánokat betöltő panaszokat kellett hallgatnom kollégák kicsinyes vitáiról, elszántott barázdákról, elmaradt köszönetekről, segélycsomagok nem igazságos elosztásáról, szinte a babarongyok szintjére zuhanva a szellemi munka magaslatairól. „Ég a ház, és a vénasszony fészülködik” – juthat eszünkbe a román közmondás. Pedig rá kell döbbernünk arra, hogy rendkívül fontosak, egyértelműen meghatározóak ezen a területen is a *személyi feltételek*. Egy-egy jeles tanító, tanár, lelkész vagy más értelmiségi gondviselészerűen vagy végzetesen meghatározhatja egy táj vagy kisközösség szellemi arculatát munkájával vagy közönyével. Sok olyan közösség van, ahol egy-egy közömbös, unott, elfáradt tanító évtizedekre bénította meg maga körül a művelődési életet. Ugyanígy pozitív pél-

dák százaiban nem csak egy kisközösség, de régiók, tájegységek egészének szellemi erjesztői, szakirányítói, vezérei lehetnek, nemzedékekre meghatározva környezetük lelki arculatát. A baj azonban az, hogy a személyi feltételek kialakulásában, ma még inkább, mint bármikor, nem a szervezettség a szabály, hanem a véletlenszerűség, nem a rátermettség, hanem a személyi helyzet, családi kapcsolatok. Egy szakképesítés nélküli érettségizett fiú vagy lány helyzeti előnye és a szükség folytán foglal el kulcsfontosságú oktatói-nevelői állásokat. Fél száznyi 8 osztályos iskolánk van a szórványban, ingázási lehetőségektől távol, ahol alig találni felsőfokú végzettségű tanügyi kádert. Ezért kellene tehát tanítóképzőinknek is sokkal erőteljesebben odafigyelniük a regionális elvre, miszerint egy-egy táj, vidék vagy épp faluközösség maga küldje és nevelje ki, esetleg épp ösztöndíj biztosításával a maga majdani értelmiségét, aki majd hazatér.

Mindaddig azonban, amíg ez megvalósulhat, marad az örökös *helyettesítés*. Láttam olyan szakképzetlen tanárt, aki úgy tanított hangjegyeket, nem ismerve zeneelméletet, hogy a hangsort csak amolyan népiesen tudta elmagyarázni: „Amikor ezek a kecskebogyók (ti. a hangjegyek) felfele mennek, akkor vékonyítsátok el a hangotokat, amikor pedig lefele, akkor vastagítsátok.” Írtam már arról a hibbant elméjű mezősegi tanítónőről, aki a tanóra kellős közepén mindig kirohant az osztályból, amikor a falu felett egy repülő elszállt, és vil-

lanylámpával jelzett a pilótának, hogy ne hogy szálljon. Részletesen elmagyarázta, hogy különösen a keletről jövő repülők a veszélyesek, mert onnan jön a kommunizmus, és hogy hatá- sos ellenük a lámpafény. Az aranykorszak kel- lős közepén ez a lámpás ellenállás ma akár for- radalmi tettnek is beillene, ám a szülők több- szöri kérését és panaszát a megyei tanfelügye- lőség nem így értelmezte, hanem tökéletesen al- kalmasnak találta az illetőt a továbbtanításra. Egy területen azonban mindenképp hatásos volt a tanítónő működése: egyetlen repülő sem szállt le a faluban.

Szórványvidékeink mikrokultúrájának utol- só értelmiségi mindenese, ott is, ahová már a megfoghatóság miatt tanító sem juthat, a már- már szinte sárántartalmú elvárás-gazdagság- gal a helyi vagy egy-egy jól meghatározott terü- letet lefedező *lelkész*. Ma újra divat a lelkészek sokdimenziós megbízatásairól beszélni, jogos és megalapozatlan elvárások terhelik túl az amúgy is megnehezdedő lelkipásztori szolgálá- tot. A kényelemnek és elzárkózásnak szomorú példái mellett Magyarpalatkától Fogarasig bő- ven van példa szórvány-kisközösséget és a he- lyi közművelődést ébresztő és szervező lelké- szekre. Tudjuk, hogy talán soha nem volt kulti- kus küldetésén túl annyira túlterhelve a lelkészi társadalom – az RMDSZ-től a gazdaéletig, az iskola-ügyektől az EMKE-szervezésig –, mint manapság. Egyházaink vezetői nem kis aggo- dalommal és féltéssel figyelik papjaik közéleti megterheléseit. Az egyházak ez irányú állás-

pontja azonban világos és egyértelmű: kötelességük a segítségnyújtás és közreműködés, ám nem nekik kell elvégezni, hanem meg kell találni, ki kell nevelni azt a csoportot, értelmiségit, aki a közügyek szolgálatában áll.

A jelenre és jövőre vonatkozó terveknek, tennivalóknak még a vázlatos számbavétele is túlnövi elemzésünk kereteit. A hazai szórvány-magyarságunk közművelődésének helyzete és jövője mindenképp átfogó elemzés és stratégia kidolgozását igényelné. Néhány tudományos kutatónak, esetleg államvizsgázó bölcsészhallgatónak érdekes és tartalmas tudományos téma lenne az EMKE szórványvidék-programjának feldolgozása. Végre el kellene készülnie egy olyan cím- és névtárnak is, ahol számba vehető lenne minden olyan személy, akire a közművelődés kérdésében is számítani lehet. Rendszerezíteni kellene az e területeken élőkkel is a szakmai megbeszélést, tanácskozást, a folyamatos kapcsolattartást. Sürgősen meg kell oldani a segédanyagok, kézikönyvek nyomtatását, szétküldését az érintett vidékekre. Egy-egy központi helyről rendszeresíteni kell a művelődési programok kijutását, együttesek kiszállását, de kellő nyilvánossághoz kellene juttatni szórványterületeink művelődési csoportjait is. Égetően szükség lenne átgondolni értelmiségünk élet- és munkafeltételeit, ki kellene alakítani egy szolgálati lakásrendszert, legalább az üresen maradt parókiákból, és rendszeresíteni a helyi ifjúság erőforrásait utánpótlásra, nevelésre. Egyházaink nagyon komolyan gondolkoz-

nak, hogy a saját és az állami törvények által biztosított lehetőségeket kihasználva létrehozzák, visszaállítsák az ún. *lévítatanítói* rendszert, mellyel átfogható lehetne értelmiség nélkül maradt tájegységeink nagyobb részének lelki- vallásos, oktatói, de közművelődési területe is. Feltétlenül szükséges lenne visszaállítani a hajdani EMKE utazótitkári munkaköröket, kiknek dolga az ellenőrzésen túl a szakmai tanácsadás lenne. Végül pedig mindent el kell követni annak érdekében, hogy a szórványvidékek pedagógusai, értelmiségiei bekerüljenek a szakmai, a közművelődési vérkeringésbe és kellő nyilvánossághoz és elismeréshez jussanak. Különösen nemes hivatás lenne, ha a székelyföldi tanügyiek tanácskozásai, szabadságai, szakmai megbeszélései az e vidékeken élőkével összehangolhatók lehetnének. Így megérezhetnénk kölcsönösen egymás gondját és azt, hogy nem csak a gondjaink közösek, de mindnyájan egy test vagyunk, ha pedig szenved egy tag, vele együtt szenvednek mind a tagok (1Kor 12,26).

A bennünk élő város

*Kolozsvári „nájmódi”, avagy töprengés
jelképeinkről, városunk etnikus arcairól
és hétköznapjairól*

A Székelyföld és a Partium között szinte félúton, a négy égtáj fele vezető fontos közlekedési utak metszéspontjánál, kicsinyke kalotaszegi és még kisebb, de szétszórt mezőségi nyelvgyűrűben áll a város. Diktátori döntés osztotta ketté Kolozsvárra és Napocára, de aztán az osztzkodásnál mindent Napoca kapott. Nagy romlásokban leharapdosott szegélyű nyelvsziget (lassan minden erdélyi város azzá válik).

De mégis mindenben más: a Város.

*

Első kolozsvári emlékem a 60-as évek elejéről a méltóságos múlthoz és a mai városhoz is egyaránt illő. Plébánosi segédlettel a nagy javítás után nem sokkal a főtéri templom tornyába kapaszkodtunk fel, szétnézni a magasból. A csodás panoráma után újra a földre érkezve különös csödület vont a figyelmet. Valaki felkapaszkodott Mátyás király mellé a lóra, és onnan kiabált le torkaszakadtából, amíg le nem szedték. Ó, áldott régi és mai városom: a szent magasság és a hibbantság, a *panoráma* és *paranoia* buggyant együttélése!

Gyermekkori idelátogatásaim emlékei a város meghatározó környezetéhez, Kolozsvár Quartier Latinjéhez, a Farkas utcához kötődnek. A hatvanas évek elejének belvárosa is még emberi nyugalmat árasztott, üzletei még udvarias és kényelmes kétnyelvűséggel kínálták áruikat. A század közepének nyelvi szabályozásaiban a magas politika még nem érkezett le a köznyelvi hétköznapokig. Helye volt még a nyelvi türelemnek. A *poftipi-tessék* egy olyan köznyelvi szintet jelölt, melynek udvarias kétnyelvűségében még románul soha meg nem tanuló hódmezővásárhelyi Dávid nagyanyám is kényelmesen eligazodott.

A rokonlátogató, egyetemre járó, kiránduló kívül élőbből aztán itt lakó lelkipásztorrá, szolgálóvá kellett lennem, az enyéimmal együtt a várost is féltő bensőséggel. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján én is csak úgy jöttem ide vissza, mint ahogyan a félévszázad alatt a régi Kolozsvárra **rá-**, és nem **mellé-**, telepedett városunk mai népességének legalább kétharmada. Siheder paplegényként vendég-gyermekkorom másik helyszíne, egy szolid kis városrész, a Györgyfalvi negyed, a kertés családi házak felé szorítóan közeledő lakótelep szakadt rám, sok-sok arccal. Mintha egy másik gyermekkori emlék, a Daut Izmail csodás ízű fagyaltja hozott volna erre vissza. A politikai csavarszorításból való fellélegzés utolsó pillanatait élte és éltük vele együtt mi is. Szellős, otthonos városrész volt, vastagodó „évgyűrűkkel” és sok-sok arccal.

Ízlelgettem a város hangulatát. A lelkipásztor szemében új színeket kapott arca és színváltozása. Gyülekezetem hagyományos városképe igazi „bálinttibori”. A Pata utca elejének proletárvilágát régen és jól belém véste a *Zokogó majom*. Az utcaközösség szomszédságát is falusiként élhettük tovább, szaladó mindennapjaival, dülingélő részegeivel, nyugalmazott román papjával. A város irodalmi útikalauzával hazaérkeztem nem csak Szabó Sári néni imaházát újra rendbe tenni, de az Ásó, Kapa, Munkás utcák rozzantságába is. Csupa irodalom. Ehhez a nosztalgikus Kolozsvárhoz, a város belül- és alulnézetéhez a hetvenes években még egy lassan összecsomagoló fiatal költő is kellett. Aligszomszédomként Cselényi Béluka akkortájt és utolsóként verselte meg a roskadó Pata utcát. Engem is megénekelte, személy, arc és név nélkül, belehelyezett a süppedő Pata utcába, ahol „vadhúsként nőnek a répák”, ahol a 220. szám alatt lakó lelkész „központi idegen”, ahol „a házak elhíztak és megrokkantak, mint a meszes öregember”, és ahol „öregasszony könyökölt ki a lepucolt járdára, lábuk után ítélte meg az embereket”.

A Város egy könyvtár és egy egész irodalomtörténet. Én mindig azért olvasom újra és újra e félévszázad néhány nagy Kolozsvárkönyvét, mert ott bennük él, zszibong a ma már szinte rekonstruálhatatlan mindennapi polgári életünk. Szabó Dezső kolozsvári emlékei a gyermek, a kollégiumi kisdíák város-arcát idézik. Ignác Rózsa a román diáklányok szemével

láttatja a Trianon városát. Bálint Tibor kirobbanó sikerű Kolozsvár-portréját nem csak színesítik, de hitelesítik is hírbetétek. Pillich László évgűrűi is a századfordulós Kolozsvárt idézik, akárcsak a haza-hazanéző Kolozsvári Papp László a mitikus várost. Gyarmati Zsolt több részletben is közölt polgári élet rekonstrukciója a város hétköznapijairól minálunk egyedülálló és rendhagyó a maga nemében.

Egy város pedig akkor szegényedik el, amikor elfogynak a róla írók és hozzá alkotók.

*

Városrészem másik arca a kertes családi házaké, őshonos lakóinak otthona volt. A telep másik sarkában, a Lupsa hóstátjaiban giblis házaival, faragott kapuival és példás mintakertészetével utolsó pillanatait élte az összefüggő magyar földésztaársadalom. Mellettük az akkor viszonylag fiatal blokknegyed, a „*pungásodó*” magyarok nyelvében „*Györgyén*”, ahol a kegyes hatalom színes és népes magyarságnak osztogatott otthont. Lakótelepre szorult magyar értelmiségünk, hitüket nem szégyellő, csupán a túlélésért kissé rejtőzködő híveim körében csodás továbbképző iskolát járhattam ki a Szabó T. Attila, ifj. Kós Károly, Benkő Samu, László Ferenc, Dávid Gyula, Nagy Olga, Almási István, Tövissi József, az eltávozott Páskándi Géza és a tragikus sorsú Salamon Anikó méltóságos otthonaiban. A 70-es, 80-as évek Kriterion „Tudományos Akadémiájának” alko-

tói és kiadói lázában e korszaknak halhatatlan kegyeltjei és hallatlan szerencsései ök. Csodás emberek, hatalmas könyvtárú roppant szellemi műhelyeik súlya alatt roskadoztak a panelotthonok, és a szabadon alkotó szellem nyomása alatt már akkor ropogott a diktatúra is.

Pedig csak ezután kezdődött a város nagy romlása.

A Pata utca irodalmilag is hiteles helyszínének alakulását a lebontás előtti állapotában a háztól házig járó, a bontottakat a lelkigondozó lelkész szemével és a szó szoros értelmében a parókia ablakából nézhettem végig. Láthattuk nemsokára az agyagig legyalult zsíros termőföldet, a gondos és példás hóstáti mintakertek veteményei között a „ledózerolt” otthonok téglala- és malterhalmait. Átéltük az emberi és csoporttragédiákat, melyeket a mindenüket veszítettek választottak maguknak a jehovizálástól a halálba menésig. A század eleji giblis homlokzatú házakból blokkba kényszerített földészek a régi városnak már csak az emlékét vihették magukkal. Maradt nekem is néhány emlék: egy Pata utcai ház verandájának tetején hajdanán otffejtett, a túlélés érdekében hátára döntött Kossuth-mellszobor, néhány régi házszám, hóstáti szemöldökfa, kapu fölé szerelt csengő. Őrzöm e városrész utolsó tárgyait, a bennem is elmúló város múzeumát.

Részese voltam persze a fiatal városnak is, az évente háromszáznál is több serdülő, nem várt, de érkezett „dekrét-gyermek” nevelésének és konfirmálásának. De mellettük alig 25

évesen már egy kisebb gyülekezetre valót kísérem ki magam is a Házsongárdba. Akkor sejtetem meg az elmúló Kolozsvárt és az itt maradóok magányát, amikor idős gondnokom egyszer azt mondta: „Tiszteletes úr, nekem már több ismerősöm van a temetőben, mint lent a városban.” – És ebben a vallomásban benne volt minden. Sejthető volt az egyre erősödő kolozsvári magány.

*

A Városnak számtalan arca van, szinte annyi, ahányan itt élünk. Benne lakva pedig már régóta érezzük és tudjuk, hogy egy kiscsoport etnikai közérzetét és közösségi helyzetét és ezzel otthonérzetét is minden helységben alapvetően és döntően meghatározzák a mindenkori etnikai arányok.

Az itt élő őshonosban pedig – etnikai tartalmak nélkül is – minden két dimenzióra bomlik: a legbensőbb „mienk” mellett mindenekelőtt itt van ez a „másik város”, a félretaszító, a gyomrunkba könyökölve sodró. Mozgásterünk fárasztó, fullasztó nagy tömegében ott vannak és urálnak mindent: „ők”. Még önmagunk értékrendjében is valahol hátulra vagy földre sodorva vagyunk „mi”. A túlnépesített zsidóságban nem csak járni, de lélegzeni és élni is alig lehet. Az utca nyelve pedig önmagáért beszél. Ott, az egymásba ütköző idegenségben érezzük igazán, hogy kié is ez a város. Nincs mit áltatnunk tehát magunkat: még ha itt nem is mindenki *polgár*, ez a város „azoké” is. Nem csak az ut-

cák és parkok mozgásterének, a közintézmények kiszolgálási szándékának, de még a temetőnek is életkora van, lassan a lakók arányához igazodó elpihentjeivel. Még a temetőből is lehet kinnebb szorulni, itt az örök nyughely sem örök. A Nyulak kertjében az elcsendesedő szellemi városnak is élete van, etnikai tartalommal. Mert a halottak még a temetőkben is csak egy ideig pihenhettek. Ez a tér is csak átmeneti otthon, tisztítótűz, s miközben a lélek egy anyanyelvtelen dantei vagy miltoni világba hazaérkezik a hátramaradott hozzátartozókkal, a test porladó nyugtalansága, a „mikor dobnak ki innen is?” félelme szorongatja.

Hányszor cserélt hazát, szívet a régi kolozsvári polgár? Nem csak annyiszor, ahányszor egy részeg szabómester szakértelmével újrászabták körülötte a határokat. Mert a hatalomváltás csak az egyik tényező. Ezt nem mindig és nem ugyanolyan sebesen követte az etnikai arányok és az önbizalom belső megváltozása. Élt még valameddig a régi értékrend tekintélye is, a civitas státusa. Az 1940-es bécsi döntés egy még magyar többségű várost talált itt a Kis-Szamos partján. Ha a szíveket nem is, de a közérzetet, az otthonérzetet majd minden alkalommal cserélni kellett. Majdnem úgy járt az őslakó itt is, mint ama híres beregszászi, aki öt ország állampolgára volt anélkül, hogy elhagyta volna szülővárosát. Itt az idős nemzedék köztudatában csak úgy él, hogy „rég magyar” és „új magyar” világ, „rég román” és „új román világ”. Szomorú anekdota az, amit egyik presbiterem

mesélt, amikor a hetvenes években útlevelért folyamodott a városi útleveosztályhoz, és üresen felejtette a „mikor volt utoljára külföldön?” rubrikát. Amikor rákérdeztek, ő gondolkodás nélkül válaszolt: „ *Hazamentem '40-ben Györgyfalvára.*”

A hatalmi nyelv sokáig távol maradt, még a hatalom, a hatalmi hivatalok működésének mindennapjaiban sem volt egyeduralkodó. A 70-es évekig még élt és megöregedett egy nemzedék, amely úgy szolgálta le itt munkaidejét, hogy a kenyérkeresés konyhanyelvén túl nem kellett megtanulnia a többségi hivatal egyre erőszakosabban terebélyesedő nyelvét. A kalotaszegi falvakból a „kollektívek” elől állami munkahely után bemenekülő magyar asszonyaink másságát, hibás nyelvi szerkezeteit mókásan, egyfajta különc figurának szóló mosollyal fogadta a munkahelyi többség, egy-egy kórház, közintézmény a takarító személyzet között. Iskolák konyháin, kertjeiben, a virágok között konyhanyelvi másságuk sajátos szint kölcsönzött.

E nagy európai város polgári veresége akkor kezdődött, amikor a hatalomváltásokkal nem tudott balkanizálódni, nem tanult meg olyan kifejezéseket, amelyek nélkülözhetetlenek a jelenkori Kolozsvárhoz: „*am cuno^otin^{pe}*”, „*fac rost*”, „*mă desc^{urc}*”, „*rezol^văm*”, „*am eu om acolo*”, és a sor a végtelenségig folytatható. Pedig aki nem állt be a nagy balkáni versenyben e helyezkedő világba, az saját misztikus tisztaságának rabjává lesz, s életének egyetlen és utol-

só értelme, ha már nem érvényesülhet, az, hogy „nem vagyok olyan”, hogy mindenáron tisztán marad. Tenni ha semmit nem tehet, legalább nem vesz részt benne, és egész életén át monomániásan védekezik. Nem az van, amit tett, hanem amit nem tett meg, bár „ezt én is megtehettem volna, de...”, és kíséri egy életen át a tisztaság érdekében vállalt kiszorított tétlenség hiányérzete.

A hatvanas-hetvenes évek még beállítottak minket „a középkorú és idős magyar Kolozsvárra”. Nem csak mibennünk, de városunk régebbi románsága szemléletében is berögzült, hogy a viszonylag jól öltözött közép- és időskorúak között a magyarok voltak túlsúlyban. Csodás jelölvasók is lettünk, visszaolvastuk az életkorok, arcok, az öltözet jellegzetességeinek etnikai tartalmait. Az idő tájt bátran szólalhatunk meg közöttük magyarul. Ahogyan a falusi viseletből is azonosítottuk a Mezőséget, a Kalotaszéget, Györgyfalvát vagy a polgári hóstátiakat. Jó és biztonságos eligazító volt a mindennapokban. Mára ehhez a képhez jócskán hozzáöregedett az 50-es években betelepített értelmiségi románság is. Bárki észreveheti ezt. Biztonságérzetünk tovább billent, megbomlott ezzel, kapaszkodásunk stabilitása és mozdulataink lettek bizonytalanabbak.

Bennünk pedig olyan múlt századi maradt itt minden, de legalábbis bécsi-döntésű, és egyre nagyobb a magány, saját arcképünk magánya. Egy régi fénykép, amelyen megállt az idő. Arcunk már nem a többieké, a később jötteké,

és ebben nem az etnikai, hanem az otthon-tartalom a döntő. Egy hozzánk hasonló világáros arca valahol nyugaton 50–60 év alatt alig változik valamit. Minálunk ezalatt hányszor cserélt nyelvet, hitet, önbizalmat az itt élő polgár. A tízes, a negyvenes, az ötvenes és a kilencvenes évek városa mindenben más és más. Nyolcvanezer egyszemélyes Trianon, Feleken megdöntött Bécs, de bennünk meghúzott lélekhatár-élég ez egy életre szóló szorongáshoz. Mert a mai régi kolozsváriak egyik arca a szorongás. Ezt a várost, az otthonérzet polgárjogát lopták el tőlük olyanok, akiknek szíve nem dobban együtt köveivel. Pedig a polgárság, a *civitas* kiérdemelt jog és városvédő kötelesség. Még mindig vannak nyugaton olyan országok és városok is, ahol hosszú próbaidő után lehet csak véglegesen letelepedni, és ehhez emberségből, rendből, polgári magatartásból színjelesre kell vizsgázni. Mert a városok élnek, szívdobbanásuk van, és akik állampolgárai kívánnak lenni, azoknak fel kell venniük lüktetésük ütemét.

*

Nemrég még a miénk volt a **belvárosi Kolozsvár**. Intézményeink, egyházaink, templomaink a város magjaiban elhelyezkedve az ide-telepedésünk ősiségeinek, elsőbbségének is jelei. Nem volt ebben semmi politikum. A központi bérházakból úgy fogytunk ki, hogy a gyermekek kiszállásával már nem formálhattunk jogot a megújított lakbérleti szerződésekre. Úgy volt ez megszövegezve, hogy csak a

lakbérleti szerződésben szereplő egyenes ági rokon lakhatott, maradhatott ott tovább. Ez volt a mi régi, a belvárosi Kolozsvárunk. Csupán féltucatnyi *egyházi bérházunk* lélegzett fel a visszaszerzett tulajdonjoggal. Nagy erdőtüzek után talán így éledezik a flóra és fauna mikrovilága. A folyosókon csoszogó öregek mellett a szűk udvarok játszóterében megjelent az élet jele: játékszivaj. Az 50-es évek lakásdaraboló lakbérleti törvényeivel ide telepített katonatisztek, bizalmi emberek lassan kifogyva, duzzogva és lázadva veszik tudomásul a nyelvcsérés kiszorulást. Ha lehetne, akár kisebbségi érdekvédelmi szervezetet is alapítanának, tulajdon országukban üldözött minoritásként, anélkül azonban, hogy megértenék az őslakók és a régi, jogos tulajdonosok életérzéseit, akiket ők szinte mindenünnen kiszorítottak.

Itt él közöttünk a **falusi Kolozsvár is**, amit onnan hoztunk magunkkal, ahonnan érkezünk. Keveredik bennünk a falu és a város, együtt él bennünk a falusi otthon és a városi itthon. Magunkkal hoztuk ide a sokszínű erdélyi falut, és minden lépésünkben, megnyilvánulásunkban, elhaló reflexeinkben benne él. Jól körülhatárolható és kitapintható itt a Mezőség zárkózott, nyelvromló magyarja, a Kalotaszeg büszkébb, otthonos önbizalma, a távolabbiaké, a messziről jöttké, a székely, a szilágysági, Maros-menti falu, és mindenik más.

Kolozsvár emberi arculatát ma a **lakónegyeddi magány** is uralja, a „dobozmagyarság”. Kiszorulva a belvárosokból a nagy negyedekbe és

még távolabb, lakótelepre zárt magyarokká váltunk. „Dobozomból kihajolok, amíg dobozomban vagyok, nem érhet semmi ártalom.” És megszületett az otthon, az iskola gettójából kikilépő, a még élő, de a blokknegyedek szűk sikátorain érdesedő utcanyelv, a lakótelepi nyelv, ahol valami „nem még kell”, ahol „somerség” van. „Mit csíinálsz Jaani?” „Áálak.”, ahol más nyelven játszik, hancúrozik a gyermek, ahol az utca nyelve, a könnyed önkifejezés nyelve is a többségi. eltűntek a gyermekjátékok is, a magyarul játszás nyelvi kedvessége. A szülőkkel együtt a lakótelepi „pun-gamagyar” gyermeket is beszívta a nyelvrothadás ingoványa: *gyeeee-remá Tíííbi*.

Lakótelepi magyaroké a dobozba beszorult nagy nyelvi magány. Panel-otthontalanság. Pedig amennyire csak lehetett, a blokkok közé is magunkkal hoztuk az otthoni falut. Az erkélyekről átbeszélgető, a teraszokon át barátkozó szomszédok mindennapi kommunikációs képét a lépcsőház előtti kártyás, táblázó társas élet teszi rusztikusan hitelessé. A karácsony előtt a lépcsőházak torkolatánál visító disznók és a perzselés kesernyés szalmaillata jelzi: egy nagy falu ez a város, *satele unite* (egyesült falvak) – mondjuk vicces szomorúsággal. Hatalmi parancs és szükség teremtették meg virágágyások helyett a lépcsőházi veteményes kertek illúzióját is. A szükség és lelemény mindenütt megteremti az *épp itt lét* képzeletbeli világát, amelyből valahogy mi mindig kimaradunk. A lét-szükséglet is mindenre ráviszi az embert: a Mo-

nostori negyedben saját szememmel láttam, hogy valaki az első emeleti lakótelepi erkélyét tyúklétnak képezte ki, és egy hosszú tyúklétrán az állatok meghitt otthonossággal sétáltak le-fel az ágyások és az erkély között. Népszámláló ismerőseim mesélték, hogy az egyik monostori tömbház fürdőszobájában, a fürdőkádban egy közel száz kilós disznót találtak. Ott hízott, és várta a karácsonyt. A kérdésre, hogy miként fürdenek, az volt a válasz, hogy amióta megvan, csak zuhanyoznak, különben is ritkán van melegvíz. Ez a kép azonban már a múlté. A város vonzáskörzetéből betelepedők közül odahaza szinte mindenkit bőségesen várnak parlagon maradó visszaadott földek, ahová hazatérhetnek dolgozni, álmodozni. A „*somázsba*” került hétvégi magyar is haza-hazatér az idős falusi szülőkhöz felpakolni. És ahogy nő a nyomor, úgy nő az öregekhez hazajáró, hétvégi besegítő vagy csak felcsomagoló gazdasági turizmus. A poggyász pedig mindent jelent, olyan nyelvi, csoportértékeket is, amelyek otthonról még visszahozhatóak ebbe az arculatvesztett városba.

*

A város másik arca a múltba és a befele tekintés. Eltűnt egy régi Kolozsvár, és erre rávettjük nosztalgiánkat, múltba fordulva, álmodozva emlékezön. Az az arckép, amelyben még látunk és hiszünk, **a jövő múltja**. A távolról hazanézők városa is, amely a nagyszámú kitelepítővel, az elmenéssel lesz a legszebb. Marok-

nyi melegség a szív tájékán, maradék erő a kapaszkodáshoz. Észre sem vesszük, hogy nem találkozunk, arcok hullnak ki az utcai zsidongátsból, ma is elment valaki, „az ő gyermeke is kint van Magyarban”. A távlatok elfogytával pedig egyre erősödik az **emlékezés**. Az itthon maradtakban már csak a mitikus pótcselekvés él, görcsös kapaszkodás a nevekbe, utcákba, terekbe. Mindig a múlt egy darabjába, a „mi múltunkba”, ha már a jövőben nem nagyon hishetünk. A Széchenyi tér, a Deák Ferenc utca, a Honvéd utca vagy a Bocskai tér nemzedékek sora számára alapvető hittétel, nyelvi üdvösség, a feladhatatlanság. Sajátos jelképvilág ez, melyet a szigorúan önmegvalósító fiatal nemzedék már nem érez magáénak, és nem is mindig hisz benne.

Elfogyott a fiatalság, lankad a gazdasági vállalkozó kedv, egyre kevesebb az idehaza vállalkozó, meggazdagodó, önmagát megvalósító lelkesedés. Mi még a játéokra, a kockázatokra is későn ébredtünk. A nagy Caritas szerencsejáték-lázból lakások, cégek, üzletek száza, felkapaszkodás és újjgazdag réteg született. Közben pedig e hiú remények után a mindenkit sodró **bingó-lázból**, a nagy szerencsevárás reményéből is szinte kimaradtunk.

Eltűnően van a fiatal kolozsvári polgári középréteg, amely a város szellemi arcukat több évtizedre meghatározta, illetve amely folyamatosan és szervesen magába fogadta a betelepülőket. Pedig nem is olyan régen a város igazi arcának szerves része volt a nagyszámú iparos,

kisiparos rétegünk. Emlékszünk még arra, hogy a legutóbbi időkhöz túlsúlyban voltunk a kisiparban, az ernyőjavítók, pincérek, órássok, szabók, köszörűsök, cukrászok, cipészek között; nagy számban a györgyfalvi postások, a borbélymesterek, ékszerészek és üzleti elárusítók között.

Itt volt a többszörösen kisebbségi Kolozsvár, a mi kisebbségeink, a hajdanán mibelénk olvadó még kisebbek: németek, örmények, zsidók, akik nyelvvel, kultúrával igazodtak hozzánk. Mienk volt Daut Izmail és Bilal Zaim is, a „török cukrászok”, és mindenkié a fagyaltjaik íze, Ivanov Nedelkóékkal a bolgárkertészek, a magyar zsidók, örmény kereskedők.

„Micsoda szégyen! Rajtunk röhög az egész román szabóipar, mert már az előző kolozsvári magyar főkonzul is román szabóval csináltatott magának öltönyt. Az egész magyar kisipar arcpirulása ez.” – mondta nemrég megszégyenülve Jánosi szabómester. „Elmentek, kérem, elment mindenki. Pedig higgye el nekem, mi nem akárhány vagyunk Kolozsváron. Azt hiszem, hogy Orbán Viktor miniszterelnöknek is erdélyi szabómester dolgozik, megismertem a fazont. Ilyennel csak itt tanult mesterek dolgoznak.”

„Népzeneészeink” is elárvultak, nem kell már senkinek a dal. Vendéglőinkből eltűnt egy dallamvilág, kinek jutna eszébe, de inkább kinek volna bátorsága „olyan” dalokat játszani vagy rendelni. A vad zenedübbörgésben vagy a „curájban” magunkba roskadva, örködve fi-

gyelő szemekkel esszük meg ételeinket, és gyorsan menekülünk haza saját világunkba. A zártkörű társaságokon kívül könnyűzenészeink sem játszanak már „olyan” zenét. „A fiamnak jól menő zenekara van, de hát sajnos csak románul és angolul zenélnek, mert ilyen a világ” – mesélte nemrég egy anyuka befutott gyermekéről.

*

A legtöbb szorongást okozó szomorú valóság pedig az, hogy a másságunk, mint érték, a köznyelvből, a hivatali nyelvből is kiszorult. Lehalkultunk az utcán, a játszótereken, a közszállítási járműveken, a közhivatalokban. Az etnikumazonosító **nyelvi érzékenységünk** helyett beállt a nyelvhasználati rutin, a **nyelvi unalom**. Más lett, a többséghez igazodott a lépcsőházak szemetes torkolatánál kockázó, labdázó gyermekricsaj, a gombszagató összekocnások gyermekcsatája, a járdaszéleken játékra készülők kiszámolóinak nyelve. Még az otthonaink is lennebb halkultak. Bátortalanná és gyanakvóvá vált a dalokat éneklő „operett magyar”. A lakótelepek skatulyáiban a „csak halkan, mert mit szólnak a szomszédok” félelme halkíttatja le a nótákkal névnapozók lemezjátsoit. És nem a hangerővel van a baj, hiszen „ők” jóval hangosabban ünnepelnek, hanem „ezzel” a zenével, ezzel a dallal, nótával. Csak a rock-bulik fülszagató egyetemessége kivétel ez alól. Eltűnt az utcáról a halk vagy hangoskodó részeg magyarul motyogás is, vagy a hajnal

fele esküvőkről hazatérők önfeledt magyarul éneklése. Az utca felszabadult nyelvi szabadságának, ösztönös kitöréseinek szabályozatlansága. A magyarul hangoskodó, a bakalódó, a nevető-röhögő, a magyarul marhuló fiatal. Fontos jelei ezek az önbizalom és nyelvi hit térvesztésének.

A Farkas utcából egy külvárosi paneliskolába kiszorult Református Kollégium ballagó diákjai minden évben a városon átgyalogolva, zsoltárokat énekelve teszik meg az utat a templomig. Ünnepe ez, és a Györgyfalvi út lakói házaik elé kilépve, ragyogó arccal fogadják az énekszóval érkező fiatalokat. Több ez, mint demonstráció. A nyelv, az önazonosság ritka utcai ünnepe.

Bezárult nyelvünk a házba, blokklakások zsúfolt szobáiba, de ott is csak a konyha szókészletére szorítkozik. Félünk, vagy már alig tudjuk, merjük kiejteni, a hatalom mintha lefoglalta volna ezt a nyelvi teret, a nagyobb nyilvánosság közérdekű szavait is. Kapkodunk utána, mintha már teljes értékű önkifejezésre alkalmatlan lenne, mintha agyvérzés érte volna agyféltekénknek azt a részét, ahol a közéleti anyanyelv elhelyezkedik. A fogalmak többségi neve nem engedi szabadon, metaforikus szárnyalásúvá a megnevezéseket, hanem szolgálain vissza-visszatér arra vagy annak tükreire, ahogyan a többség nevezi. Szavak csatáznak bennünk, hogy melyik is az igazi. Hamarabb jut eszünkbe az „*alimentara*”, mint az „*élelmiszerbolt*”, az „*abonament*”, mint a „*bérlet*”, a „*pat-*

ron”, mint a „tulaj”. Az autóbusz „cursa” lett, az áthúzott vagy jelzett 32-es a „bárát”. Kinek van ideje, kedve és energiája vívni a fordítás, az örökös önjavítás küzdelmeit. A gyermekeknél már csak legyintünk, mint reménytelenre: leülepedett mindenre a nagy anyanyelvi kényelem. Akadozunk már akkor is, amikor átme gyünk „odaát”, nyögünk, izzadunk, mert ott most már fordítva nem jutnak eszünkbe a megfelelő szavak, amikor kilépünk ebből a nyelvi gettóból, és az üzletben valamit kérni kell. Ez már egy másik gettó, nyelvünk, nyelvismere tünk másik nagy hiányterülete. Hát ha már nyelvünk konyhanyelv, valóban csak annyit tudunk könnyedén kimondani, amivel nem kell onnan kilépni, ami ehhez a kis mozgástérhez tartozik. Ahogyan az öregek asztaltól szekrényig kapaszkodva haladnak a konyha valamelyes biztonságában, és onnan már nem léphetnek el lerogyás nélkül. A megfélemlítésekben már-már bennünk is szinte teljesen elképzelhetetlen lenne a közéletre megnyitott bármilyen nyelvi tér.

A néhány közintézménybe, egyházba, otthonokba beszorított másság egyben a nyelvi közélet másságának teljes kiszorítása is. A másság magánügy, a nagy nyilvánosságot nem zavarhatja, és nincs ott mit keresnie. A sportcsarnokokban szervezett magyar bálók is „bent” vannak, a sportpálya szabad terében is belterjesek. Utcai karneváli bátorság bolondosságának ötletére, vásári sokadalomra is Kolozsváron csak 2000-től merészkedett vállalkozni valaki.

Pedig az erdélyi szászság, amely évszázadok óta kisebbségben élt, Erdély szinte minden királyföldi településén bátran vonult ki az utcákra a *kirmecre* vagy a *kronenfestre*. Felvonulnak Németországból hazatérve ma is. Az ilyen kivonulásokban nem vett részt a többség, ebbe a zárt világba, tudta, nem lehet belépni, mégsem volt gyanús, nem is jutott soha eszébe senkinek többet tenni, mint kívülről szórakozni azon, hogy mások szórakoznak. Nekik szabadott. Igen, mert ez a másság „az más”. Megszületett tehát a másság megalázó közéleti képtelensége.

*

Az arányok és értékek eltolódását és elvesztését pedig szinte csak mítoszokkal és múltba forduló illúziókkal lehet pótolni. Körülöttünk már a jelképek, *nyelvünk szimbólumainak* jelenlétei is csak töredékesek, de mégis kísér mindent a téveszítettek szorongása, a görcsös misztikum. Valaki nemrég megszámlolta: 36 régi kanálisfedél van városunk járdáin, ahol még mindig azt hirdeti a magyar felirat: „*Kolozsvár Sz. Kir. Város Vízműve*”. A hősiek számláló kimerítő munkájával csak azt akarta bizonyítani: kié is ez a város? Az „elkötelestedett” szecessziós városháza ablakzárain is ott tündöklük a „*Reinhardt Testvérek Kolozsvár*” cégjelzés. Pedig minden már múlt időben beszél: kié *volt* ez a város? Eltűnt a közéleti nyelvi jelenlét is. Valamikor a 40-es évek második felében még magyar többségű városunkban természetes volt, hogy a nagy népgyűléseken Petru Groza ma-

gyarul köszöntötte Kolozsvár népét. A város talán egyetlen külvárosi skanzene a Cukorgyár és a Pacsirta utca néhány részlete: régóta védett övezetté kellett volna nyilvánítani, ha valakinek ez eszébe jutott volna, és ha nem „ilyen” lenne, hanem „olyan”. A hóstáti kapuk szemöldökfáján a bontások ellenére is tucatszám maradt még meg a felirat, hogy ki lakik a portán belül. Természetes információ volt, és nem volt benne semmi demonstráció. De hogy a hetvenes évek közepén a Pap utca elején Pápai úr székelykaput csináltat, az már mindenképpen az. Nemrég a Delavrancea és néhány más utca sarkáról leszedték az utolsó ottfelejtett kétnyelvű utcatáblákat is, az ötvenes évek „demokráciájának” maradék feliratait. Eltűnt a Fötéren is a villanyellenőrző bódé oldaláról az utolsó magyar felirat: *„Fumatul oprit, dohányozni tilos!”* – ennyit ért a lakosság negyedének anyanyelve, hogy arra figyelmeztessen: fel ne robbanjunk – és ezzel minden befejeződött. Az utca, a falragaszok, a hirdetések, az állomások, vonatok feliratai is gondosan vigyáznak arra, hogy a soha erre nem járó spanyolok, oroszok, portugálok mindent megértsenek, de „annak” a népnek, amelyik 20–30 %-ban itt él, nem jár – csak azért sem jár – anyanyelvű felirat. Nemzedékek fújják kívülről, mint a vízfolyás, megtanultuk, belénk ragadtak, mint a pártversek és dicsőítő himnuszok, hogy *„nye vizzovivatszja iz okna”, „e pericoloso sporgersi”*. Mindenki érti és érzi is, hogy hol van benne a „jusst”. Ami ma egy

„olyan” felirat, az elismert másság, az holnap talán jogok, sőt otthonérzet követelése is lehet.

Csak a kis levente emeli büszkén csákóját a Méhes utcai iskola főbejáratának homlokzatán Szervátiusz Jenő domborművén. Ez talán a legszebb magyar középületi emlék Kolozsváron. Csoda, hogy ott maradt, és senki nem kérdezte meg, mi az. Pedig a nyelvet már nem értik az oda iskolába járók, mert néhány éve megszűnt a magyar tagozat.

Elloptak belőlünk újra egy darabot, szegényebbek lettünk a magunk városával. Pedig ez már nem a Város, hanem csak a benne való hit és annak bennünk élő jelképei. Pedig milyen fontos volna minden, jelképnél is fontosabb minden szó, sőt betű is, mint ahogyan a határátkelőnél egyetlen vesszőcskéért került fel a falu elejére a kétnyelvű felirat: Bor^o, Bors. Mert az ^o az nem s, és egy aprócska kis betű mellett egy pontocska sem mindegy, mert egy világot jelöl, a mi világunkat. Hihetetlen, de az a vesszőcske is mi vagyunk. Az egyházak, gyülekezetek cégjelzésein kívül már csak az Eperjes utca elején áll a szocialista grafitti, lekopva, de félévszázad után is még kibetűzhetően a szomorú felirat, gyászos, de mégiscsak önmegvalósító vagy legalább önhitető magyar sztálinizmusunk utolsó jele: „ÉLJEN A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG!”

Közben pedig ahol lehetett, helyeket próbáltunk fenntartani a magunk számára, titkos ki-

sebbségi kamrákba, katakombákba lemenekülni. Nem is helyek ezek, hanem helyzetek mítoszai, annak utolsó hite, hogy itt nekünk mégis helyünk van.

Sokáig miénk volt a **kiránduló magyarság** zöme is. A 80-as évek elején a bükk, hójai, hajtásvölgyi kirándulásokon, a természetjárók összetalálkozásain még nyugodtan köszönhetünk egymásnak magyarul. Mennyi nagyszerű idős magyar, frissen fiatalos házaspár, idős barát és barátnő, mennyi összeszokott társaság tartotta meg a szent kirándulás ünnepét, nem hétvégeken, mert akkor zsúfolt az erdő, hanem hétköznap, botokkal, takaros hátzsidókkal járva a város magyar nevű határait. Minden kirándulás túrája belső út is volt egyben: visszatalálni egy lehetséges, halkuló önmagunkba. Mint ha valami mély, bujkáló ösztön vezetett volna minket a természet fele, hogy ha már a város nem a mienk, legalább a természet ölelésében magunkra maradhassunk, önmagunkra találhassunk. Aztán ezt is elvitatták tőlünk, ebben is megvádoltak minket. A 90-es évek elején szélsőséges újságcikk próbálta paranoiás leleplező felfedezését belopni a szívekbe, hogy a magyarok azért kirándulnak, mert a természetben fegyverkeznek. Pedig nem a fegyverkező, hanem a védekező magyar magánya volt ez, a természetbe szorult otthontudat. A magányt kereső magyar agytisztító menekülése egy olyan világba, ahol nem zúg az idegek zsigereiben a másság szégyene.

A „nem szabad”, a „nem lehet” tiltásai között természetfeletti erővel ruháztunk fel mindent, ami az önazonosságunkat jelentheti, ami a miénk. Itt van a mitikus Kolozsváron az önhitető mítoszteremtés, itt vannak a **kisebbségi fétisek**. A Himnusz könnyes áhítatát feloldotta a „most már lehet énekelni” szabadsága. Emlékszem, hogy a 80-as évek elején, amikor a Pata utcából az Attila útra költöztünk, a magyar konzulátus beindulása első napjain egy reggel ott találtam egyik hívemet átszellemült, boldog arccal a kerítésemnek támaszkodva.

– Majosné drága, merre jár mifelénk? – kérdeztem naivan, és ő csodálkozva válaszolt:

– Hát nem látja, milyen szép? – és én akkor értettem meg a nagy ünnepet, hogy negyven év után először leng *olyan* (!) lobogó Kolozsváron, és eljött ő is csodát látni, feltöltődni, erőt gyűjteni, hónapokig ebből élni. Himnusz és lobogó – „ápol s eltakar”.

A tápláló mítoszok között az elmúlt évtizedek folyamán ott voltak az egyre **ritkuló magyar filmek** ünnepei, amelyeket, mindegy, hogy mi volt és milyen volt, ugyanúgy szent áhítattal nézett meg minden régi kolozsvári. „Hónapok óta nem mozdultam ki a házból, de kilencszer néztem meg a **Topolínót**.” A kongó széksorokban csupa idős arcokat lehetett látni, és mindegy, hogy mi volt, csak a mienk.

Néhány sportág is mintha a mienk maradt volna. Örököltük, kibéreltük, kisajátítottuk magunknak a tájfutást, az asztaliteniszt. Mindent, ami sajátunk érezhető világot teremt körénk.

De nem csak fétisek és mítoszok vannak, hanem **etnikai tabuk** is. Nem vagy nehezen, csak a legszükségesebb együttélés szintjén barátkozom velük, tisztes távolságot tartok a szomszédokkal a lépcsőházban, mert ők mások. Nem teszek olyat, amit ők, elkerülöm a rájuk jellemző sajátos vagy teljesen egyedi szokásokat, megnyilvánulásokat, jellemzőket, róluk még ételeinket és szokásainkat is leválasztanánk. „Nem eszem zakuszkát” – mondta nemrég valaki –, mert azt hagyom „nekik”. Nem ajándékozok, és nem fogadok el „márciuskát”, főként pedig nem viselem, mert azzal megint olyan leszek, mint „ők”. Nem viselek semmilyen kék vagy sárga színt, mert az megint „olyan”. Ki akarok válni, más akarok lenni, és közben egy kissé magamat szorítom gettóba és teszem ki magamra a képtelen izoláció sárga csillagát. Pedig minden csak illúzió, mert a valóság egészen más, ha kifele már nem lehet, ez már a befele, védekezve megélt önazonosság.

Kolozsvár utcai arculatából egyre kinnebb szorult egy jellegzetes korosztály, annak emberi jelképei, jellegzetes arcai. Az építőtelepek megfogyatkoztaival a széki kőművesek és a katalaszegi ácsok népviseletével és nyelvével is elsorvadt az utca, a munkahely nyelve. Mint utolsókkal, egyedi öltözeteikben pompázó földészeinkkel és az aranyösszékiekkel már csak a zöldségpiacot, megbízható házimunkás györgyfalvi asszonyainkkal csak a cselédpiacot vállalhatjuk magunkénak. A jelvilágaikkal ők hordozták a teljesen beazonosuló és azonosít-

ható ősiséget. És mint legutolsót legfennebb a reménytelenség mentsvárát: a kolozsvári ócska-piacot egyeduraljuk még nyelvileg az elszegényedettjeink számkivetettjeivel. Lassan már a koldusok nyelve sem a mienk. Szomorú vigasz. Egy város kisebbsége akkor veszítette el etnikai arculatát, amikor mint utolsó közéleti, köznyelvi helyzetből, az oligofrének jellegzetes figurái közül is eltűntek a „mi” nyomorékjaink.

*

Melyik az és hol van a város igazi, jellegzetes arca? Az **elmenőké és itthon maradottaké** is egyszerre. A gyermekeiket a hajnali Claudiopolis vonathoz kísérő időseké, *„...mert tudja, Kovácsné, mennek vissza Magyarba... Az én lányom is kint van Magyarba. Nagyon jól vannak. Kocsijuk van és házuk is, de ritkán jönnek haza, mert el vannak foglalva.”* A pályaudvarokról pedig majd haza kell térni a kiürült lakásokba. Kikísérni – hazavárni, örök ingázás ez az érzések mély útjain. Az itthon maradt öregekre sokszoros magány szakadt, az elmenőkre pedig a család és az otthon sokarcú szorongása. Az öregek, a szülők számára a „nincsenek itt”, de „jól vannak” két véglete közötti örök lélekvándorlás ez. A mai Kolozsvár képében egészen benne van *a kifele és onnan hazafele tekintés*, az odakint élés, a határokon át-, hazanyúló otthonkeresés. Aki még itt van, az is egy kicsit van itt, mert valakije ott van, oda készül, onnan tér haza, ott is és itt is egyszerre kell élnie. Ezt a képet hitelesíti a nemzetközi buszjáratok körül to-

longó, a járműveken zsúfolódó, hányatott sorsú vendégmunkások fiatal népessége. Az itthon és otthon nagy versengése.

Közben pedig a világ szinte minden sarkában egyre jobban gyarapszik a másik város, a *kinti Kolozsvár*. Svédország több városának magyar istentiszteletére majdnem úgy léptem be, mintha otthon lettem volna. Több gyülekezeti ismerős ült a padokban. Ez is Kolozsvár. Az utóbbi 20–30 év bármelyik kolozsvári érettségi- és évfolyam-találkozóját nyugodtan meg lehetne szervezni valahol Hamburg és Kolozsvár között félúton. Ott, ahol az évfolyam él. Voltam Budapesten, Stockholmban, Hannoverben is kolozsvári kitelepedettek víg-keserűséges találkozásán. Közöttük, a kiszakadtakkal együtt hosszú estéken át ülhettem alkohol kólintotta hazanéző társaságban. Ugyanazon bálványkép emléke előtt borult le áhítattal mindenki, mint a babiloni fogságban a választott nép: a Szent Város előtt. Vagy könnyhullatással a siratófal előtt. Csak egy élethelyzet volt ott: a kolozsvári, a „mi van otthon?” féltése, a „most jöttem otthonról”, és a „most megyek haza” otthonhasadása. Odakint élnek és itthon gondolkodnak. Akik elmentek, itthon maradtak, otthon is itthon voltak, együtt a mítosszal és a lelkiismerettel. A Zágon és Rodostó kettőssége közötti érzések furcsa tudatroppanása. Mindenki emlékezett. Sorra vettük az utcákat, házakat: az „ezzel mi van?”, „az él-e még?”, „amaz meg hol és hogy van?” részletességével. Nekem, a Szent Otthonról jövőnek – én élek itt –, nekem kell

mindent tudnom, friss híreket szolgáltatnom mindenről és mindenkiről. Végigjártuk az utcákat és tereket, iskoláról iskolára, ajtóról ajtóra, arcról arcra. Egyszerre sír és fáj minden a féltésben és aggodalomban, de ugyanakkor meg is kell nyugodnia, ha rosszabbul megy, mint akkor, amikor ő még itt élt, mert „ugye az idő engem igazolt, mert ott jobb már nem lehet”.

*

Város, sok-sok arccal. Vajon megtaláljuk-e benne az optimizmus, a *jövő hitének* városát, vagy kapjuk helyette a *hiányérzet városát*? Milyen sok arc halvány már, keresnénk, alakítanánk, de hiányzik vagy keveset tudunk róla. Még mi is, akik naponta közöttük vagyunk. És itt van a kisszámú jólmenők, az önmegvalósítók, az idehaza magukat otthon érzők, a tervező fiatalok, a reménységgel vállalkozók, a meggazdagodók vagy támogatók városa. Az egyetemistáké, a középiskolás fiataloké, a diákoké. Az egyetemálmódóké, a tudományban is hívőké, a kibontakozóké. Az alkotóké, a művészeké, a magányos és magukra maradt irodalmároké, az íróinké, az újságoké, a szerkesztőségeké, a félszáz magyar szervezeté, önszerveződő alapítványé, a tudósoké, a művészeteké, a tudományos műhelyeké. Itt van az operettváros, a színházainkba hajdan boldogan járóké és játszóké, a közönség-Kolozsvár, a velünk maradó színészeinket megtapsoló Hálás Város. Itt van a proletár város, a hős, a vitézen demonstráló mindennapi magyaroké, az egyházak városa, a

keresztyén város, a hitben bujdosóké, a történelmi egyházaké, a kiségyházaké, a vigasztalást keresőké. Az ismerős kocsmák búfelejtőie, a közösségkeresőké, az otthonaikba bezártaké, a magányosoké és elhagyatottaké. Az átmenet városa, a tranzit, a vendégek városa. De itt van az alvilágé is, az anyanyelvünkön bűnözőké, a magyarul már alig beszélő utcagyermekké és koldusoké.

Városunkban pedig az itthon maradott **fiatal-középkorúak** magánya talán a legnagyobb. Azé a nemzedéké, amely nemzedéktársak, barátok, kisközösség nélkül maradt. Ők fiatalon is már-már az öregkori elmagányosodás keresztjét hordozzák. Ők a jó irányú változást nem hozó új kolozsvári idők nagy árvái. A kitelepedések nagy kárvallottjai, akik magukra maradtak, és akiknek minden gondjaikkal egyedül – közösség, barát, bajtárs, lassan már ivócimborák nélkül – kell megküzdeniük. Lelki alapállásuk még a dacolás, **a demonstratív maradás-modell** lenne, a mindenáron való idekapaszkodás mítikus tudathasadása. De mégis rájuk nehezedik a mellőlük egyre jobban kihulló, a **csomagoló nemzedék**, a menni vagy maradni dilemmája, a növekvő munkanélküliség, a munkahely, az állás nélkül maradás, a „mikor következem én is?” napi félelme. „Neki milyen könnyű, ő is elment”, vagy bejön egy kanadai szerencsejáték. Nem könnyű ma Kolozsváron fiatal-középkorú középosztályúnak lenni. Itt élni, de a kintiség jólét-kecsegtetésében.

Lehangoló érzés az itthon maradás szorongása. Naponta ismerős helyeken végigsétálni a városon, és emlékezve tudni, hogy innen vagy onnan ki ment el, ki honnan hiányzik. Életünk, múltunk és jövőnk, reményeink nélkülözhetetlen tartópillérei lennének ök, akik *nélkül*, de akik *helyett* még többet és egyre többet kell vállalnia az itthon maradónak, akinek sorsa minden elmenővel még nehezebb.

*

Melyik az és hol van a város igazi arca? Hitünket, önbizalmunkat, önmagunkról alkotott arcképünket átadtuk egy kicsit a „**Köteles**”(Funar)-**korszak** rémképének is. Gyászos szent dolog ez minden régi kolozsvárinak, ezzel viccelni sem lehet. Mikor nevét kiejtjük, arcunkra fagy a mosoly. Rettenetes ugyan ez, nagy humor is kellene hozzá, de mi halálosan komolyan vesszük ezt a veszélyes játékot. Úgy tartjuk, hogy csúf és nagy vásári multság ez, és méltóságunkhoz illően nem lehet és nem is illik bekapcsolódni ebbe a nagy kolozsvári **commedia dell' arte-ba**. Ott tartjuk ezt a nyugtalanító, de önmegnyugtató ellenségeképet szívünk szentélyében, mint egy ereklyét, hogy ez legyen a legnagyobb veszélyünk szimbóluma. Belelovaljuk magunkat, halkán suttogjuk legújabb híreit, örök, kifogyhatatlan téma, mintha ezzel takarnánk a még nagyobb bajokat. Valóban megnyugtató, ha az ember, egy város népcsoportja rájön minden bánatának forrására. A „mindenért ő a hibás” jelszó biztonságos mene-

dékhely a kolozsvári struccpolgárnak, mert legalább addig nem foglalkozunk azzal, amiért mi volnánk a felelősek. Mintha mindent és vele együtt magunkat is ehhez az állóképhez mérnénk hozzá naponta – önriogatásként. Ebből csapoljuk meg, szerezzük be napi üldözöttségünk kábítószer-adagját. Önigazolásként is jól jön, hogy miért fogyogat el hitünk és jövőképünk.

Nagy kérdés az is, kell-e nyelvi háttér, homogénebb etnikus beágyazódás ahhoz, hogy városunk az erdélyi magyar szellem fővárosa maradjon. A szellemi fővároshoz lehet, hogy nem kell, de a magyarságéhoz mindenképpen. A legszomorúbb az, hogy etnikus életünket a szélsőségek nagy véglete jellemzi, amely darabokra szaggatta a várost. A kincses főváros sok-sok magyar intézménye, egyeteme, színháza, operája, egyháza ontja, nyújtja, sugározza a magyar kultúrafogyasztás, a hovatartozás, a nyelvi értékek nagy lehetőségeit. Húsznál több magyar gyülekezeti kör, egyházközség, három magyar püspökség és két magyar neoprotesztáns egyházi központ – mind etnikus nyelvi, lelki értékközvetítő nagyhatalom. De a lelkesen működő magyar házak, a szabadegyetem, a körzeti RMDSZ-ek is csak egy szűk és önkéntesen oda elmenő réteget táplál. Ez nem táplálkozás, csak annak lehetősége. Már az egyház sem elegendő ahhoz, hogy nagyobb tömegeket integráló erő maradhasson. De ezek az etnikus önazonosság- és értékmegőrzésnek valóban csak a lehetőségei maradnak a lakótelepi ottho-

nok növekvő népnyomorába bezárt és elszigetelt, „somáztsba” került magyarság hallatlan méretű izolációjában. Nagy légüres térben lebeg minden, mert elveszett a nyelvi otthonérzet gravitációja. Mert mit tegyünk akkor, ha az anyanyelvi értékek *csak lehetőségek*, de nem az azokkal való élés maga?

A „demonstratív magyar” azonban városunk etnikumainak csak az egyik arca. Mert itt vannak a többséghez egyre rohamosabban közeledők, akiket már csak egy utolsó lépés választ el attól, hogy ne csak értékrendjükben, de szokásaikban, nyelvükben és családjaikban is „olyanok” legyenek. Itt vannak azok az ezrek, akik szinte teljesen elszigetelődtek, akik a csoportélmény peremére sodródtak. És itt a nagyszámú és rohamosan növekvő ütemű vegyes házasság, mely az itteni házasságkötéseknek negyedét is kiteszi. Szorong a szülő serdülő gyermeke utcára, diszkóba kiűzött barátkozásai közepette. Elmúlhatatlan a félelme, hogy gyermeke mikor érkezik haza egy „olyan” fiúval vagy lánnyal. Véget nem érnek az intő szavak, tanácsok, fenyítések. Hogy aztán „fiam, ide ne hozd”, „látni sem akarom”, „agyonütlek”. Pedig aki naphosszat az utcára bocsátotta, aki vegyes iskolába irányította gyermekét, az már beprogramálta minden végzetes ballépésre is.

Aztán megszülettek a Kálmánok, az Attilák, az Ibolyák és Gyöngyikék, kiknek szülei a névadáskor még érezték az otthoni emlék becsengetését, a szülői udvar virágillatát, de a gyerme-

kek egy szót sem tudnak már magyarul. Lesznek belőlük többségi gyerekek, *bâiat de cartier*: *Iboia, Enicã, Calmanco, Ghenghi*. Lehetséges, zavaros önazonosságuk értékek és identitások közötti átmenetekben hányódik. Ma már a lelkesek is szívszorogató tényként könyvelik el, hogy néhány évtizede Kolozsváron is etnikumot lehet cserélni, lehet anyanyelvi kultúrértékek utánpótlása nélkül élni. Konfirmálók és elsőáldozók között itt is egyre több a nyelvet nem vagy alig ismerő. És felnőtt már egy nagyszámú „*nustyu*” (nem értem) nemzedék, anyanyelv és kultúra nélkül.

„Azok” közül pedig ma már csak a régi kolozsváriak ismernek minket, az idősödő, hallgató és egyre hallgatagabb többségi korosztály. Ők még a mieink, néhány még magyarul beszélő román, akik már ugyan csak „eredetükben” hordozzák értékeinket, de még felmelegítik szívünket, amikor hozzánk anyanyelvünkön szólnak. Tisztességes vegyes házasság vagy az utcák, belvárosi bérházak, a gyermekkor észrevétlen játékos nyelvtanulása, a városi köznyelv nevelte őket ilyenekké. Gyökerek, ősök, egy-egy magyar édesanya, nagyszülő vegyes házasságából fennmaradt nyelvemlék töredéke él még tovább, él valameddig bennük. Elfogyó európaiak, akiknek idegen a nemzeti vásári hangoskodás. Mert mifelénk ők az igazi kisebbség, az ő másságuk igazán magányos, mert ma már szinte nem illik tudni ezt a nyelvet, emlékezni gyökereikre. Kik ők? Honnan van nekik ez a „másik” kultúra, életük elhallgatott, sok-

szor szégyellt kísérője? Miközben a „mieink” százezreinek nem vagy alig jut belőle. Titkok ezek, a mélyben mindig a régi város, a magyar utcaközösség, a barátok, a faluháttér gyermekkori játék- és együttélés-élménye húzódhat meg, ahol lehetett, kellett és szabad volt tudni, beszélni egy másik nyelvet is.

A kisebbek barátai a legkisebbek: néhány megrögzött és különc barát, akit fajtája lemosolyog vagy bérencként szidalmaz. Néhány év kell még, és már nem lesz, akiket becsmérelni.

*

A többségi Kolozsvárról pedig keveset tudunk, és még kevesebbet akarunk tudomásul venni. A számarányok mesterséges megváltoztatása szinte már daganat, melynek hatalma alatt önmagáért beszél a városban növekvő, polgárosíthatatlan tömeg. Kelet-Európa megtervezett romlottságú és nyelvileg arculatvesztett városaiban *a város a tömeg maga*. Az itt élő etnikumok sorsa pedig a nagy párhuzamosság. Minimálisra csökkentett kapcsolatláncon, élünk, dolgozunk, járunk-kelünk, szeretünk és gyűlölünk. Ki-ki magának próbál létet teremteni vagy megőrizni a nagy balkanizálódásban.

Kapcsolatot alig tartunk, nem vagy csak ritkán barátkozunk. Eluralkodott a közöny, addig menni el, ameddig szükséges, ha már muszáj. A lépcsőházi szomszédok évtizedes együttélés után, egymással összeérő falak, ajtók ellenére is épp csak annyira fordulnak oda egymáshoz,

hogy „volt a gázás?”, „na, megint megdrágult a villany”, és mennek tovább.

„Mit jelent az, hogy ...?” , és hangzik a legtrágárabb magyar szókifejezés, amelyet még magunk között is ritkán vagy soha nem ejtünk ki. Ezt akarják tudni, csak ennyi kell belőlünk. „Ozoszepp, ozoszepp, okinéka szemek” , és amit mindenki tud rólunk: „Iskolábo fájólábo, ném kél méni, ném fáj sémi.” Ennyi az egész. És micsoda bábeli zűrzavar zsúfolódik össze bennük! „Milyen szép templom – nézett fel a Szent Mihály-templomra álmélkodva egy egyetemista gyermekéhez városunkba érkező román falusi bácsi.– Milyen templom?”. A válaszra, hogy „magyar”, összecsapta a kezét: „Hogy az Isten csudájába tudtak úgy elszaporodni Horthy óta, hogy ilyen szép templomot építetek?”

Ha lehet és amennyire lehet, mi is szeretnénk nélkülük élni. Ha már az otthonunkon osztoznunk kell, legalább érzéseinket és mítoszaink városát szét ne tapossák. Kapcsolatot velük alig tartunk, nem kívánjuk kínozni lelkünket, mint válás után a régi és új család. Még azt sem lessük meg, hogy miben van a többségiek gyors érvényesülésének titka, elkönyveljük, hogy azért, mert ők mindenben mások. Nagy és szomorú védekező elhárítás-élmény ez nekünk. Mint ahogy a szétköltözés után a kisgyermek napokig mondja, hogy „nem beszélünk apukáról”. Nagy elszigetelődésünkben a múlt felsőbbrendűségének önhiúságából leki-csinylően elhatárolódunk tőlük, és szinte lenéz-

zük őket. Mert nekünk akárki akármit is mond, az igazi város még mindig a múlt városa marad, amely csakis a miénk lehet. Idekapaszzkodásunk nagy aránytalanságai joggal lelkesítenek. Jogos és megalapozott ez a büszkeség, hisz legalább háromszáz év történelme egészen a miénk ebből a városból, és csak alig hetven a mai gazdáié.

Ahogy beözönlött, honfoglalt és felnőtt az első jelentős többségi értelmiségi nemzedék, kapaszkodik és saját polgári élet után vágyik. Mítoszok, történelmi szokások, gyökerek nélkül, de múltját most teremti, jövőjét is most építi. Egy beözönlő, honfoglaló nagy tömeg ott-honérzetéhez kell ez egyáltalán? És elkezdődik az osztozkodás, a küzdelem az igazi Kolozsvárért. Mi azt mondjuk, hogy a miénk, és csak az igazán és őszintén bevallott múlttal együtt igazi ez a város. Ők meg azt, hogy a nagy honfoglalásban mindennek újjá és őhozzájuk hasonlóvá kell lennie. Ők is tudják, érzik, hogy minden, ami történelem, az nem, vagy csak alig az övék, és így mindezek a mitikus tárgyak és értékek alig kapnak szerepet. Még jelképeset is alig. Minden, ami a múlt, úgy él itt számukra, mint a még el nem tüntetett kacat, ballaszt.

Az osztozkodás része a jelképek harca is, a város újkori lefoglalása. Eszeveszett küzdelem a készen kapott városban hatalommal megszerezni az egyensúlyt és túlsúlyt. A történelmi jelképek mellé azonnal fel kell építeni az új történelmet író „másikat”. A Fötér a Szent Mihály-templommal és Mátyással az egyik arc. Ez a

mienk, mindenki annak tekinti, és mintha ezt erősítenék az ott bóbiskoló, barátkozó nyugdíjasaink mellett az ott találgató adó egyetemisták is. Ennek ellenpárjaként előbb a Széchenyi téren az új lovas szoborral, majd a Bocskai téren a katedrálissal és köteltáncost idéző szobrával megszületik az „övék”. Még a lovak megülésének uralkodói büszkesége is rokon. A beköltözés, a behelyettesítés több, mint a jelképek elfoglalása. A színház, az egyetem, az iskolák, magyar középületek behatolás-élményű honfoglalása szinte egy misztikus termékenységekultusz egyesülés-élvezetét kívánja kiváltani: fel(át)építeni a saját, az új, az igazi várost, a *Napokát*, és hozzá az abban és a jövőben való hitet.

Megszületett az új, többségi értelmiségi, az újgazdag réteg, a vállalkozók nagy tömege. A szülő még első városi nemzedékbeli, de elitiskolákban gyermekét angolul taníttatja. A kisgyerkőcről hatalmas önbizalommal sugárzik az otthon anyagi biztonsága. Mindent a többség kényelmes nyugalma jellemez. Mellette kis csoportnál is kisebb töredéket alkot a vállalkozó önbizalmú magyarság. A kifele tekintés az önépítést és önbizalom hiányát is meghatározza. Még a hagyományosan jól élő hóstáti földész-társadalom biztonságérzete és otthon-tudata is megbillent, és ennek csak az egyik oka a bontás. A diktatúra legnehezebb éveiben is nagyobb önbizalommal vállalkozott, mint ma, a nagy elszabadult szabadságban.

Kolozsvár az összekoccanások, a versenyhelyzet városa is, mert smirgliként súroljuk egymást, csendesen vagy hangosan csiszolva, ahol lehet. Összecsattannak a szavak buszon, villamoson, utcán a „*vorbiji numai române^ote*” (csak románul) sértő, gyászos lélek-felhasogató bicskaemléke. Gyermekek csapnak össze az utcán, iskolák udvarain, autóbuszokon. Aki dolgozott legalább néhány hónapig városunk valamelyik gyárában vagy üzemében, csak az tudja igazán, milyen rettenetesen megbélyegzett ott minden másság. A felszámolódás utolsó pillanataiban egy-egy üzemi munkahely már csak arra volt jó, hogy a munka nélkül maradt munkasztalok körül a véget nem érő vitákban a napi politika minden szemete lerakódjék. Hogy mi lehet otthonaikban, és mi csapódik le a többségi gyermekekben, azt csak a színromán iskolákban tanítók érzékelik igazán. A gyerek ki mond mindent, amit hall, de őszinte is, ameddig nem manipulálják. „A tanárnő magyar?” – kérdezte hitetlenkedve oktatóját az egyik gyermek. „Miért csodálkozol ezen olyan nagyon, Sorin?” „*Dar dumneavoastră nu sunteți rău!*” (De hát nem tetszik rossznak lenni!) – hangzott a döbbenetes válasz.

Zeneóra van az egyik román iskolában. A 20. század zenéjénél tananyag Bartók Béla is, legalább a megemlítésig. Ki kell mondani, hogy Bartók magyar volt. Suttogás támad, csendes moraj, és a Béláról azonnal bejön: „*béllámárkó, udéméré, lázlötökés*”.

Az egymástól való elhúzódásban már alapvető erkölcsi értékeink is torzulnak, kifícamodnak, embertelenné válnak. Tüskéket eresztünk, és finoman odafordulunk egymáshoz, hogy jobban szúrjon. Autóbaleset történik az egyik belvárosi utcasarkon. Két idős ember fekszik meghalva az út közepén, a bevásárló szatyor szegényes tartalma széthullva és eltaposva a kerekek nyomán. Ismerősök találkoznak a helyszínen. A „mi történt?“, „hogyan történt?“ után elhangzik az első kérdés: vajon magyar? És a nemleges válasz után mindketten megnyugodva mennek tovább. Még a fájdalom sem olyan nagy, ha nem a mieink közül szenvedte el valaki a halált.

„Édesapa, miért nem leszünk mi is románok?“ – jött haza nemrég az iskolából egy értelmiségi gyerkőc, és szegezte döbbszavú szüleinek a kérdést. A „miért akarsz te román lenni? – visszakérdezésre pedig még megdöbbszavúbb a válasz: „azért, mert nekik *olyan jó* “. Lezsapódik a gyermekben is a nagy küzdelem, és az ébredő lélek csak azt látja és érzi, hogy itt minden „akörül“ forog, azért kelnek, fekszenek, loholnak szülei, és neki értetlenül is viselnie kell a szülővel a másság görcseit. Bezzeg a másik, neki jó, könnyű és kényelmes. Valóban olyan jó átadni magunkat a többség sodrásának, a „minden meggy magától“ természetességének. Nem harcolni, cselekedni és „pótcselekedni“ sorskérdésekért, jelképekért, lehetséges önmagunkért. Pedig másság-sorsunkat nem mi választottuk. Nem ing, melyet levethetünk, nadrág, melynek

szorításain engedhetünk. Legfennebb tétlenség-gel könnyítünk rajta.

Egyfelől ott van a nagy izoláció, másfelől ott van a jelképes odamenekülés, odabújás a hatalom kényelméhez. Mint ahogy a bakalódó gyermekek között mindig elhangzik a védekezés, hogy „vigyázz, mert az én apámnak milicista barátja van”. A csúcsértelmiség körében is egyre gyakrabban hallom: „Nekünk már csak román barátaink vannak, mert velük nem kell szabad időnkben is szüntelenül sorskérdéseinken rágódnunk.” Igen, mert „velük olyan jó”.

*

Kolozsvárnak számtalan arca van, szinte annyi, ahányan itt élünk. Ez a város mindannyiunké, akiknek lakóhelyünk vagy akár emlék-otthonunk. Sokakkal kell osztoznunk rajta: a régieknek és újaknak, az itt élőknek és a később jötteknek, az elmenőknek, az itt maradóknak, a védekezésből soha haza nem jövőknek, az üzletszerűen hazajáróknak, az elhunytaknak és a meg sem születetteknek. Az emlékek távolából nézett város, a Trianon elkergetettjeié, a hűségeskük megtagadóié, a Ravasz Lászlóé, az Áprilyé, a Tamási Ároné, de a Reményiké, a Dsidáé, a Kós Károlyé, a halálát itt kereső Szilágyi Domokosé is. Budapesttől Jeruzsálemig és Stockholmig ezernyi Kolozsvár. Mindenkinek nyílnak a Dónáth úti orgonák, mindenkinek szép város Kolozsvár.

Közöttük a város legsúlyosabb terhe leginkább a mienk, a napi harcok verejtékével meg-

küzdő mai itt maradóké. Nekünk, itt élőknek a legnehezebb, mert a sorsunk az egyre nagyobb magány, saját arcképünk magánya. Mert a legszomorúbb benne az, ami szinte helyrehozhatatlan. Amit örökre le kell zárunk magunkban, ami talán soha nem jön vissza.

Pedig csak addig igazán a mienk ez a város, amíg a történelmi emlékeink mellé otthonunkként magunkénak érezzük benne az önbizalommal tele hit, **a jövő városát** is.

*ANYANYELV ÉS EGYHÁZ
A NYELVHATÁRON*

Szórványszolgálat és az egyház

Illyefalva, 1996. március 23–24.

A címben jelzett szópár egy lassan közhelyszámba menő csapdát rejt magában, melyet mindenképpen árnyalnunk kell. Az „utolsó mentsvár”, „bástya” szép jelzők, és minden, amit ezen a területen meg kell oldani, elsődően az egyházak feladata, ők vannak a legközelebb a kérdésekhez – és ezzel egy kicsit meg is nyugtattuk a lelkiismeretünket. Valamilyen formában meg kell próbálnunk meghatározni tehát, hogy az egyház társadalomszervező, közösségszervező, szimbólumteremtő és -óvó funkciója a szórványterületen mennyire összetett kérdés, de azt is körül kell járnunk, hogy valójában mennyire terhelhető le az egyház a kultikus és az ehhez tartozó feladatok ellátása mellett olyan feladatokkal, melyeket nem mindig kellően indokolva várunk el tőle. Az egyházra szolgálatának összetettsége olyan terheket ró, és ez annyira ellentmondásos kérdés, hogy megvilágítására legalább Bíró Zoltán legutóbb Visegrádon tartott előadásából kellene idéznem, aki nagyon találóan és mély tudományos látással tárta fel a kérdés komplexitását. Valóban arról van szó, hogy az egyház csak a szakrális feladatok szerves részeként, abba

minden szórványvonatkozású kérdést beépítve terhelhető le szórványanimáló funkciókkal.

Az a kisközösség, melyet köznapian csak szórványnak szoktunk nevezni, még mindig nem rendelkezik olyan definícióval, mellyel végre odaállhatnánk nagy gonddal küszködő néptöredékünk és magyarságunk egésze elé. Ez is nagy gondjaink egyike. Aki pedig ma arra vállalkozik, hogy definíciót alkosson, az nem-hogy egy mondatban, de még mondatokban is csak a kérdéskör legfontosabb elemeit gyűjtheti össze. E tanácskozásnak ez is az egyik legfontosabb feladata lesz.

A szórvány egyházon és közösségen belüli elhelyezéséhez a legfontosabb szerkezeti elem, hogy olyan közösség, mely egy nagyobb közösségen belül helyezkedik el, nyelvi és vallási másság-értékekkel rendelkezik, melyeket szüntelen veszélyeztetettségben őriz és félt a többségtől. Teljes életet kívánna élni, de létének lényege épp az, hogy szükségleteinek legnagyobb részét egy másik nyelv- és kultúrközegben éli meg. Saját belső működési funkcióit tehát nem tudja saját nyelvi környezetében ellátni. Két út áll tehát előtte. Vagy átveszi a nagyközöségtől annak más nyelvű, más működésű szerveződéseit, funkcióit, intézményeit, értékeit, tehát integrálódik a nagyközöségbe gazdaságilag, politikailag, kulturálisan, vagy megpróbálja megteremteni saját belső intézményeit. A gond csupán csak az, hogy a szórványlét legfájdalmasabb kísérőjelensége a kis lélekszám és az ebből eredő autonómia-leépülés. Le-

épülnek a gazdasági tartalékok, a nyelvi-kulturálisak, az etnikailag sajátos jelképrendszer, a szimbólumok. A kisközösség egy olyan öntörvényű bűvös körbe záródik be, amelyből kilépni szinte lehetetlen. Ezért tűnik minden olyan végzetszerűnek a szórványban és olyan szívszorítóan szomorúnak, mert fájdalmas, de ki kell mondani, hogy szükségszerű. Ez az oka annak is, hogy ezt a leépüléssel járó állapotot csak nagyon átgondolt és igen erőteljes művi beavatkozással lehet megváltoztatni. Itt jön az egyház teherhordozó és feladatfelvállaló szolgálata. Az egyház az utolsó olyan intézménye a nagyközösségnek, amelyik a kisközösségben intézményként működik, és azért rá nehezedik minden teher.

A kisközösség leghamarabb a nyelvi teret veszíti el és ezzel együtt a politikait is. Folytatódik ez a gazdasággal és a kultúra és művelődés területeivel, majd jön az iskolák felszámolódása. Ezzel a falusi tanítóban elveszíti az utolsó előtti értelmiségét is. Az egyház és a kultikus intézmények helyezkednek el a legközelebb az egyénhez. Az egyház és kultusz anyanyelve az utolsó szervezett kisközösségi hivatalos nyelv, ez sugározza szószéki, oltári szolgálatokban mintegy utolsóként a másságot és a másság értékét és értékrendszerét. Sajátos módon a vallások Erdélyben nagyjából egyértelműen még mindig jelzik az etnikai hovatartozást katolikuságukban, reformátusságukban, unitárius vagy evangélikus hitükben. Lehet, hogy a csoport már elveszítette régi etnikai hovatartozá-

sát, nyelvét, de jelzésszerűen sokáig fenntartja gyökereinek tudatát vagy emlékét. Ez a *eu-s ungur* (=magyar vagyok) jelenség. Példát is mondhatok, mert a Mezőségen több olyan település is van, ahol a lelkész a nyelve-szakadt konfirmandusoknak így tanítja meg: *eu-s cre^otin reformat maghiar*. Tehát ő ott románul tanulja meg, hogy magyar református, de megtanulja, és él benne ez az eredet-, hovatarozás-tudat. Itt már a legintimebb lelki szféra is idegen nyelven és kultikus környezetből működik. Több példát hozhatnék fel erre más vallási környezetben is. Ugyanígy cserélt nyelvet – de nem hitet – Küküllőkarácsonyfalva magyar reformátussága. Sőt, öltönyt is, hisz kiengedett inget és széles övet, pörgekalapot viselve jönnek a magyar templomba. A Fehér megyei Borbánd római katolikusai már legalább egy évszázada cserélték át nyelvüket, de nem a kultusz nyelvét. A nyugati Érchegységben ugyanez a helyzet Verespatak unitárius, katolikus és református népével. Hogy pedig egy fordított példát is említsek, Nagyváradon működik egy olyan szlovák adminisztrációjú női szerzetesrend, melynek belső nyelve ma is a magyar, és ezt ma is mindenki megtanulja, pedig igen sok a mai nővérek között a moldvai román.

Titokzatos és rejtélyes tehát a hit és a nyelv keveredésének, funkció-átvállalásának útja, és ennek tanulmányozása menetén annak is tanúi lehetünk, hogy miként válik vagy marad meg lenézett, elfelejtett, elszórványosodott nyelvünk kultikus, *szent nyelvként*, az Istennel va-

ló beszélgetés titkos mélységei számára fenn-
tartva. Ez különben egy külön tanulmány té-
mája. Mi azonban maradjunk eredeti kérdé-
sünknel, mert a funkciók, nyelvek és kultúrák
keveredésében a leválasztás feladatát a helyi
kisközösségben az egyháznak kell felvállalnia,
mert a szórványlét legnagyobb tragédiája ép-
pen a minden szinten jelentkező keveredés. Eb-
ben a leválasztásban, egy ma veszélyes szóval
élve: *szeparálódásban* a nagyközösségből a kis-
közösségibe, a nagyértékrendből a kicsibe, az
övéből a miénkbe, helyezkedik el az egyház az
egyénhez a legközelebb. Olyan helyzetben van
tehát, mely munkára, feladatokra szólítja fel,
melyek elől nem térhet ki, melyek elsődleges-
en rá vannak bízva. Itt kell tehát, egy ilyen bő
bevezető után újra feltennem a kérdést: vállalkoz-
hat-e az egyház arra, hogy a kisközösségi létet
nagyközösségivé tegye? Intézményteremtéssel
visszafoglalhatja-e a kisközösséget a nagykö-
zösségből? Vállalhatja-e, hogy az egész mikro-
kultúrát behozza az egyházba, és ott teremt tel-
jes értékű intézményrendszert számára? Min-
den, ami a helyi társadalomban nem teremthe-
tő meg, létrehozható-e az egyház kapuin belül?
Az egyház valóban sokat tehet: Anyanyelven
szól, szervez. Eljut rendszeresen a legkisebb te-
lepülésre is és ott intézményt teremt. De te-
remthet-e teljes értékű nyelvi életet? A vissza-
szorult nyelv intézménnyé nőhet az egyházban,
a tanácsteremben, a fiatalok gyülekezeti talál-
kozóin, kirándulásain, a gyülekezeti ifibulikon,
szilvesztereken, de félek, hogy mindez még

nem teljes nyelvi élet, hanem a *nyelvi lét illúziója*. Nagy felelősség már maga a leválasztás is, hisz ezzel elveszek tőle. Elveszem azt, ami évszázadok óta összekötötte környezetével, a faluközösség egészével, elveszem az egészet, hogy adjam neki az övét, a részt. Eddig még nincs baj, de amikor azt kell mondanom a fiatalnak, hogy ne menj buliba a „többiekkel”, mert mi is rendezünk, ne „ott” táncolj, hanem „itt”, ne „azzal” járj, hanem „ezzel”, kinek van erre a személyiségbefolyásra felhatalmazása? Lehet a lelkész olyan karizmatikus személy, hogy a huszadik század végén döntéseket hozzon személyek, kisközösségek alapvető döntéseit meghatározva? Azt hiszem, hogy aligha. Pedig példákkal igazolhatnám azt is, hogy nem is olyan régen még közösségeket tartott meg az, hogy a házasulandó fiatalok a lelkészt kérdezték meg, hogy kit vegyenek el, és a lelkész javasolt, tanácsot adott, így mentve meg a fiatalságot a vegyes házasságtól.

A szigetfalvak között is a legszigetebbek közé tartozik első gyülekezetem, a Szeben megyei Bürkös, ahol a nagyméretű elszigeteltség ellenére rokoni, szülői tanácsra a nősülni vágyók vállalták a 30–40 km-re levő – a legközelebbi – magyar faluba utazást is, hogy velük egy nyelvű társat keressenek. Ez őrizte meg ezt a közösséget mindmáig a beolvadástól. De fenntartható-e ez a modell? A leválasztás igen nehéz feladat. Ezzel a funkcióval az egyház valóban csak részben terhelhető: mindaddig, amíg nem borítja fel a közösségben kötelezően működő

szakrális elvárásokat és parancsokat. Egészen és egyedül ennek a feladatnak nem tud megfelelni. A társadalom egésze örülhet ennek a hatalmas és erős intézményrendszernek, de nem nyugtathatja meg magát azzal, hogy a feladatokat van, aki ellássa. A kultikus megbízások, az egyház kisközösség-intézményesítési lehetőségei végesek. Ő valóban ott van a végeken, vállalja azt, amit vállalhat, továbbítja magyarságunk egésze fele a töredékek jajkiáltásait, de az egyetemes magyarságnak ezt meg kell hallania, és mentési tervekkel, konkrét cselekvéssel kell segítségére sietni.

A fentebb elmondottak illusztrálására, egy kis visszatekintéssel, néhány példa felhasználásával azt szeretném bemutatni, hogy a történelem folyamán az egyház valóban nagyon sokat tett a szórványhelyzet felismeréséért, és hosszú időn keresztül az egyház volt a nagy jajkiáltó. Ha nagyon messzire megyünk vissza, akkor *Julianus barát* valóban az első, aki magyar szórványok létéről, még létezéséről ad hírt az őshazából. Mint tudjuk, utoljára ő látta őket, mert jött a nagy pusztulás: a tatárjárás. Persze ennek nem volt etnikai tartalma, csupán vallási, de így is tanulságos figyelmeztetés volt. Aztán ott van *Bandinus érsek* úr, aki idegenként jött Moldvába katolikusokat összeírni az 1640-es években. Ő is katolikumban gondolkozott, de feljegyzéseiben bőven vannak nyelvi utalások. Az ő számbavételét sem értette meg kora, pedig mennyi későbbi gondtól menthették volna meg akkor, még idejében a moldvai magyar-

ságot. Mindehhez még az is hozzáfűzhető, hogy amit Bandinus Moldvában látott akkor, az a mai Belső-Erdély, a Mezőség és Dél-Erdély. Mindkettőnek van tehát egy mai szomorú végkövetkeztetése: a szórványkérdésben nem lehet büntetlenül nem cselekedni és nem lehet kihagyni a tettekre alkalmas és szükséges időket.

Nem vállalkozhatom arra, hogy teljes történelmi képet vázoljak fel itt a hazai magyar szórványkérdés és az egyház kapcsolatáról, de ha már Egyed Ákos Hunyad megyét említette, onnan hoznék fel példákat a helyzet összetettségének bemutatására. Ez egy igen izgalmas terület témánk vonatkozásában is. Nemcsak azért, mert – Fogaras-földdel együtt – a románok reformációjának is egyik fészke, hanem mert itt még nem egészen világos, hogy tulajdonképpen ki kit szórványosított el, mert itt román kismanesek is elmagyarosodtak, majd visszaronánosodtak. A Hunyad–zarándi református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveiben félelmetes nyelvi zűrzavarok vannak: a XVII–XVIII. századi peres iratok között a magyar református gondnok, presbiter románul tesz tanúvallomást, és nem lehet tudni pontosan, hogy melyik etnikumból melyik fele tart. A nagyon erőteljes *patrónusi rendszer* fontos szerepet játszott a gyülekezetek fennmaradásában, a lelkes és egyházközség életben tartásával egy-egy településen évszázadokra hosszabbodott meg a magyarság jelenléte, de egészen bizonyos, hogy ők sem nyelvben, hanem felekezetben gondolkodtak, vagy még abban sem.

Makkai László Szolnok-Doboka magyarságának pusztulásáról írva többször jegyzi meg: az észak-erdélyi katolikusság felszámolódásában igen nagy szerepe volt annak, hogy a magyar katolikus papok híveiket házasságkötéseikben szívesebben irányították a román ajkú görög katolikusok, mint a magyar protestánsok irányába. Azért maradt csak alig mutatóba Észak-Erdélyben magyar katolikus gyülekezet, mert a katolikum felszívódott.

Az egyház szórványszolgálatának új korszaka kezdődött a reformkorral, a nagy nemzeti ébredések idején. Ugyanaz a lelkesedés, amely Kriza Jánost útnak indította népköltészet gyűjteni, Koós Ferencet és Czelder Mártont a Havaselvére küldte elszóródott magyarokat menteni. Nagy mentési program kezdődött az egyházon belül, amelybe sajnos – épp a felső egyházi megértés hiánya miatt is – mindketten belefáradnak. E munkában még az is szomorú, hogy a többi egyház támogatása hiányában a református egyház is egyedül maradt. A múlt század valóban gyümölcsöző korszaka volt a hazai szórványszolgálatnak. A honfoglalás kori magyar szigetek már eltűntek, de jött a kuruc korszak, jöttek a 48-as menekültek, a nem Amerikát, hanem Bukarestet választó erdélyi székelek és magyarok: Bukarest templomot épít, gyülekezetet szervez, végzi a lelkigondozást. Czelder Márton magyar földről indul Havaselvére, a teljes Kárpátokon kívüli misszióba. Nem kis dolog egyvalakinek kicsinyességek és gáncsoskodások közepette templomot építeni

Galacon, Brailán, Pitesten, Plojesten, gyülekezeteket szervezni, lelkipátereket, munkájához kolduló utakon pénzt gyűjteni, és minderről költői, prófétai lélekkel számolni be az egyházi lapokban: felhívni a többség figyelmét. Koós Ferenc pedig ugyanezt teszi Bukarestben, mindketten teljes egyházi háttérrel, ha nem is mindig támogatással. És jön a nagy magyar fá-tum: versenytársai és halálos ellenségei lesznek egymásnak. Munkájuk azonban mégsem volt eredménytelen. A figyelemfelhívás megtörtént, az egyetemes egyház is érzi, hogy lépnie kell, és 1881-ben megszületik az az egyetemes zsinati döntés, amely új alapokra helyezi a szórvány-munkát, mert megérti mindenki, hogy nagyon nagy baj van: a szórványhelyzet a legégetőbb kérdések egyike. Ekkor mondják ki a körle-késztségek megszervezését, központi támogató alap létrehozását, új templomok építését a szá-szok zárt városaiban, új állások létesítését, és azt, hogy minden helység valahová, valakihez tartozik. Jelentős pénzalapokkal ekkor indul meg az az átgondolt szórványszolgálat, amely-nek legáldottabb eredménye, hogy még va-gyunk a Mezőségen, Dél- és Belső-Erdélyben. Ennek áldásaiból élünk ma is, mai tökéletlenségünkben és szervezetlenségünkben.

Nem kimondottan egyházi program volt, de a múlt század végétől kezdődően szolgálatának nagy részét lelkészekre, gyülekezetekre építette a végeken az EMKE is. Hogy mit köszönhetünk az e téren fáradozó eleinknek, azt még mindig nem dolgozták fel igazából. És aztán jött Tria-

non, a tervek, távlatok összeomlása, az „ahogy lehet” a szórványmunkában is. A nagy ráeszmélés az volt, hogy az egyházaknak rá kellett döbenniük: kérdéseiket nekik maguknak kell megoldaniuk. Nagy eszméltető irodalom születik, részben egyházi bölcsőben, templomok hallan suttogott szavatain: a Reményiké. A későbbi falumisszió nagy útbaigazítását a népi irodalom adta: Szabó Dezső, Ignác Rózsa, Makkai Sándor, Rákosi Viktor és Nyírő József regényei. Nagyon erőteljes keresztyén háttérrel indul a falumisszió is, amelynek leghősiesebb munkásai a húszas évek végétől a teológiák hallgatói, keresztyén főiskolások, vallástól függetlenül. A kolozsvári teológiákon is rendszerezedik a heti szórványgondozó kör, módszertani füzeteket dolgoznak ki és elhangzik a nagy kiáltás: „*Ki a Mezőségre!*” Ekkor lett a Mezőség a pusztulás jelképe, de a szolgálaté és felelősségvállalásé is.

Itt kell megemlítenem egy nevet, akit a Mezőség apostolaként tisztelt a két világháború közötti erdélyi magyarság: Mezőújlak lelkipásztoráét, a Földes Károlyét. Jelkép erejű és nagy hatású személyiség volt, aki környezetére, a teológusokra is nagy hatást gyakorolt. Tanári képesítése megszerzése után nem tett hűségesküt és így nem kaphatott oktatói állást. Elment hát úgynevezett lévita tanítónak. Épített három templomot, híveket gondozott, teológusokat nevelt a Mezőség közepén, a legelesettebb vidéken, Nagysármástól északkeletre. Ma, amikor azt mondjuk: Mezőség, az ő szelleme, lelkesé-

dése és hite él és munkálkodik bennünk, a kis füzetée, melynek címe is mindent elárul: *Jajszó a pusztuló szórványból.*

Nehéz így eljutni a jelenig, a közelmúlt zavaros évtizedeit átugorva. Jelkép erejű nevű, névtelen lelkészek harcolták át a nehéz idöket, olyanok, akik *ott* tették mindig azt, amit tenni kellett. Két nevet azonban mégis meg kell említenem: a magyarigeni Szegedi Lászlóét és a nagysármási Herman Jánosét. Ők éltették tovább – ha szűkebb körben is – a hazai szórvány fogalmát és feladatait.

Sok-sok mai tennivalónk és terveink között még csak vázlatosan sem vállalkozhatok arra, hogy most itt szórványstratégiákról beszéljek. Először is azért, mert még mindmáig nem született átfogó stratégia, olyan tervek sem készültek, amelyek birtokában nyugodt lelkiismerettel vállalhatnánk fel e nagy gondokat, másodszor pedig azért, mert időnek kell még eltelnie, amíg kellő tapasztalattal és ismerettel rendelkezhetünk ennek az összetett kérdésnek a megválaszolásához. Évszázados törvényszerűségeket kell feltárni, mély folyamatokba kell belelát-
ni, és itt is az a legszomorúbb, ami törvényszerű, ami megváltoztathatatlan. A szórványlét újratermelődik, terjed, a tömbökre nézve is egyre veszélyesebb. Egyre közelebb húzódik a tömbökhöz a nyelvhatár. Mérhetetlen nyelvi romlás szakadt ránk, értékvesztés, szorongás, nyelvi-etnikai érdektelenség. Az egyházaink tervei között az első helyen *a mai helyzetben folyó lelkigondozás támogatása* van. A szociális,

nyelvi, lelki és hitbeli helyzet javítása. Még mindig szomorúan igaz az, amit Földes Károly ötven éve mondott: *a szórványtól nem kérni kell, hanem adni neki*. De az is igaz, amit a lelkesekre mondott, hogy senkinek nem szabad öt évnél többet ott szolgálni, mert bekövetkezik a személyiségrombolódás. Vigyázni kell az ott élők mellett az épületekre, a több évszázados templomokra, egyszerűen *a szórványkérdést kiemelten kell minden területen kezelni*.

Én magam már tettem felelőtlen kísérletet arra, hogy egyrészt elkészítsek – egyelőre csak a magam számára és belső használatra – egy részletes szórványstratégiát, másrészt megkísértem egyfajta szórványdefiníció-tervezet készítését, ami tehát nem meghatározás, hanem fogalom-körülírás. Ez utóbbit szeretettel bocsátom a tanácskozók rendelkezésére.

Végül pedig hadd zárjam mondanivalómat egy nagyon szomorú tény közlésével, és ez mindennél beszédesebben bizonyítja, hogy is állunk a hazai magyar szórványkérdéssel: *ebben a pillanatban egész Erdélyben nincs egyetlen a szórványkérdéssel főállásban foglalkozó személy*. Íme, mit ér ma nálunk – akár egyházaink, akár romániai magyar érdekképviselőink szintjén – ez a gond! És egy idézettel: Szij Rezső azt mondja – és ez elég tanulságos –, csak annak van joga ma szórványkérdésekről beszélni, aki vállalja a beszéd mellett a bakancskoptató szolgálatot is.

Gyülekezetek maradéka – gondok sokasága

A műemlék templomok árnyékában

Néhány évvel ezelőtt amerikaiakkal utaztam be Fehér és Hunyad megye elnéptelenedő falvainak egy részét. Munkám felől érdeklődtek, és én úgy tartottam helyesnek, hogy ne csak meséljek, hanem mutassak is be néhány jelentős személyiséget és a helyszíneket. Egy ilyen vidékjárás során nem lehetett kihagyni a legjellegzetesebbet: Magyarigent sem. Körbejártuk az épületegyüttest, beszélgettünk a lelkésszel, aki egy félévszázadot áldozott életéből mindarra, ami ott maradt: az épületekre, a maradék lelkekre és a Bod Péter emlékére. Beszélünk a tervekről is, hogy mit kellene tenni. Eljövetelünk után annyit jegyeztek meg a vendégek: „Nagyon sajnáljuk ezt a lelkészt. Ő úgy gondolja és úgy érzi, hogy *hasznos volt az élete*. Nagy butaság. Ide már nem kell tervezni. Ha nincs gyülekezet, ezt az egészet le kell bontani.” – Íme, így nézünk ki kívülről, több kontinensnyi távolságról, etnikai szimbólumkészletek értékelése nélkül!

Annak a kutatónak, felmérőnek, aki ma a műemlékek helyzetéről és az épület-megmaradást szolgáló tervekről az elnéptelenedő ma-

gyarságú falvainkban a helyszínen kíván tájékozódni, gyakran kell szembetalálnia magát sokfajta értetlenséggel, az ottani helyzet bonyolult összetevőivel. Van-e értelme? Kik maradtak ott, és mit lehet tenni? Pásztori, lelkigondozói szolgálatom rendjén számomra a legfontosabb kérdések egyike a műértékek megőrzésén túl az a gyülekezet – többség és kisebbség –, elsősorban az a *maradék népesség*, akikkel vagy akik mellett nekünk műértékeket kell mentenünk. Mély meggyőződésem, hogy őket semmiben nem lehet megkerülni, nem lehet kihagyni a munkából és semmilyen tervből. Nekem lelkészként *szükségképpen kell elsősorban az ott élőkre gondolnom*, a táj, a néptöredék és a többség szerves együttesére. Előadásomban tehát elsősorban erről az összetett társadalomlélektani egységről szeretnék beszélni. Először is előrebocsátom, hogy én most itt csak a *szórványmagyarság* műértékeit tartanám szem előtt, azért, mert ezek a műkincsek vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben, a második szempont az, hogy nem csak az épületekről szólnék, hanem tágabb értelemben minden templomhoz, gyülekezethez tartozó műkincsről, műtárgyról és minden értékről. Harmadsorban pedig a nagy léptékű elméletek helyett igen gyakran fogok példaértékű helyszíneket és helyzeteket, olykor történeteket is idézni. Negyedsorban pedig arra kérném egyházaink püspökeit, hogy – tekintettel az általam rajzolandó megrázó képre és annak elsősorban őket érintő tanulságaira – lehetőleg ne előadásom

alatt hagyják el a tanácskozás színhelyét. Ígérem, hogy ez a *műemlék horror* nem fog tizenöt percnél tovább tartani.

Elsőként egy rövid általános helyzetképet rajzolnék fel egyetlen megye példaanyagára való rátekintéssel. Másodsorban kiemelten szeretnék beszélni az ott maradt *gyülekezet-töredékről*, hisz ott a műérték az övék, őket semmiben nem lehet megkerülni, mellőzni, az ő etnikai szimbólumkészletükhöz tartozik minden, ami a településen van. Harmadik témám az az igen érdekes pszichózis lenne, ami a *többségeket* kíséri a kisebbségi értékekkel kapcsolatosan, és a helyi *hatalom* viszonyulásait szeretném megvilágítani, majd negyedikként azokról a *tervekről* szólnék, amelyeket immáron nem lehet sokáig mellőzni, ha azt akarjuk, hogy a következő évezredre még néhány igen jelentős történelmi helyen múltunk tárgyi emlékei fennmaradjanak.

1. Hol is vagyunk tehát, és főként *mi is a helyzet*? Hová tájoljuk be égető kérdéseinket, műemlék templomainkkal, középületeinkkel, omladozó hajlékainkkal kapcsolatos gondjainkat? A helyzet valóban tragikus. Hadd érzékeltessem egy újabb történettel. Néhány évvel ezelőtt Budapesten vagyok, és odavaló, Erdély szerető barátaimnál alszom, amikor egyik éjjel a legédesebb álmomból arra ébredek, hogy nagy sürgés-forgás van a másik szobában. Reggel megkérdeztem házigazdám, hogy nem történt-e valami baj, és ő így válaszolt: „Nem,

semmi baj, csak jött egy régi ismerősöm Erdélyből, *átcsempészett egy kb. ötven kg-os harangot* az egyik református templomból, és arra kért, tüntessük el, szerezzek neki gazdát és adjam el valahogy. Ne is kérdezd, hogy honnan való, mert soha nem mondhatom meg. Annyit elárulok, hogy a Magyar Történelmi Múzeumnak adtuk el.” Ez a történet szemléletesen jelzi, hogy mi is a helyzet kallódó értékeinkkel a mi kis szűkebb hazánkban. Arra még gondolni is rossz, hogy mi lehet még ezenkívül.

Mi is a helyzet? Ugyan ki tudná megmondani? Egyházainknak nincs teljes nyilvántartása sem arról, hogy mijük van, sem pedig arról, hogy milyen állapotban; de egészen bizonyosan nincsenek adataik az úgynevezett *dezolált egyházak* javairól. Pedig még az „átkosban” megtanultuk, hogy mindenről nyilvántartást kell készíteni, jelentést tenni róla, bekönyvelni. Vizitációk, hatóságok, körzeti múzeumok ellenőriztek mindent. Azóta pedig ezen a területen is kitört a demokrácia. A lelkészek teljes lelki nyugalommal írnak le nyilvántartásaikból gyülekezeteket, jelentik egy-egy településről, hogy nincs már senki, de azt a fáradságot, hogy oda elmenjenek, hogy megnézzék a templomot, a lelkészi lakást, azt már nem teszik meg. Pedig a református egyházban már az 1881-es debreceni zsinat határozatából következik az a szemlélet, hogy minden gyülekezet a következő gyülekezetig tart, tehát minden település tartozik valahová. Ez a megközelítés az utolsó félévszáz-

zadban szinte teljesen kiveszett az egyházi közgondolkodásunkból.

Egyházi értékeink helyzetéről szólva három – mindannyiunk által jól ismert, de – igen fontos szempontot kell elsőként is hangsúlyoznom. Az egyik az, hogy a romániai magyarság tulajdonában semmilyen területen nem maradt annyi építészeti és egyéb érték, mint az egyházaknál, sehol sem volt annyira biztonságban, mint az egyházak kezelésében, végül pedig sehol nem folyt olyan méretű pazarlás, tékozlás, mint az egyházaknál, különösen a dezolált gyülekezeteknél.

Nekem nem lehet az a feladatom, hogy ezekről általánosabb képet nyújtsak: tegyék meg ezt a szakemberek. De bármerre járok, naponta szembesülök ezekkel a gondokkal, és ha nem is tudom, de sejtem, hogy *üres zsebekkel nagy feladatok előtt állunk*. Kezdhethném akár a legfájdalmasabbakkal. A Hunyad megyei Malomvízen évek óta juhok legelnek a református templomban, tőle nem messze a Kolc vára melletti csodálatos középkori templomnak pedig már csak a falai állnak, freskókkal, ahol 17. századi bekarcolások vannak a diadalíven. Azóta az ortodox egyház hatóságilag fogott neki teljesen eljellegteleníteni, és majdnem vadonatúj kolostor épült belőle. Nagypestényben még áll a tornácos tornyú templom, de gyülekezet alig van. Szerencsésebb helyzetben van Klopotiva és Magyarbrettye, ahol még idejekorán vették át templomainkat az ortodoxok. Alig múlt század elejiek, de azon a tájon mégiscsak

értéket képviselnek. A borbátvizít lebontották, a fehérvízinek csak a falai állnak: nem kell senkinek. És Óraljaboldogfalva, Dél-Erdély egyik legszebb temploma is megfogyatkozott gyülekezeti környezetben áll, gyönyörű freskóival – Nagyrápoly és Kéménd templomai hívek nélkül, hogy a már teljesen elpusztultakról ne is beszéljünk.

Zeykfalván csak Isten kegyelméből és az állam támogatásából áll a templom, ugyanúgy a ribicei, a bokaji torony, mely igazán a csodák csodája: Debreczeni Lászlónak a 20-as évek végén készült rajzáról ma is eredeti romjaiból ismerős az arra járó számára. Hol maradtak még meg a gyülekezet lelkesége köré melegező értékek? Ott, ahol még él – ha megfogyatkozva is – a gyülekezet: Haróban, Hozsdáton, Alpestesen, Bácsiban, Sztrigyszentgyörgyön, Pujon, hogy csak néhányat említsek. A műértékek letéteményese az a gyülekezet, mely működteti, élteni és étellel tölti meg. A nép halála az értékek halála is egyben. Nem vállalkoztam arra, hogy egy nagy erdélyi számbavételt végezzek, csak a Hunyad megyei példánál maradva szerettem volna azt érzékeltetni, hogy az elfogyott gyülekezet után alig maradt más kiút, mint az összeomlás, vagy más feladatokat, gazdákat keresni a jövő számára.

De hol vannak felszámolódott falvaink legnagyobb értékei: a *kegyszerek*, az *úrasztali terítők* és *egyéb műkincsek*? Hol vannak a temetők sírkövei? Néhány évvel ezelőtt például Kabay Béla még tudta, hogy melyik szamosújvári ro-

mán ház küszöbébe vannak beépítve a 60-as években lebontott tötöri gótikus templomnak Sípos Dávid faragta szószéklapjai. Ezt az információt is, sok más egyébvel együtt, elvitte magával a sírba, most már senki sem járhat utána. Nem minden műértéknek van olyan szerencséje, mint a bábóci református templomnak, ahonnan az akkor még kidei plébános, Nyíró József vitette át Kidébe a Sípos Dávid szószéket. A Szilágy megyei drági szószék a 60-as évektől a bánffyhunyadi templomban van, a vermesi szász evangélikus templom 1491-es szószéke pedig nemrég kerülhetett át a kolozsvári tóközi új templomba, új feladatot és hivatást találva a jövődönék. Szomorú a kép, pedig alig léptük túl egy kis megye nagy gondjainak határait, még mindig nem szólva a Mezőségről, a Kis-Szamos mentéről, Észak-Erdélyről, sőt, még mindig csak az egyházak értékeinél tartva, pedig mi minden van még ezenkívül.

Anélkül, hogy újólag bántanám egyházainkat, még egyszer le kell szögeznem: *az egyházak igazából nem ismerték fel, hogy micsoda értékek vannak a kezükben*, és ezekkel együtt milyen nagymérvű a felelősségük is. A gyülekezetek és a lelkészek gyakorlatilag magukra maradtak, azt tesznek, amit akarnak, saját tapasztalataikra, jóérzésükre vagy szépérzésükre bízva a dolgokat, a legszükségesebb és minimális ellenőrzés és felelősségrevonás nélkül. Szerencse, hogy a templomokat még nem lehet messzire szállítani, mert sokszor ébrednénk arra, hogy hiányzik mellőlünk egy-egy műemlék.

De lehet a kegyszereket. A cigányok sokkal jobban tudják, hogy mink van, mint mi. Engem első gyülekezetemben évekig gyomrozott egy vajda, hogy adjam el neki az egyik kelyhemet: megmondta azt is, hogy melyik évben készült, hogyan néz ki, és még azt is, hogy hány van még. Mondtam, hogy rossz, hogy le van törve a talpa, elment a fénye, lyukas, de ő csak azt hajtogatta, hogy ne meséljek neki, ő tudja, hogy többet ér az az egy, mint a többi összes együttvéve. Olyan árat ígért érte, hogy abból a pénzből nyugodtan vehettünk volna egy ötszobás gyülekezeti házat a szomszéd kisvárosban. Sőt, egy félmegyényi terület legértékesebb kegyszereinek pontos leírását is megadta, nehogy azt gondoljam, hogy ő nem tudja. Vicesen azt mondtam neki: maga nyugodtan lehetne a megyei műemlékes, mert mindent tud. Erre nagy meglepetésemre azt válaszolta: ne mondja senkinek tiszteletes úrfi (!), én már az vagyok. Vicei gyülekezetem keresztelő kannájára és tálcájára is az van ráírva: adományozták a lelei ekléziának. Szinte követhetetlen a kegytárgyak mobilitása. S ebben a történetben külön fejezet illelné meg a világháborús harangokat.

2. *Gyülekezeteink maradékai* tehetetlenül állnak a „nagy romlással” szemben. Mit is várhatunk a saját erőktől: a némai és kecsedi négy, az ormányi három lélektől, vagy a Cege melletti Göctől, ahol egy család, két személy az utolsó tanúja egy hajdani népes múltnak. Sajósváron már ennyi sincs – a templom is csak a

falakban és az alig álló haranglábban él, mely egy öreg bodzafának támaszkodik. A harang is néhány évtizede a többségieknek szól – nincs már gyülekezet sem.

Mégis, beszélnünk kell arról, hogy mit jelent nekik, a maradéknak az, ami értékeikből megmaradt. Teljes etnikai és felekezeti szimbólumainak tartópillére, hajdani önmaguk szüntelen átélésének védőrendszere. „Múltból lettünk, múlttá leszünk.” Ők tehát a múltból és a múltnak is élnek – ha még élnek –, és ezt mindenkinek tudomásul kell vennie, aki felvállalja sorsukat. Bonyolult társaslélektani helyzet ez. Őket és értékeiket szeretni egyet jelent. Hozzájuk tartoznak az épületek, a sírkövek, a már romokban álló templom, az üres parókia, a használaton kívüli kegyszerek, a középkori harangok a toronyban. Etnikai-felekezeti tudatuknak, önképüknek mitikus védőrendszerei, töredék-, de tartóelemei is ezek a tárgyak. Feszültség- és szorongáselhárító funkciójuk is van, és felerősítik önbecsülésüket. Úgy bástyázzák körül magukat velük, akár egy középkori végvári vitéz megmaradt fegyvereivel. Ők az önazonosságot veszített pompeji katonák, akik otthagyták már a vár fokát. Sokszor a kertekből, a gyümölcsösökből élnek, annak terméseiből kínálnak meg minket, vagy meg sem kínálnak, csak kifőzik több száz liter pálinkáikat, maguknak – de a templom, az omolhat. Érték maradt a magyarság ott, ahol van még kert, gyümölcsös, termőföld, „eklézsia”, ott, ahol apáról fiúra száll a „*eu-s ungur*” önmeghatározás, és sohasem fog

kihálni a „magyarság”, mert ennek egyaránt van szimbolikus és használati értéke, legfőképpen pedig gazdasági értéke. Ormányban, Némában sosem fog elpusztulni a magyarság, mert a legtávolabbi gyökerek is felhatalmazzák az ott élőket arra, hogy jogot formáljanak a számukra már idegen egyház javaihoz, a földekhez, kertekhez, az értékekhez. Az egyháznak semmi haszna nincs belőle, ők jól élnek, de amikor a düledező templomra egy keveset is áldozni kellene, akkor azonnal következik a véget nem érő panasz: a „*mit hogy csináljunk?*” – vagy „*csálja meg a pûspekség*”. A városunkhoz legközelebb esõ szõrványgyülekezet a nádaskóródi: a gyülekezet egy – az egyház telkén lakó – családból áll, ez a család pedig azért magyar és református, mert ott lakik, különben Varga Sándor született katolikus, azonkívül gyakorló pûnkösdista, és családjában szintiszta román. Aki ezt követni tudja, az szóljon. A szõrványban pedig minden lehetséges, még ez is.

A helyi értékeknek tehát *sajátos lélektana van* a gyülekezet maradékában. Egy évvel ez elõtt a kérõi gyülekezet fiataljaival kitararítottuk az ormányi templom faomladékait, és az a lassan tíz éve oszló-rothadó faanyag elég ok volt arra, hogy néhány hétig, amíg a törmelék eladása folyt, a faluban kiderüljön: milyen sokan tudnak magyarul, sõt voltak vagy még mindig vannak reformátusok, akik így próbáltak faanyaghoz jutni. Különös keresztyénség ez: rothadó zsindelyen megvásárolható gyüle-

kezeti tagság, felekezeti hovatartozás, sőt még feléledő anyanyelv is. Szűkebb baráti körben az ormányiakat „zsindelymagyarok”-nak is szoktuk nevezni. (A külföldi csomagok osztásakor keletkezett egy másik kifejezés is a segélyekért a gyülekezetbe beiratkozottakról, hogy: *Paketchristen = csomagkeresztyén.*)

Hogyan él együtt a maradék a hajdani népes vagy gazdag gyülekezet nagyszámú értékeivel? Egy külön tanulmányt kellene készíteni róla. A legfontosabb és legáltalánosabb szabály az, hogy az az *övék, ahhoz senkinek semmi köze.* Van, ahol a csoport vagy egyéni etnikai, felekezeti önvédelem legszebb példáit gyűjthetnénk össze ezekből az együttélésekből, de van, ahol teljes az érdektelenség. A Dés melletti Radákszinyén Hunyadi Feri bácsi és Anikó néni – a húsz lelkes gyülekezet helyett – saját megtakarított pénzükből javították meg falujuk templomát. Október végén „az utolsó magyar” díszoklevéllel tüntettük ki a Kis-Szamos menti kecsedi Kecseti Feri bácsit, a Füzés menti Göcről Szabó Istvánt és a magyarigeni Eöry Istvánt. Gondoljuk meg, mit jelent úgy élni egy településen – nem csak azzal a felelősséggel, hogy: itt már minden az enyém –, hogy itt minden már csak rám van bízva, itt mindenért én felelek. Nem csak a kétségbeesés, de a felelőségérzet nagy iskoláját is ott járhatjuk ki ezek között az emberek között. Mert – ahogy egyik gondnokom mondta – *„maguk, papak, mennek-jünnek, ma itt, holnap ott, de itt én maradak a reszponszábil”*. Tudok olyan gond-

nokot, aki nemcsak ágya alatt őrzi az egyház kincsesládáját, de feleségével hetente törölteti le a port, átmosatja a kegszereket, és a legnagyobb szakszerűséggel szellőzteteti a rúdra felcsavart kétszáz éves terítőket. Tanulhatnak belőle a lelkészek is. A nagyszámú vegyes házasságáról híres Gyeke melletti Légenben hosszú évekig a református gondnokné – különben népviseletben járó román ortodox asszony – a legnagyobb szeretettel őrizte a férje hivatalához tartozó kegszereket. Ott osztottam először életemben úrvacsorát olyan úrasztaláról, amelyik egy 1686-os terítővel volt leterítve. A gondnokot leváltották: a terítőt valaki elcserélte egy külföldi élelmiszercsomaggal, és elvitték az idegenek. Tudok olyan gondnokot is, aki olyan nagy szeretettel óvja az egyház kincseit, hogy sosem hagyja magára a házát: valakinek a családból mindig otthon kell maradni, nehogy „*átákot adjanak a házának*”. Fejérden két kókuszdióból készült úrasztali kehely várja a második feltámadást tartalék kókuszhéjjal. Őrzik a sifonban vagy a párnák alatt, még a lelkésznek sem adják oda, pedig ő az egységvezető, és így az értékek hivatalos felügyelője is. Cegében, Alvincen és még néhány helyen annyi a kegszer, hogy minden gyülekezeti tag külön tányérból és kehelyből vehetne úrvacsorát – de át nem adnának semmi pénzért egyet sem valamelyik újonnan alakult városi gyülekezetnek.

Bárhogyan is nézzük a dolgot, egy későbbi műkincs-, műérték-átcsoportosítási tervben

mindenképp figyelembe kell venni tehát *a műkincsek lélektanát*, azt, hogy ezek az értékek a helyi közösség életében igen *erős identitásmegőrző erővel rendelkeznek*. A jelen és főként a jövő kilátástalansága felett évszázados gyökerek öröködnék, amelyeket tárgyakban és egy erős, kollektívnek már alig nevezhető emlékezetben tartalékolnak a kisközösség tagjai. Ezért olyan fontos, hogy ameddig lehet, a templomokban ott maradjon az orgona, ámbár senkinek sem szól már és ráhull az eső, és az árából meg lehetne javítani a templomot, de fontos minden, ami fenntartja a szórványlét, az *„alig lét”* kilátástalanságában is a *„még lét”* illúzióját.

3. A harmadik témánk, amiről beszélni kell: *a többségi környezet viszonyulása, magatartása értékeinkhez*. Hogyan látja és értékeli a más vallású, más nyelvű többség mindazt, ami a miénk, ami belőlünk megmaradt? Ha társadalomlélektanilag közelítjük meg az együttélő kisközösséget, abból kell kiindulnunk, hogy etnikai, vallási sokszínűsége ellenére is ebben az értelemben a faluközösséget egyfajta szerves egésznek kell tekintenünk, amelyben hagyományosan *jelen vagyunk* mi, a „másság”, a „másik” szeretete, megbecsülése, és ezt semmiféle politikai pánikkeltés lényegében nem tudta felborítani. Jó és rossz értelemben együtt van a közösségben az a szemlélet, hogy minden a miénk, *„al nost”* és ehhez nem ősiségi, többségi tulajdonérzések tapadnak, hanem a falu természetes egységének tudata. Miközben ez így van, és

ők úgy érzik, hogy minden a *miénk*, a többségiekben mégis él az is, hogy ez az *övék is*. Különös, ellentmondásos példákat lehetne ennek bizonyítására felsorakoztatni. A legszomorúbbak az észak-erdélyi szász templomok esetei, ahol ugyan a többségiek átvették az üresen maradt evangélikus hajlékok egy részét, használják, át is festették, keresztet is tettek a tornyok tetejére, de igazából nem érzik magukénak. Különös szorongás, idegenség-érzés, szinte *bűntudat* kíséri használatukat, és ha lehetőségük lett volna újat építeni, talán rég kiköltöztek volna belőlük. Vermesen a kicsiny ortodox templom mellett sem kellett a nagy falunak a szászok temploma: inkább elkezdtek újat emelni, pedig a költségek negyedéből rendbe teheték és átfesthették volna a régit. Még szomorúbb ez a kép Szászszentgyörgyön, ahol több évtizedes használat után vetődött fel az igény, hogy a szépen rendbe tett templom helyébe újat építsenek. Itt meg épp az működik, hogy *„nu-i al nost”, „construim una mai faina”* – nem a miénk, építünk egy sokkal szebbet helyette. Mintha a bizánci lelkeségbe ágyazott építészeti ízlés erősebb volna minden természetes közösségi érzésnél. Manapság pedig országszerte aligha van szomorúbb látvány, mint az ezerszámra épített neobizánci templom, mely hagyományosságában teljességgel funkciótlan, a rideg liturgikus papi egyház hűvösségét árasztja, és építészetében is teljességgel nélkülözi az új évezred vallási kereséseinek, a gyülekezeti kisközösségi életnek az intimitását, az otthonjellegét.

A kiségyházaktól és vallási keresésektől egyre jobban szaggatott ortodoxia nem értette meg, hogy az új évezred egyházának szakralitása már átlép a liturgikus templomtérből a magán-szférát is építő és tápláló kisközösségbe. Ez a kérdés azonban már nem tartozik témánkhoz.

Visszatérve pedig átöröklött templompszichózisunkhoz, Magyarigenben egészen más a helyzet: ott évtizedek óta várja a többség, hogy kihadjon a magyarság, hogy átvehesse a Bod Péter hatalmas templomát. Itt ők a kivárára, a visszaszámlálásra rendezkedtek be, nem pedig az építésre. Algyógyon vagy Sajósárváron csak a harangok kellettek, de a legszemléletesebb épp az ilondai református parókia esete, ahol az ottani ortodox esperes már indulásból azzal a hatalmi szóval lépett fel: „adjátok át, mert itt ügyis *minden a miénk*”. Ennek egyik pozitív megnyilatkozása viszont a sajósárvári rom, ahol a templom mellett lakó román család mindenkinél szebb és meghatóbb szavakkal fejezte ki vágyát, hogy a magyar romokat újra megjavítva láthassa. „Mindenki csak jön, megnézi, megállapítja, hogy milyen kár, és aztán megy tovább.” Szinte sírva kér minden alkalommal, hogy csináljunk már valamit, mert „én itt nőtem fel mellette, *a szemem előtt* ment tönkre, emlékszem még, hogy milyen szép volt, fáj a szívem, hogy ilyen rossz állapotban kell lássam, valahányszor kijövök a házam ajtaján. Még mi is adunk pénzt, a faluban sokan adnának, mert ez a templom a mi múltunk is.” A „*trecutul* nostru – nem gloriosz, hanem –

comun". Azóta megtörtént a csoda, mert a sár-
vári templomrom újra áll.

Külön kell e lelki és építészeti együttélésben az *egyházi földekről* szólni. Ezek nagy része – már amit eddig el nem vettek a különböző föld-törvényekkel és a kollektivizálással – megmaradt a magyar egyházak tulajdonában és használatában. Néhány egészen kivételes esetet leszámítva, ahol valakinek – vagy a falunak köz-célra, középület építésre, vagy pedig valame-lyik vezetőnek – kimondottan nem kellett valamelyik telek, elsősorban belsőség, a földek a szórványközösség használatában maradtak mindmáig. Ahol pedig már egyetlen magyar sincs, ott véletlenszerűen használják a falvak lakói az *éklézsia mágyará-t*, övék is, nem is, magukénak is érzik, nem is, és valami rejtélyes, megmagyarázhatatlan tulajdonviszonyban vannak vele. Különös, *mágikus tisztelet* övezi a földek között a *temetőket*, ahol ugyan elhordják a sírköveket, és beépítik vagy felhasználják újra, de sok helyen a temetők érintetlenül maradnak, a maguk sorsára hagyva. Két igen érdekes példát kell említenem itt az évtizedek óta elnéptelenedett templomokról. Az egyik a Kolozsvár melletti magyarsárdi, ahol a fél évszázada gazdátlanná és rommá lett szép gótikus kis templomocskát különös babonával övezi a helyi románság: nem szabad onnan követ elhordani, mert az *rosszat hoz* arra a házra, amelybe beépítenék. Áll ma is a templomrom, évszázadok óta érintetlenül. A másik a Fehér megyei magyarorbói, ahol talán a második ta-

tárjárás óta áll fedél és tulajdonos nélkül Nagyenyed és Tövis között a főút mentén a templom még megmaradt néhány fala a szántóföldben. Voltak kísérletek arra, hogy lebontsák, de – ahogy a falusiak mesélik – egyik háznak sem volt szerencséje, amelyik onnan elvitt kövekből épült. Meghatóak ezek a babonák, amelyeket országszerte kellene terjeszteni, hogyha már mi nem teszünk eleget megóvásukért, hátha legalább a babonák ereje által tovább élhetnének műemlékeink.

A legnagyobb baj azonban az, hogy sajnos mindmáig nincs egyházainknak olyan *nyilván-tartása*, amelyben pontosan szerepelnének a használaton kívüli, a lezárt temetők, nem beszélve a sírok, sírkövek feltérképezéséről. A dezolálódtott egyházközségek földjeit sem vette számba senki, nemhogy az elvetteket, pedig még mindig hatalmas és értékes földterületek birtokában lehetnének. E falvakban a helyi lakosok nem is új keletű honfoglalásból, hanem egyszerűen a felhagyatottság okán veszik birtokukba volt tulajdonainkat, mert már nem nézhetik az embermagasságú bürköt és egyéb gazt. Nem mindig érték nekik, de szégyen, mint a falu közepén álló páncélcsehi templomot övező hatalmas bozótos, ami ha nem is szép, de igen hasznos, mert romantikus találkahely a diszkóban elszibbadó fiatalok számára az összezsibbadásra. Már egészen kivételes a nagyesküllői és a girolti példa, ahol a földosztások rendjén a román polgármester fedezi fel a papírokból és a régi telekkönyvből, hogy a rég felszámolódott

magyar egyháznak, illetve a kolozsvári református kollégiumnak van egy régi temetője, illetve erdeje, és nagy szeretettel kéri meg a beszoigáló lelkészt: vegye számba és leltárba, hiszen az az övé. Hasonló a szamosújvárnémeti dezolált egyház esete, ahol a helyi tanács vette a fáradságot és megkérdezte a beszoigáló lelkészt, hogy átvehetik-e a templomkertet építés céljaira. Mondanom sem kell, hogy a sírokkal és koponyacsontokkal tele szántóföldet a lelkész nem engedhette át.

Az együttélés vagy inkább *a már együtt nem élés* rendjén még van egy kérdés, amire nagyon oda kell figyelni. Hajdani gyülekezeteinkben a legnagyobb gondot a hívek nélkül maradt *templomok harangjai* jelentik. Ugyan ki tudná megmondani, hogy miért lettek a harangok a hívek, az egyházak közötti hivatali érintkezések, sőt összecsapások ütközözpontjai. Vajon mit bizonyít az, hogy a régóta román többségű falvak népei még mindig nem a maguk, hanem a magyar templomok harangjaiban hiszik a jégeső, a rontás, a romlás elhárításának erejét? Falvainkban a később megtelepedők szinte mágikus erővel bíznak abban, hogy ott az erő, ahol a múlt, a történelem. Ezért van az, hogy semmi áron nem engedik ki falvaikból a magyarok harangjait, hogy azt tartják, esőre, jégre, halottbúcsúztatásra nem a saját, hanem a magyarok harangjai vannak felszentelve, és ezt misztikus köd és titok övezi.

Első gyülekezetem egyik legkellemetlenebb élménye volt a következő: Helyi szokás szerint

az ortodoxok temetésekre is igénybe vették nem csak a magyar lelkészek szolgálatát, de a magyar templomok, sőt, a szászok harangjait is. Eltemettük az öreg Banciut úgy, ahogy illik, és a háztól a temető fele menet egyszer csak megszólalt mellettem az öreg ortodox kurátor: „Na, domni^ooru' preot, nagy baj van, ki kell hozni a püspököt, és újra kell szentelni a magyar harangokat, mert az öreg Banciu öngyilkos lett.” A meglepő az volt, hogy mindezt nem a románok, még csak nem is a szászok harangjaira mondta, hanem egyedül a reformátusoké-ra. Kinek szól az a megtisztelő erő, hogy a halottakat – a többségieket is – csakis a magyarok harangjai kísérhetik haza a végső nyugalomra, és segíthetik hozzá a test és lélek megnyugvásához? Kinek, ha nem a magyaroknak? Öntudatlanul a múltat, az elsőbbséget, az e tájon elsőként hont teremtő népet tisztelik meg ezzel a mitikus reflexszel, hisz amikor ide telepedtek, mindaz, ami itt volt, az volt a szent, a hely, a helyi tárgyak és emlékek szentsége.

Akkor, amikor a harangok megmentéséről, átköltöztetéséről beszélünk, szólnunk kell arról is, hogy ez milyen elképesztő nehézséggel jár. Semmilyen értéket nem tekint tehát annyira magáénak a szórványok magyarságának maradványa, de a falu többsége is, mint a harangokat. Íme tehát ezért olyan nehéz elhozni egyik faluból a másikba a harangokat, azért kísérik fenyegetések, sőt fejszés, kapás letámadások a leszerelőket, hogy többnyire sikertelenség követ minden ilyenfajta próbálkozást. Ezért marad-

nak ott, ahová a történelmi múlt helyezte őket, ezért kell szinte ott pusztulniuk, várva a végső enyészetet.

4. Végül pedig arról kellene szólni röviden, hogy *mi a teendő*. Mert amilyen ma műemlékeink és műértékeink helyzete a szórványban, az több mint tragikus. Ezt viccesen úgy szoktuk megfogalmazni, hogy itt: értékeink nem a szemünk előtt, hanem *a talpunk alatt vannak*. Én nem vállalkozhatok arra, hogy építészeti szempontokat adjak, de egyházkerületi szórványügyi előadóként kötelességem távlatokat nyújtani az önfelszámolódásban a teljes számbavételre meg egyfajta érték-átcsoportosításra, és rámutatni arra, hogy mi a gyülekezetek, elsősorban a tömbmagyarság felelőssége és tennivalója a jövőben.

Az elmúlt év őszén egy hosszabb körút vége fele érkeztünk a Erdélyi-érchegységben elhelyezkedő Verespatakra. Esteledett már, és mivel nem találtam otthon egyet sem a három ott élő református közül, vendégeimmel a templom fele igyekeztünk. Az ajtó nyitva volt, odabentről beszéd hallatszott. Beléptünk, és a félhomályban felfedeztük híveinket: a három hetven éven túli öregasszony elszántan vakolta a leomlott falat. „Eleget vártuk a segítséget, elfogyott a türelmünk, megcsináljuk magunk, hadd lássa meg az egész magyarság, hogy élnek még Verespatakon magyarok” – mondta Székely Gabriella nyugdíjas tanítónő. Megmutatta a kegyszereket, és azt mondta: annak a gyüleke-

zetnek adnák át, amelyik megjavítja a templom fedelét is, mert ők oda már nem tudnak felmászni. Példaértékű és lelkiismeretet ébresztő történet ez közös felelősségünkről.

Az első helyen a *számbavétel* van. Lássunk végre tisztán abban, hogy hol mi a helyzet.

Az erdélyi magyarság egyik legsürgősebb feladata az lesz, hogy értékeit számba vegye, és úgy készüljön a jövőre. Az önkéntesség ideje lejárt: *intézményes keretek között*, szakszerű munkát kell végezni, tervekkel és igen kemény számonkéréssel. Hogy ki lesz és ki lehet ennek gazdája, az a jövő kérdése.

A második feladat a *mentési tervek kidolgozása*, mellette pedig az, hogy miből és kikkel. Itt vannak a gyülekezet nagy lehetőségei. Egyházaink nincsenek tisztában azzal, hogy milyen hatalmas emberi erőforrásokkal rendelkeznek. Ez pedig nem más, mint a *gyülekezeti ifjúság*. A jövő nyártól kezdődően tervezzük visszaállítani az úgynevezett ifjúsági keresztyén *építőtáborokat*. Egy-egy gyülekezet fiatalsága vállaljon fel egy-egy templomot, tegye rendbe közmunkával, javítsa ki, ami javítható. Sok pénz kell hozzá, de még mindig kevesebb, mintha „szabályos” munkabrigád dolgozna rajta. A távlati terv az lenne, hogy legyen az egyházkerületeknek egy-egy restauráló építőcsoportja, de egyelőre nincs és nem is lehet ehhez pénz. Mi, egyháziak, mindig gyülekezetben gondolkodunk, és tudomásul kell vennünk egy igen lényeges alapelvet: nem csak a kincseinknek van szükségük építő fiataljainkra, hanem

nekik is legalább annyira ahhoz, hogy a jövő évezredre is magukénak érezzék mindazt, amit ősük reájuk hagytak. Mi hiszünk a közösségért, egymásért, javainkért végzett munka nevelő erejében.

A harmadik feladat az, hogy ahol lehet, célt, *rendeltetést kell keresni* megüresedett templomainknak. Az egyházi épületek, kegytárgyak az életre, a szolgálatra születtek. Aki ezt elfelejti, az rossz úton jár a helyrehozatalban és bármiféle megmentési tervben. Az a ház, amelynek nincs gazdája és nem laknak benne, elpusztul, bármennyire is szeretjük. Bármennyire is nehéz, tudomásul kell vennünk, hogy ha „idegen” kézre is adjuk őket, ez az egyedüli mentési stratégiája sok-sok épületünknek. Néhány tucatnyit közérőből és közmunkával karban tarthatunk, néhány szimbolikus értékű kegyhelyet megőrizhetünk, de százegynéhányat aligha. Ezeket a jövő érdekében talán át kell adni egy utánunk jövő nemzetnek, egyháznak, vallásnak, akármennyire is fáj. Erről még sokat fogunk vitázni. Mindaddig azonban marad a legfontosabb: az, hogy funkciót találjunk épületeinknek ott, ahol erre lehetőség van. Persze, ezt nem mindenütt lehet, de ahol lehet, ott mindenképpen. Évtizedek óta gyötrődünk például a teljesen elnéptelenedő Magyarigen református templomának kérdésén. Voltak öregotthon-tervek, sőt, el is készültek, de a megvalósulásból nem lett semmi. Mindenki érezte, hogy öregotthont nem lehet egy gyülekezet nélkül maradt, román többségű faluközösségbe be-

ágyazni. Az öregeknek meleg, szerető szívű nyelvi és lelki háttér kell, nem pedig börtön. Így jutottunk el a *nyaralóház*, a vendégház gondolatáig. Az úgynevezett Bethlen nyaraló épületét és a sarokbástyát kell lakhatóvá tenni, meglehetősen kevés pénzből, sok közmunkával és külföldről kapott berendezésekkel otthonossá varázsolni, hogy egy kettes komfortszintű szálláshelyet hozzunk létre az Erdélyi-érchegység tövében, az erdélyi Hegyalján, a Jézer-tó és az Intregáldi-szoros közelében. Volna ezen kívül is még néhány olyan település, ahol egy-egy omladozófélben levő parókia vagy plébánia feljavítva a faluturizmus-hálózatba beilleszthető lehetne. Ennek feltétele az, hogy valamilyen módon gazdája kerüljön.

Azon is kellene gondolkodni, hogy miképpen lehetne elnéptelenedő magyarságú falvainkat legalább alkalmanként, de *jelkép erejűen élettől megtölteni*. Miért ne lehetne egyházkerületi vezetőségi gyűléseket, képviselőtanácsi munkamegbeszéléseket, konferenciákat tartani egy-egy elfogyó népességű faluban? Tudom, hogy kényelmi szempontból és megszokásból ragaszkodunk Kolozsvárhoz, de például az unitárius egyház mindig is gyakorolta a kihelyezett zsinatot, amely egy-egy falu egész közösségének ünnepnap volt és lehetett, a templomnak és egyházi épületeknek funkciót adott. Miért ne lehetne gyűlésezni Csucsán a református, Komjátszegen az unitárius templomban, vagy a Beszterce megyei Zselyk evangélikusai között, a kényelmi szintről esetleg lemondani

ugyan, de osztozni egy gyülekezet-töredék gondjaiban, belehelyezkedni mindennapi életébe, és életre szóló ünnepet szerezni az ott élőknek?

Az ötödik terv szorosan kapcsolódik ehhez: számba venni templomi, gyülekezeti kincseinket, és a dezolált egyházainkból *el kell juttatnunk* az újonnan alakult gyülekezetekhez. A kegyszerek értéke abban van, hogy használják. Ezeknek lelke van, és *lelke az élő gyülekezet*. Ezen a területen folyamatosan születnek eredmények. Igaz, kapott már Kolozsvár, Marosvásárhely néhány gyülekezete is kegyszereket Hunyad és Fehér megyéből, de ezek az eredmények még mindig nem kielégítőek.

Ha megtörténik a nagy számbavétel, bizony az elnéptelenedett *egyházak földjeit* is lehetne nemes célokra hasznosítani. Minden bizonnyal akadna olyan vállalkozó, aki például a Kolozsvár és Dés közötti 60 km-es szakaszon meghúzódó 15 majdnem hogy néptelen falu egyházi földjeit egy jól szervezett gépparkkal megműveltesse és terményeit önmagán túl valamilyen közcélra hasznosíthassa.

A következő terv szorosan kapcsolódik a fentebb elmondottakhoz: *a testvérgyülekezeti kapcsolatok*. Minden nagyobb egyház vállalja fel egy kisebbnek a gondját. Megható példát kell erre említenem: a szamosújvári gyülekezetet, amely évtizedek óta gondozza, javítja, takarítja volt anyaegyháza, a szamosújvárnémeti teljesen felszámolódott gyülekezetének templomát. A legnehezebb időkben kerékpáron és gyalog

lopkodták ki a faluba az épületanyagot, és javították meg közmunkával a szép középkori műemléket. Ők tehát igazi testvérek voltak. De vajon mikor fogunk eljutni oda, hogy minden hazai magyar egyházközségnek legyen egy „szórványtestvére”, akire vigyáz, akire gondot visel? Nem igaz, hogy ezt nem lehet, hogy erre nincs pénz és nincs erő. A következő évezredre minden erdélyi gyülekezetnek meg kell tanulnia, hogy csak akkor van és lesz jövője, ha nem csak magára gondol. És ebből nem csak azok nyerne, akikre gondot visel, hanem ő maga is, mert megtanulja megbecsülni a nála nyomorultabbakat. Én nagyon hiszem: a Székelyföld eljut oda, hogy önmagán túl másokról is gondoskodni tudjon; meggyőződésem: teológiáink ifjúsága, gyülekezeteink fiataljai, egyetemeink hallgatói elég erőt képviselnek ahhoz, hogy a testvéri szeretetben, segítségben és együttérzésben tovább léphessünk. Lehet, hogy a nagy kelet-európai fordulatok után az individualizáció korába léptünk, de én még mindig hiszem azt, hogy a jövő évezred a nagy összefogások ideje is lesz: – az erdélyi magyarság életében mindenképpen.

*

A szórványterületek értékeinek megmentésében igen sok a feladatunk. A helyzet számbavétele mellett számba kell vennünk *erőinket is*. Realistáknak kell lennünk, és nagyon is a földön járóknak, amikor egyház és építészet, lel-

kész és szakember összefog. Az egyetértés és együttműködés sokszor hiányzik, de *szót kell értenünk*, ha eredményt akarunk elérni. Nem könnyű ez. Az egyháznak meg kell tanulnia, hogy szakkérdésekben az építésztt kell szóhoz engednie, és majdnem azt mondtam, hogy övé legyen az utolsó szó. Az építésznek pedig türelmesnek kell lennie, mert a gyülekezetben, különösen pedig a szórványban minden bonyolultabb, átfogóbb (és mesterségesen túlbonyolítottabb is), mint egyéb helyeken. Én előadásomra is azért vállalkoztam, hogy egyfajta *összebékítő* is legyek a szóértést oly gyakran nélkülöző egyház és építészet között. Azt a gyülekezeti miliőt és háttérrel szerettem volna bemutatni az egyházi és építésszakembereknek, amellyel annyiszor ütköznek össze, de amelyet tulajdonképpen és igazából nem értenek. Sokszorosan érvényes ez a szórványterületekre. Meg kell tanulniuk szerves *közösségi egészben* gondolkodni. Bizony sokszor kell feladni a más irányú terepek szakismereteit vagy az egyetemek padjaiban tanultakat, sőt gyakran a szakmai maximalizmust is az *életmentő minimalizmusért*. Hányszor és hányszor ütközik össze a szakértelem és az életünk bonyolultsága, a mentés lehetősége és a helyzet valósága, és ezek között kell megtalálnunk azt, ami a legkevésbé kockázatos. Csak egy példával szeretném ezt érzékeltetni és ezzel zárni is mondanivalómat. Kívánom, hogy sok hanyag lelkész ne hallja, de minden építész megszívlelje, és tanuljuk meg belőle a helyzetünk összetettségét. Idős Bányai Ferenc

kérői lelkes, amikor megmutatta nekem az összeomlott ormányi templomot, az omladékok között a következőt panaszolta el: *„Életem legnagyobb hibáját követtem el, amikor betartottam a Nagy Géza és a megyei műemlékesek rendelkezését, és 1968-ban zsindegyel fedtem be az ormányi templomot. Ha cseréppel fedtem volna be, ma is állna. Most se zsindegy, se templom.”*

Egyház és építész egyaránt tegye szívére ezek után a kezét, majd pedig együtt fogjuk meg a lapát nyelét, hogy megmaradjon minden, ami a miénk.

„Lélektől lélekig” misszió az erdélyi és a regáti szórványokban

Erdélyi lelkészekkel és egyetemista fiatalokkal, munkatársaimmal, lassan egy évtizede igen izgalmas és kalandos szórványmissziói munkát végzünk. Az ismeretlen Regát és Erdély mentésének munkásai és pusztulásának tanúi vagyunk. Olyan munka és terület ez, amely példátlan a Kárpát-medence magyar missziójában. Életmentés a „holtak házában”. Elsősorban erről a szolgálatról szeretnék én itt most beszámolót készíteni.

Előzmények

A kolozsvári Protestáns Teológia református, unitárius és evangélikus hallgatóival, a Diaszpóra Alapítvány jogi keretei között és az erdélyi református egyházkerület és a többi erdélyi történelmi magyar egyház támogatásával immár több mint egy évtizede rendszeresen veszünk részt szórványgondozó munkában. Lelkész nélküli gyülekezetekben, szórványközösségekben szolgálunk, családokat látogatunk, a gyermekekkel és az ifjúsággal foglalkozunk, a nyári szünidőkben gyülekezetekbe látogatunk és missziós heteket tartunk. Ennek a munkának a keretei között dolgoztuk ki a *„lélektől lélekig misszió”* munkaprogramját, amely tervszerűen és átgondoltan veszi számba a peremeken élő-

ket, és gondoskodik hitbeli, nyelvi rehabilitációjukról.

A „lélektől lélekig” missziói program egyik alapelve az, hogy teljes egészében egyházi, gyülekezeti, a lelkészek megkerülése nélkül. Felekezeti, tehát minden egyházat igyekszünk bevonni, mert a közösségi, kisebbségi gondok felekezeti felettiek.

Missziói szolgálatunk alapvetően három típusba sorolható. A megkereső, *számbavételező* program, amelyet először és elsősorban az ismeretlen *Kárpátokon kívüli* területeken gyakoroltunk, az erdélyi *nagyvárosi misszió*, az ott élő magyarság megkeresése, feltérképezése és végül a kisebb erdélyi régiókat, megyéket, tájegységeket bejáró *regionális misszió*, ahol komplex gyülekezeti, kulturális, oktatási és egyéb programokat végzünk.

Magyarok nyomában a végeken

I. A regáti teológusmisszió: Havasalföld, Moldva, Dobrudzsa – 1996–1999

Az 1996. év nyarán Havasalföldre, majd 1997-ben e terület mellett Moldvába és Dobrudzsába indultunk el a kolozsvári teológusokkal magyarság-összeíró misszióba.

Az 1996. év nyarán *Havasalföld magyarságát* látogattuk meg, és ott végeztünk számbavételi és lelkigondozói munkát. A 32 teológus az

ott szolgáló lelkészek szakmai irányításával a Bărăganon kívül minden dél-romániai megyébe és minden jelentősebb városba ellátogatott. Ennek folytatásaként, 1997. év nyarán 47 fiatal teológus és lelkész 7 csapatban a másik nagy területet, *Moldvát, Bukovinát és Dobrudzsát* mérte fel, meglátogatva minden várost és nagyobb települést. Ez a román királyságnak, Regátnak nevezett régió egy teljesen sajátos területe és ismeretlen rétege a romániai magyarságnak. Az elmúlt évtizedekben az itt élő magyarok munkahellyel, családdal, erőszakos ki-nevezéssel és más okokból telepedtek le ebben a nagy román tengerben. Mi itt tudatosan csak a kitelepedettekkel foglalkoztunk, és a vizsgálatot nem terjesztettük ki a csángókra, mert az egy egészen más missziói program kialakítását és kidolgozását igényli.

Mindkét missziói utunk *hármás kitekintésű volt*, és ezt akkor és azóta továbbra is tudatosan vállaljuk: egyik arca azokra nézett, akiket *megkerestünk*, a másik azoknak a fiataloknak oktatására, nevelésére, tapasztalatszerzésére tekintett, akik *részt vettek* benne, a harmadik arca pedig arra az egyetemes és erdélyi magyar egyházra, amely *támogatásával*, anyagi teherhordozásával, szeretetével és imádságával kísérté.

A fiatalokat négyes csoportokba osztottuk. Egy-egy csoporton belül mindenkinek kiemelt feladata is volt. Volt egy *csoportfelelős*, egy gépkocsiért felelő *sofőr*, a konyhai szolgálatot teljesítő *szakács* és a mindenről rendszeresen naplót vezető *krónikás*.

A regáti missziót, nem véletlenül, az apostolok munkájához hasonlítottuk, ahol egy-egy csapat megérkezett egy-egy területre, és meg kellett keresnie azokat, akik az 1992-es román népszámláláskor magyarnak vallották magukat. A csoportok kezében ott volt a helységben élő, az eddig ismert vagy az egyházak által nyilvántartásban tartott magyarok neve és esetleg címe, de elsősorban a hivatalos állami statisztikai nyilvántartások. Legtöbbször semmi más nem volt, csak egy lélekszám: Krajova: 302 magyar. El tudja valaki képzelni, hogy lehet itt 350 ezer román között magyarokat keresni? Tűt a szénakazalban. Az ismert címek felkeresése mellett a telefonkönyves és utcai, lépcsőházi tájékozódás módszereivel próbáltuk tovább keresni az ott élőket. A fiatalokat előre felkészítettük, de mindenki előtt szabad tér nyílt arra, hogy a kereső munkában önálló ötletekkel kibontakozzék. Elsőként tehát megkeresték a magyar nevűeket, becsengettek hozzájuk, érdeklődtek anyanyelvi és vallási hovatartozásuk felől. Felírták adataikat, nyilvántartási lapokat töltöttek ki, további magyar ismerőseik felől érdeklődtek, valakinek a házában megszervezték a minden esti áhítatot, istentiszteletet, ahol a fiatalok lehetőleg hitvallásaik szerint is foglalkoztak velük.

A román Regátban különös és egyedi, teljesen ismeretlen világ tárult fel, megrázó életsorok nyíltak meg előttünk. Ez a világ, az ott élőkkel való találkozás semmilyen más eddigi magyarságélményhez nem hasonlítható. Beko-

pogni olyan magyarokhoz, ahol soha nem járt magyar egyházi személy, beszélgetni olyanokkal, akik esetleg évtizedek óta nem beszélhettek magyarul. A lerobbant és elhanyagolt regáti tömbház-lakásokban olyan magyaroknak és magyar cigányoknak, római katolikusoknak, reformátusoknak, unitáriusoknak, evangélikusoknak tartottunk istentiszteleteket, akik évtizedek óta nem voltak, nem vehettek részt magyar nyelvű szolgálatokon. Talán Julianus barát érezhetett ilyet, amikor őseinket megtalálta. Az öröm mellett azonban ott volt bennünk a szomorúság és bennük a nagy keserűség és vád, amit többen is megfogalmaztak. Az egyik egy számonkérő kérdés: *„Hol voltatok eddig?”* A másik egy súlyos vád: *„Későn jöttetek.”* Valóban útjaink egyik nagy tanulsága az volt, hogy végzetesen mulasztottunk, hogy ezt a számbavételt nem végeztük el hamarabb. Itt a házasságkötések döntő többsége vegyes, nincs már magyar második nemzedék. A másik tanulság a gyűlölet és idegenkedés helyett az a nagy szeretet volt, amellyel minket, nyelvtől és vallástól függetlenül a többségi románság is fogadott. Itt döbrentünk rá arra, hogy Kelet-Európa nagyvárosi lakótelepi népe hallatlanul kiéhezett arra, hogy valaki meglátogassa, odafigyeljen rá, szeresse. Ez adta a későbbi nagyvárosi misszió programjának tervötletét is.

Munkánk eredményeiről, tanulságairól többször is jelentést készítettünk az erdélyi történelmi egyházaknak. Ennek egyik legszebb következménye, hogy új missziós lelkészek

kezdheték el munkájukat ezen a területen. A regáti misszió népesség-összeírása irodánknek egy nagy polcot kitevő ékessége. A távolabbi jövőben folyamatban van az ott kitöltött közel ötszáz felmérőlap adatainak feldolgozása is. De tudatában kell lennünk annak, hogy ezeknek nem irodapolcokon kell pihenniük. E munkát ezután folytatni kell: következnie kell egy hatalmas lelkigondozói szolgálatnak, folyamatos kapcsolattartásnak. Sokkal rendszeresebben volna szükség levélváltásra, évközi utakat is szükség volna szervezni, hisz ezek az ott megkeresett családok egy kicsit a teológusok családjai, gyermekei is. De a munka nagyobb része az ott szolgáló lelkészek feladata kell hogy legyen. Mi megértettük azt, hogy nem mentesíthetjük a parókus lelkészeket a munka, a felelőség és a számonkérés alól. A teológus ifjúság a kapcsolattartás érdekében alapította a *Levél* című missziós lapot, amely 1996 karácsonyától rendszeresen jelentkezik, és amelyet postázunk megkeresetteinknek, családjainknak a nagyobb egyházi ünnepekre. A missziói utainkról film-beszámoló és riportanyag is készült.

II. A bánsági misszió: 1998. június–július

Az 1998-as év nyarán és őszén a Protestáns Teológia és a Vallástanárképző Fakultás ifjúságával két nagyszabású – a regátihoz hasonló felmérő – missziói munkában folytattuk szolgálatunkat. Június végén, július elején az egyiket a *volt temesi* és *szörényi bánságban* levő sziget-

falvakba, a másikat pedig szeptemberben a **Zsil-völgye** bányászvárosainak magyar gyülekezeteiben.

A bánsági csapatokat 9 munkacsoportra osztottuk szét a kijelölt területen: Arad, Temes és Krassó-Szörény megyék falvaiba, városaiba, valamint egy református és unitárius városfelmérő csapatot Temesvárra. A misszió rendjén rendszeresek voltak a családlátogatások, beteggondozások. Az általunk meglátogatott területek szinte mindegyikén folyamatosan tartottunk istentiszteletet, nagyhetet, gyülekezeti ünnepélyeket, és igyekeztünk lelkigondozni is az ott élő magyarokat. Szinte mindenütt külön foglalkoztunk a gyermekekkel és a fiatalokkal, ünnepélyeket szerveztünk, sőt a teológusok még arra is vállalkoztak, hogy a beteget, öreget istentiszteletre a templomba szállítsák. Minden településen minden megkeresett magyar protestáns családról **családnnyilvántartási lapot** töltöttünk ki, amely tartalmazza a legfontosabb adatokat, a vallási hovatartozást, a származást, a nyelvi helyzetet és a gyermekek adatait is. A misszió során nyilvántartásba vett 396 családnak kb. 80 %-a „újonnan felfedezett” magyar.

III. A Zsil-völgyi misszió: 1998

A regáti és bánsági missziói munka folytatása mellett nem felejtkeztünk el arról sem, hogy *Erdély nagyobb városaiban* és településein a regátinál jóval nagyobb számban élnek vallási,

nyelvi veszélyhelyzetben magyarok, akiket épp olyan fontos vagy talán még fontosabb lenne számba venni, lelkigondozni. Sürgősen be kell indítani tehát a *nagyvárosi missziót*. Elsőként Brassóra gondoltunk, majd többszöri átbeszélgetés után, mintegy kísérletként, 1998 szeptemberében a Zsil-völgyére esett a választásunk. A nagyszerűnek tűnő tervek ellenére a Zsil-völgyi misszió beindításában és megszervezésében is példátlan nehézségekkel kellett megküzdenünk. Sajnos előszervezéseinket késleltette a beígért pénzüsszegek elmaradása is. Még két nappal az indulás előtt is bizonytalan volt minden, és mégis, hitesegetten is, de elindultunk, csakazértis.

A Zsil-völgyi, mintegy 15 ezernyi magyar lelkigondozásában a programok több párhuzamos síkon folytak. Az egyik a gyülekezeti felmérő munka, a számbavétel volt: az idős és ismeretlen családok megkeresése és nyilvántartásba vétele, felmérés a családokról és szociális helyzetükről, a települések teljes átfésülése, lelkigondozás. A másik az iskolák meglátogatása, gyermekösszeírás, foglalkozás, ifjúsági program, kirándulás stb. A harmadik a templomi program, nagyhét, minden este istentisztelet. A negyedik a művelődési program: bábo-sok, színjátások kiszállítása, előadásaik megszervezése, találkozó Kányádi Sándorral. Végül a magyarság helyi vezetőinek és Hunyad megye magyar alispánjának jelenlétében egy, az egész völgyet átfogó értelmiségi találkozó, kiértékelő.

IV. A Szeben és Brassó megyei regionális munka, tanulságok

Az előző évek összes tapasztalatát és eredményét mintegy összesítve szerveztük meg 1999 nyarán a Szeben és Brassó megyei regionális missziót. A terület minden jelentősebb települését csoportmunkában átfogó tevékenységünkben benne volt a kistelepülés lelkigondozásától a gyermek- és ifjúsági programokon át a művelődésszervezésig és nagyvárosi misszióig minden eddigi eredményünk. Ha eddig lettek volna is kételyeink e munka fontosságát illetően, mostani tapasztalatainkkal a hátunk mögött egészen bizonyosak voltunk afelől, hogy e missziókat nem csak folytatni, de *rendszeresíteni kellene* és kiszélesíteni országos gyülekezeti mozgalommá. A teológusok aggodva fogalmazták meg, hogy *van-e értelme munkánknak*, ha felmérésünk csak halott adatbázis, ha élő lelkigondozás nem követi e munkát, ha nincs folytatás. Mert így értelmetlen minden kiadás és fáradozás. A fiatalok *nem vállalhatják fel a lelkészek helyetti munkát*, csak a frissítést, az ébresztést, hogy ezután a helyi értelmiség, az egyház könnyebben dolgozhasson. A továbbiakban pedig nem csak folytatni kell, de csökkenteni benne a kampányszerűséget, és úgy szervezni folyamatossá e missziót, hogy a programokban még erőteljesebben és folyamatosan jelen legyen a lelki gondozó, a számba vevő, a gyermek- és ifjúságfoglalkoztató, a közművelődést teremtő, az ér-

telmiséget összefogó, lelkesítő, bátorító és szakmai tanácsokat is nyújtó erő.

Minden utunk után a bejárt területen tapasztalt helyzetről, élményeinkről, munkánk eredményeiről és tanulságairól részletes jelentést készítettünk az érintett egyházaknak. Itt mindig jeleztük a tennivalókat, elsősorban azt, hogy sürgősen folytatni kell a számbavételt, mely nem lehet egy-kéthetes missziói kampány csupán, hanem a lelkészek rendszeres gyülekezetlátogatása. Világossá vált, hogy az egész romániai szórványmagyar gondozás és misszió megszervezésében is teljes egészében illúziómentesen, a realitás talaján állva kell tervezni és tovább gondolkodni. Erre is érvényes *a tervszerűség, a dinamizmus, a takarékoság és az átmenetiség, fegyelemgyakorlás elve*. Sajnos a regáti, bánági és erdélyi magyar szórványság megtartásánál sem lehet hosszabb időre berendezkedni – különösen nem a telepés, vándor népességű szórványok esetében –, mert hatalmas méretű a mozgás, az el- és hazaköltözés. Emellett pedig a második és a harmadik nemzedék komoly értékválságban és nyelvváltásban szenved. A misszió szervezésének teljes értékkel követnie kell a népesség mobilitását és a probléma-megoldások dinamizmusát. Végül pedig a legszigorúbban fel kell számolni minden szolgálati hanyagságot.

Új utakon és területeken: a nagyvárosban

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyre többen figyelmeztettek arra is, hogy új missziós programot kell kidolgoznunk, újabb terveket és átfogóbb koncepciót kell kiépítenünk. A Zsilvölgyében és utána is rá kellett döbbernünk arra, hogy a nyelvi és gyülekezeti megmaradás nagy sorskérdései elsősorban a megélhetés keresésével **nagyvárosokba** kényszerített magyar tömegekben tevődnek fel, azok között, akik elszigetelődnek és egyre erőteljesebben veszik fel környezetük többségének nyelvét, sőt iskoláztatási és vallásgyakorlási szokásait is. Több mint negyedszázada Erdély magyarságának több mint fele nagyvárosainkban él, és jelentős hányadához semmilyen anyanyelvi élmény, információ nem jut el. Sajnos ezek a tömegek már nem tagolódhatnak be saját etnikai közösségükbe, nem találkozhatnak egymással, és elveszítik kollektív magyarságélményeiket is. Képzeljük el annak a nagyvárosi, lakótelepi magyar családnak az életét, amely a falusi otthon után már a munkahelyén, az utcán, a kisközösségben is alig beszélhet magyarul, amelynek természetes környezetében is hiányzik a magyar csoportélménye, mindennapi személyközi, baráti és műrokoni kapcsolatai már szinte biztos, hogy nem anyanyelvi környezethez kötődnek, és minden más funkciója a családra szűkül le – valameddig. Mert ebben a környezetben szinte természetes, hogy bekövetkezik a teljes *perem-*

területre szorulás, a második, harmadik nemzedéknél a vegyes házasság.

A nyelvi veszélyhelyzet sajnos *már utolsó mentsvárunkat, a családot ostromolja*. Távlatilag tehát mindenáron el kell jutnunk *a veszélyeztetett etnikumú család válságának gyülekezeti kezeléséig*, a nyelvi izolációk feloldásáig. Az egyik cél tehát: be kell lépni a családba, bekopogni jelképesen is az otthonokba, hogy az ott élők megérezzék: tartoznak valakihez és valahová. A cél a *család és kisközösségek megszilárdítása*, megerősítése közösség-kiépítéssel, oktatással, egyházi közösségek szervezésével. Ennek pedig peremterületen legfontosabb kéréte és otthona az egyház. Annak kell tehát az anyanyelvi közösség terét és otthonmelegét nyújtania.

Magyar csoportélményt nyújtani

Úgy érzékeltük tehát, hogy munkánk egyik további nagy célja a peremterületekre szorult magyarságunk számára *magyar közösségi élmények teremtése*. Olyan *komplex magyar programokat* kell szerveznünk, amelyek közösségi hatásukban lehetőleg eljutnak minden magyarhoz, amelyek rendjén az adott településen élő minden magyar számára hit- és magyarságélményt tudunk nyújtani. Ennek a rétegnek olyan *magyar csoportélményt* kell nyújtani, ahol önazonosságát táplálhatja, éltetheti, életben tarthatja. Ezekkel a tevékenységekkel kívánnánk közelebb hozni egymáshoz az ott élő-

ket. Segíteni őket abban, hogy felfedezzék egymást is, hogy az önszerveződés útjára lépjenek, ők maguk érezzék szükségét annak, hogy területükön később egymást megkeressék, a magyar kisközösségeket kialakítsák, megteremtsek. Feladatunk tehát az otthonteremtés a családban és a gyülekezet szeretetközösségében. De nem szabad őket semmilyen területen magukra hagyni. Az anyanyelvi oktatást, művelődést, keresztyén lelkigondozást, kisebbségi értékeket nagy presztízsértékű személyekkel, intézményekkel, közösségi élménnyel is kell hitelesíteni. Az ő jelentőségük épp egyetemes jelképértékeikben van.

Ezen az úton kezdtünk el járni fától fáig, embertől emberig, ezért ez a mozgalom címe is: *„lélektől lélekig”*.

A misszió résztvevői

A lélektől lélekig vezető mozgalom legfontosabb missziós ereje a teológiák (elsősorban a gyulafehérvári Hittudományi Főiskola, a kolozsvári Protestáns Teológia), az egyházi jellegű főiskolák és szakképző intézetek, kántorképzők, nővérképzők ifjúsága. Egyházainkban ők képviselnek olyan friss és lendületes erőt, amely képes kimozdítani gyülekezeteinket a bemerevítő beidegződésekből, ők azok, akik újító erőt jelenthetnek egyházi életünkben. Ezen a területen hatalmas emberi erőtartálékokkal rendelkezünk, amelyek mindaddig csak tartalékok lesznek, amíg nem mozgósítjuk őket.

A szórványmisszió és kisközösségi rehabilitáció az egyetlen olyan terület lenne, ahol végre összefoghatnának összes egyházi intézményeink fiataljai, vallástól függetlenül, ugyanannak a közös célnak érdekében. Együtt kell munkába indulnunk a lelkekért. Ehhez azonban az egyházaknak le kellene vetközniük az elszigeteltségeiket, féltékenységeiket, sőt, önzéseiket. Össze kell szedniük erejüket, teljes hadrendbe kell állniuk munkájukért, egy másfajta misszióért. Hatalmas erőpróba ez, ***amelyhez fogható közös vállalkozása nem volt még a hazai egyházainknak és intézményeinknek.*** Sajnos azonban az együttműködés szándékában ma még komoly hiányosságok és mulasztások vannak.

Az egyháziak mellett meg kell szólítani mindenkit: egyetemeink fiataljait, színészeinket, színjátszóinkat, tudósainkat, szakembereinket, az orvosokat, olyan közéleti, közművelődési személyiségeket, akik erdélyi és egyetemes magyarságunknak is szimbólumai, akiknek jelenléte túllépi a kulturális élmény területét, és *erőtartalékokat gyűjtő, erősítő és teremtő magyarságélményig vezet.* Ezek missziója *a kisebbségi érték és reményteremtés missziója, a jövőbe vetett hit felébresztésének küldetése.*

Legfontosabb tennivalók

A „lélektől lélekig” misszió nagyon fontos program, de tudjuk, hogy nem elég. Nagy és merész lépésekre van szükség, hogy a közöttük

a szórványban való szolgálat valóban mentés lehessen. *A szórványmentésnek valóban teljes rehabilitációnak és vitalizációnak kell lennie, hit- és öntudat-erősítő programnak, melynek át kell fognia a teljes kisközösségi életet.* Mi már régen kidolgoztunk egy részletes szórványmentési tervet, amely az intézményesítés, az anyanyelvi oktatás, művelődés, tudományos felmérő, gazdasági feladatok, népfőiskola, gyülekezeti lelkigondozás, értelmiségtelepítés, közösségszervezés, testvérközösségi kapcsolatok, tömb és szórvány egymásra találása minden részletére kiterjed.

Feladatok a templomon kívül is!

Egyre többet foglalkoztatott az a kérdés is, hogy népegyházi szerveződéseinkben gyülekezeteink hitvalló, templomos közössége, az alkalmi keresztyén és az egyháztalan nagy tömegek között hatalmas úr tátong, amelynek két partját valahogyan közelíteni kellene egymáshoz. Világossá vált előttünk az is, hogy egyre nagyobb lesz a gyülekezeti és hitélet peremterületeire szorultak tömege, akik egyben az anyanyelv és kultúra peremterületein is élnek, és egyre inkább kifele szorulnak. Vegyes nyelvi közegben vagy épp a teljes nyelvi hátrányos környezetben szolgáló *egyháznak ki kell dolgoznia a templomon, a szakrális kereten túlnövő misszióját, a peremmagyarság fele is nyitó gyülekezet missziós modelljét.* Az egyre fogyatkozó és lankadó egyháziasságban, a templom-

járásban beálló lanyhulásban egyre hatalmasabb az a réteg, amelynek csak formális, alkalmi, ünnepi vagy szolgáltatási kapcsolata van gyülekezetével, vagy egyáltalán nincs is szüksége egyházi közösségre. Sajnos be kell látnunk, hogy ez esetben **a gyülekezeti közösségből való kiesés egyik első jele az etnikai közösségből való kiesésnek is.** Ezek a csoportok mára már több tízezreket kitevő hatalmas tömeget jelentenek. Ezeket a rétegeket, ha szakrális szinten már nem is, de keresztyén *szolgáltatási szinten* mindenképpen be- és vissza lehet kapcsolni gyülekezetükhöz. Itt jön egyházainknak kiterjedt társadalmi kötelezettsége és feladata. Ezt szolgálják a megszámlálhatatlan gyülekezeti otthonok, gyógyszertárak, szabadidő-központok, gyermekfoglalkoztató intézmények, klubszerű tevékenységek, az oktató, iskolateremtő egyház (Déva, Zsobok, Kőhalom, Gyimesfelsőlok, Szászrégen), a vállalkozásban való segítség (KIDA, LÁM), az árva- és utcagyermek-misszió (Csibész, Eutichus, Zsobok), öreggondozás (Bágyon, Kolozsmonostor). Itt az egyház nem egy igeszolgáltatástól idegen feladatot végez, hanem végzi a Zákheus-történet záróüzenetét: *„megkeresi és megtartja, ami elveszett”.* Ki kell nyitni a segítség, a támogatás kapuját mindenki fele. Az egyház így lesz etnikai csoportéletet, lelki közösséget teremtő integráló erő a helyi társadalomban. *Így vezet el az út a szakrális egyháztól az anyanyelven szolgáló, a szolgáltató, a közösség- és az otthonteremtő egyházig.*

Az egyház lelki és nyelvi otthon – így fogalmaztuk meg a kisebbségi egyház eljövendő szolgáló és közösségteremtő modelljét. Mindannyiunkon áll, hogy valóban az legyen.

Zárszó

Témánk utolsó és nagy kérdései egyáltalán nem költöiek. Meddig, miből és hogyan tovább? Meg kell mondanom, félni lehet attól, hogy szeretet, figyelem és támogatás nélkül, mint minden lelkes szórványmunkás, mi is elfáradunk. Fiatal munkatársaim gyakran teszik fel a kérdést: van értelme, meddig bírhatjuk? Egy egész nemzet évszázados mulasztásait lehet-e néhány év alatt pótolni?

A Diaszpóra Alapítvány Erdélyben ma az egyedüli országos hatósugarú, egyházi alapítású szórványgondozó. A „lélektől lélekig” misszió az egyedüli központilag, átgondoltan, rendszeresen szervezett, a hátrányos etnikai helyzetű családba és kisközösségbe leérkező magyarság-rehabilitációs program ma Romániában. ***Nagy szegénység bizonyítéka ez.***

A többszörösen hátrányos helyzetű kisebbségi magyarság jövője a Kárpát-medencében attól függ, hogy sikerül-e nyelvi, etnikai és keresztényen tartalmakkal erősíteniünk az individualizálódott magyarságot, és a nagy nyelvi magányból a tömb- és az egyetemes magyarság összefogásával, értékeinek utánpótlásával bekapcsolnunk az egymáshoz tartozás nagy nyelvi szeretetközösségébe.

A peremmagyarság jövője attól is függ, hogy ehhez össze tudunk-e fogni, és a munkát tudjuk-e kellően intézményesíteni. Megszületik-e végre egy olyan intézmény, amely kiemelten e komplex kérdésekkel foglalkozik. Az anyaországnak lesz-e pénze a szórványmagyarság kiscsoportjainak, a városnak és a maradék-falvak népének intézményes lelkigondozására.

Az erdélyi magyar lelkészi kar mindig elismeréssel értékeli, hogy a romániai és egyetemes magyarság vezetőségének egésze, az RMDSZ, az anyaország és egyházaink csúcsvezetése a lelkészek és gyülekezetek fele úgy tekint mint a szórványgondozás legfőbb munkásai, támaszai, biztosítékai fele. Ugyanakkor fájdalommal kell megállapítanunk, hogy magyarságunk vezetése ebben teljes mértékben meg is nyugtatta magát és lelkiismeretét, és történelmi egyházainkat ebben a küzdelemben szinte teljes egészében magukra hagyta. *Pedig a peremmagyarság sorsa az egész Kárpát-medencében nem lehet egyházi belügy.* Ha pedig ez így van, akkor e legszélsőbb szélek fenntartására közösen és együttes erőből kell áldozatokat hoznunk.

Szomorú szívvel kell itt is megállapítanom, hogy a romániai magyarság szervezeteinek ma, a változások után tíz évvel sincs egyetlen olyan főállású alkalmazottja, aki a szórványgondokat koordinálná. Ez az ügy, félmillió romániai magyar sajátos helyzete és gondja, nem érdemelte

meg a tervszerű intézmény teremtését és annak támogatását.

Az anyaországnak is pontosan számot kell vetnie azzal, hogy milyen határon túli magyarságot akar, és benne milyen jövőt szán a szóróványmagyarságnak. Pénzeket kell elkülöníteni tervekre, kutatásra, tervezésre és segítségre. Tudjuk, hogy a terveket és saját jövőképünket nekünk kell megalkotnunk és megfogalmaznunk, de a nemzet egészének is színt kell vallania. Olyan magyarságot akar-e, amely kitelepszik és az anyaország évtizedek óta veszteségeket mutató demográfiai vagy szürkeállomány-hiányát pótolja, vagy élő határon túli magyar közösségeket. Ha az utóbbit, akkor életben maradásunkhoz tervszerű támogatást kell nyújtania az önfenntartó közösségek, az iskolák, a közművelődés, az egyházak fennmaradásához.

A szóróvány egy nemzet öregkora. Az erdélyi maradékszóróvány ezer év alatti és utáni megvénhedésünk, kifáradásunk és térvesztésünk otthona. Nagy nemzeti érszűkület ez, ahol lelassul, majd lassan elhal a vérkeringés, bekövetkezik önazonosságunk végtagjainak elérés-telenedése. Szomorú, amikor népünknek jelentős része így várja a felszámolódás, a beolvadás beteljesedését. Így épülnek le egy néptöredék emberi méltóságához illő értékei és távlatai. ***A szóróványlét emlékezetkiesés,*** ahol csak múlt van: a távlatok, a tervezés hiánya, a „*mit hogy csináljunk?*” szomorú beletörődése. De aki az öregeket nem becsüli, a jövőt sem érdekli. Ha

nem értékeli a múltat, nem kap Istentől jogot és távlatokat a jövőhöz sem.

A törvényszerű és megállíthatatlan etnikai folyamatokkal nem kívánunk reménytelenül küzdeni. A természetes asszimilációnak megvannak a maga fájdalmas törvényszerűségei. Amivel nem lehet, azzal nem is szabad szembe szállni, a lehetetlennel értelmetlen küzdeni. A jogát senkinek sem vehetjük el arra, hogy ha úgy kívánja, történelmi folyamatok eredményeként, szabad döntésből is nyelvet, etnikumot és nemzetet váltson és a többség környezetét válassza magának. Értelmetlen lenne amúgy is ez a küzdelem. De jaj nekünk, **ha a szórványban élők ezt nem szabad döntésből, hanem a mi mulasztásainkból teszik.** Mert a világon bárhol élő peremmagyarságnak meg kell adnunk azt a jogot és lehetőséget is, hogy ha úgy kívánja, ön-maga értékeit megőrizze. Elvárjuk azt, hogy ne erőszak, ne az anyanemzet hanyagsága, hanem hogyha erre sor kerül, a szabad döntés vezesse az egyént vagy néptöredéket abban, mely nemzeteknek és mikor kívánja identitását átadni. Az etnikumváltásból évszázadok alatt mi is nyertünk. Olyan nagyokat kaptunk szomszédainktól, mint Hunyadi János és Mátyás király, Heltai Gáspár vagy Zrínyi Miklós, Petőfi Sándor. Románok, szerbek, horvátok, szlovákok és zsidók milliója lett nyelvünk és kultúránk része. Itt az ideje, hogy alázatosan elfogadjuk a mieink mássá válását is, ha azok által, akik a mieink voltak, a békességet és közös értékeinket szolgáljuk.

De ami még menthető, azért és azokért mindent meg kell tennünk. ***Úgy érzem: hazai, anyaországi és egyetemes magyarságunk nem tett meg mindent annak érdekében, hogy a szórványmagyarság jövője kérdésében lelkiismeretét megnyugtathassa.*** E mulasztások pedig végzetesek, ha nem lépünk tovább. E sorok írója elődei munkájának méltatlan folytatójaként több mint egy évtizede száznál több újság-cikkben, riportokban, tanulmányokban, dokumentum- és riportfilmekben próbálja meg világgá kürtölni a jajszót. Csak annyit, hogy „ma mi, holnap ti!” Szinte teljesen hiába. Fájdalmas, hogy szinte minden jajkiáltás után marad minden a régiben. A szórványt azonban nem hagyhatjuk magára. Semmilyen itt folyó munka nem maradhat magánkezdeményezés. A legnagyobb kérdés, hogy kormányiszervek és országos csúciszervezetek össze tudnak-e fogni és anyagi áldozatot is hozni.

A szórványkérdésben sincs más út, mint az együtt. ***Ha van kiút, az csak a közös. Ítélet alatt él mindenki, aki önmagáért él.***

A szórványról pedig csak az beszélhet, aki mindennap tesz is érte valamit.

Anyanyelv, egyház, peremvidék

Majdnem egy évtizede a Mezőség egyik falujában kezembe került egy kis iskolás füzet. Ahogyan olvasni próbáltam, döbbenet vettem észre, hogy ami benne van, egy számomra ismeretlen nyelven íródott. Belemélyedve vettem észre, hogy magyarul írták. Egy konfirmációra készülõ mezõségi kislány édesanyja gyermeke számára írta át a konfirmációi Kátét *román betűkkel*, hogy az olvashassa és megtanulhassa.

Mi életedben és haláloedban egyetlen vigasztalásod? – hangzik az első kérdés, és így néz ki átírva:

Oz hoghi mintetétel mindlelcetel ocarelec ocarholoc nem enmagome honem ozen huege Uromnaca Iesu Christunoc tuloidono voghioc.

Mezőségi magyar nyelvemlék – Halotti Beszéd a 20. század végéről.

*

Bevezetőben nagyon fontosnak tartanék néhány alapszemponzt tisztázni.

Bármennyire is nehéz, kísérletet kell tennünk arra, hogy ne álljunk meg a helyzetképnél és a többnyire lehangoló tények megállapításánál, és ne siránkozzunk.

Az egyházat, még ha úgy tűnik is, ne tekintsük elszigetelt, sőt egyedülálló intézménynek, még a peremek legszélén sem. Szórványvidéken is szinte alig van olyan közösség, ahol ne maradt volna még olyan helyi társadalmi közösséghez tartozó, kiemelkedő személyiség, értelmiségi, intézmény-mag, egyén, akire vagy amelyre alapozni és építeni kell.

Három alapszemponthatározza meg a témával kapcsolatos mondanivalómat. Lelkészként szólok, és elsősorban az egyház szemszögéből kívánok választ keresni a kérdésekre, nyolcadik éve tanítok, tehát pedagógusként is igyekszem láttatni a helyzetet, végül az, hogy a gondokat és a tennivalókat elsősorban a peremterületekre vetítem ki.

Rövid helyzetkép anyanyelvi állapotainkról

Nagyváros és anyanyelv

Anyanyelvi kérdéseink területén, ha nyelvi dolgainkról őszintén akarunk beszélni, megrendítő dolgokkal és kegyetlen tényekkel kell szembenéznünk illúziók és önáltatások nélkül. A nagy és gyötrő gond az, hogy a nyelvi tisztaság megőrzése és az etnikai megmaradás is egyre kevésbé természetes folyamat.

A nyelvi gondok legnagyobb része Erdélyben is a nagyvárosi magyarságot érinti elsősorban. Azokat, akik elszigetelődtek, akik már

nem saját etnikus nyelvi közösségeikbe tagolódnak be, hanem a többségibe, és felvették többségi környezetük etnizálási gyakorlatait, nyelvhasználati szokásait. Panelmagyarság ez, amelynek körében felszámolódóban van az anyanyelvi kollektivitás, ahol hiányossá lettek a magyar csoportélmények, ahol egyre erőteljesebb a többségi környezet értékrendjéhez való igazodás. A lakótelepeken különös erővel folyik a többség részéről érkező egyoldalú nyelvi hatás is, és ezeket sem a családi kisközösség, sem az iskola, sem az egyház nem tudja kivédeni.

Nagyon szomorú tény az, hogy a történelmileg is vegyes nemzetiségű erdélyi városok, de mellettük már Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmár magyarságának etnikai önértékelése és nyelvi kompetenciaszintje is nagyon sokat romlott. Az eddig beállított magyar énképünkben és önértékelésünkben akkor csatlódunk a leginkább, amikor már tudomásul kell vennünk: ezekben a „magyar városokban” is van már magyar peremhelyzet, itt is fel lehet nőni már magyarként – magyar nyelv nélkül, el lehet teljesen románosodni, lehet nyelvet cserélni, és románként is felnötté válni úgy, hogy már nem kötelező még a természetes érintkezésből eredő minimális kétnyelvűség sem.

Másfelől közép-erdélyi nagyvárosainkban szociolingvisztikai kutatások nélkül is egyre inkább érzékeljük az utcán, az iskolában, a családban is a mérhetetlen nagy nyelvi romlást. Átitatott mindent a romlott mezőségi szókész-

letre, kiejtésre épülő, szinte rothadt nyelv. A Duna-deltáról szóló szakirodalomból tudjuk, hogy a folyam szennyezett vize a Fekete-tengeren kb. 40 km-es mélységben is kimutatható. Ugyancsak szakemberek írták le, hogy a dési papír- és cellulózzgyár szennyező szerves anyagai vegyi elemzéssel még a Dunában is megtalálhatók. Valahogy így vagyunk a mezőségi nyelvvel is. E nyelv olykor romlott elszíneződései Erdély legnépesebb magyar lakosságú városaiban is nyomon követhetőek. Megvannak még a tájegységek színei, olykor már csak elszíneződései, de a hajdani egészséges nyelvi egyensúlyt, dialektust felváltotta, nagyvárosaink őshonos polgárságának hajdani szép és viszonylag egységes irodalmi magyar nyelvét eltulajdonította a mezőségi romlott dialektus egyeduralma.

A peremlét izoláció

Az etnikus peremlét, a szórványlét pedig nem más, mint nyelvi izoláció, nyelvi-etnikai otthontalanság is. A kiscsoporthoz tartozó egyén épp azt az igényét veszítette el, hogy nyelvét minden lehetséges helyzetben és körülmények között használja. Ez pedig a nyelv halála. A kisebbségi nyelv egyre kevésbé közhasznú és funkcionális, a közösség egyre többször sérül nyelvi önérzetében, és él át nyelvi frusztrációs élményeket. A kisebbségi peremlétben az etnikai hovatartozás értéke elveszíti természetességét, az egyén elveszíti az anyanyelv hasz-

nálatti értékébe és használata értelmébe vetett hitét. A mai fiatal nemzedék nem érzi, nem is érti és nem is fogadja el ezt az önmagáért való magyarságot, az önértékű nyelvet, az etnizálás önértelmű jelképrendszerét, funkcionalitását. A magyarságért nekik már valamit nyújtani kell, amely újra és újra értéket jelent. Ilyen körülmények között pedig eredménytelen és majdnem eredménytelen minden nyelvvédelem. Bekövetkezett az érdeklődés lanyhulása, az etnicitás teljes elértéktelenedése, s következik a bizonytalanság, a bizalomhiány. Az erőltettségben és mesterségességben az etnikai önazonosság megőrzése a közösség számára már nem önérték, hanem túlterhelő öncél.

A szép irodalmi magyar nyelv értéke, értelme és közéleti publicitása az utóbbi időben egyáltalán nem nőtt meg, sőt tovább csökkent. A térvésztesben és a megbélyegzés mesterséges neurózisteremtésében minden ott dől el, ahol a mindennapi beszédhelyzetben olyan nyelvi körülmények közé kerülünk, hogy élhetnénk az anyanyelvnek legalább a kommunikációt nyitó, az anyanyelvi beszédhelyzetet kipróbáló szerepkörével, mégsem tesszük meg ezt. Ahol vállalhatnánk, de reflexszerűen mondunk le az anyanyelvnek minden lehetséges helyzetben való használatáról. Mindennek titka a pozitív vagy negatív beállítódás reflexe, a nyelvhasználati igény vagy igénytelenség. Egyébként hiába van Duna-tévé, ha a családfő, a gyermekek keze a TVR és a PRO-tévé csatornája fele nyit, hiába Kossuth-rádió, ha a kéz és a fül Bukarestre

kapcsol. Minden ott dől el legalól, a legmélyben, ahol nem működnek, nem alakulnak ki, vagy visszafejlődnek a nyelvi reflexek. Minden ott benn dől el a beállítódásunk mélyén, ahol valami fontos – még fontos –, vagy aztán már egyáltalán nem az.

Az anyanyelvi kisközösség válsága

Pedig egy kisközösségben nyelvi életünk és etnizálásuk olyan bonyolult, szinte zárt és egységes rendszert alkot, ahol öntörvényűen függenek össze a dolgok egymással, ahol a kimozdító erőnek is onnan bentről kellene jönnie: önmagából és ugyancsak öntörvényűen. A lelkesz, a tanító hiába szólítja meg és javítja ki híveit, hiába mutat példát és ad közösségének nyelvi mintát, ha erősebb a hibás képlet, az ott-honi, a belső modell, a mindenben uralkodó. A gondok ott folytatódnak, amikor a helyzet elfogadásában már végzetesen és talán véglegesen beáll egy mentalitás- és értékrend-váltás és válság is. Mikor már a keveréknyelv, a nyelvzavar, a vegyes önértékelés, a vegyes házasság természetes, sőt az egyedül természetes és a kanonikus rend. Amikor már eszébe sem jut etnizálni, önállóan, másként megnyilvánulni. Minden úgy van jól, ahogy rossz.

A bajok okait abban látom, hogy az a közösség van megszűnőben, leépülőben és felbomlóban, amely a nyelvet beszéli, sőt, az anyanyelvnek otthona. Az önfelszámoló individualizációban lebomlottunk a családra, sőt a peremterüle-

teken már az etnikus egyénekre, felszámolódtak az etnikai és nyelvi közösségek, a nyelvet beszélő csoportok, és ezzel a kisközösségek szóbeliségének intimitásai is: az a tér, amelyben él, amelyben csiszolódik, tisztul a nyelv.

Ilyen körülmények között szinte aszketikus az a nyelvművelés, amelyben mesterségesen, szinte művi beavatkozással végezzük a nyelvi nagytakarítást, próbáljuk újra tartalommal megtölteni az elveszített fogalmainkat. Életünk kiterjedt területein annyira kodifikálódott már a kevert fogalomkészlet, hogy mesterségesnek, erőltetettnek, modorosnak, sőt nagyképűnek és felvágósnak tűnik, ha valaki műszaki egyetemet használ a *politechnika*, rehabilitációs osztályt a *rekuperaré* helyett. És nyomában jön és fojtogat a *stát*, a *szituáció*, a *taxa inversa*, a *salar de merit*, a *bursa*, a *somerség* és az *aviz*. A sor mindenki által végtelenre bővíthető. Hány lelkes, tanító és tanár vívja a szinte reménytelen harcot a *nyelvi honfoglalásért*, visszafoglalásért. Az a baj, hogy egy fertőzött etnikai értékrendszerben és nyelvi környezetben próbálunk nyelvi tisztaságot teremteni. A nyelvművelés egy idegen nyelv közegében és háttérében történik, és *a helyes magyar kifejezés is az önmagáért valóság jegyeit hordozza magán, gyakorlati érték nélkül*. A nyelvművelésnek pedig csak egyetlen titka lehet, ha a jelképes értékén túl valóságos és élő közösségi használatba kerül újra a magyar nyelv. Nincs olyan illuzórikus vagy álközösség, amelyben anyanyelvünk hosszabb ideig műnyelvként élhetne, művelőd-

hetne. A nyelvvédelemhez nyelvéltető, értékesítő és használó környezet, kis- és nagyközösség kell.

Néhány jellegzetes hibás nyelvi gyakorlat

A nyelvromlási küszöbtényezők között szólnom kell néhány érdekes, keveset emlegetett jelenségről.

A nyelvromlás egyik első jele, amely első sorban a magát művelt magyar értelmiségnek tartó réteget fenyegeti: a játékos, vagánykodó, *különlegeskedő nyelvkeverés*. Nem tudom, hogy ennek van-e szakirodalma, de itt mutatkozik meg az első jelzésértékű figyelmeztetés, amikor a beszélő többnyire társasági, viccelődő nyelv helyzetben eredetieskedik, és – egyébként teljesen indokolatlanul – mondataiba idegen kifejezéseket, mondatrészeket keverve többségi nyelven humorizál. *Gata*, szoktuk mondani, amikor valami kész van. *Na binye* (= *na, jól van*), *háj* (= *gyere!*), *dutye* (= *eredj!*). *Nu máj szpunye* (= *Na, ne mondd*), *Lasā-mā in pace* (= *Hagyj békén!*) stb. A dolog azért veszélyes, mert a beszélő azt hiszi, hogy ez teljesen veszélytelen. Ő most csak játszik, vagánykodik, észrevétlenül különlegeskedik, fölényeskedik, és nem is sejti, hogy már rossz nyelvet beszél, mert ez egy súlyos nyelvromlási küszöbhelyzet. Egy rossz nyelvhasználat lehetségesége.

Egy másik nyelvkeverő jel az *idéző kétnyelvűség* és *nyelvkeverés*. Ez azt jelenti, amikor az

interetnikus környezetben élő a másik által mondottakat folyamatosan és összefüggően a másik nyelven idézi, és már nem is tartja fontosnak, hogy akár részleteiben időnként áttérjen a hallgatóság nyelvére.

Az idézéses nyelvkeverésben még értelmi-ségi körökben is fontos szerepe van a román szólások, közmondások idézésének. Ma már egyre gyakoribb még értelmiségi körökben is így élcelődni és vagánykodni: ahogy a román mondja: „*te descurci*”, vagy „*prost sã fii, noroc sã ai*” stb.

Felszámolódott a természetes kétnyelvűség is

Felszámolódóban van és majdhogynem fel is számolódott – román–magyar vonatkozásban – a természetes erdélyi népi, gazdasági-kereskedelmi kétnyelvűség. Erdély nagyvárosai-ban valamikor még általános volt a kereskedelmi nyelvhasználatban a *poftipi-tessék* megszólítás. A magyar nyelv térvesztésében e kedves és udvarias gyakorlat felszívódása annak a jele, hogy leépült a nyelvi önbizalom is. Érdekes kutatási terület lenne a gazdasági kétnyelvűség román–magyar vonatkozásait is feltárni és elemezni. A másik nyelv gazdasági értékkel bír. Törökországba utazó magyarok vagy románok meglepődve veszik észre, hogy némely helyen magyarul is ki van írva, hogy *szálloda*, Magyarországon Püspökladányig, hogy *alimentera*. Ennek gazdasági értéke van, hiszen becsalogató hatású. Ott viszont, ahol a kétnyelvűség

lejárata folyik, még reális szintjéig sem lehet felértékelni a kétnyelvűséget.

Ehelyett nálunk hatalmi, politikai és túlideologizált nyelvi arroganciák törik szét és zúzzák össze, teszik képtelenné és mesterségesen értéktelenné a másik nyelvet és annak használati körét. Nem felejthetjük el azt sem, hogy a marosvásárhelyi etnikai konfliktusok kirobbanásának egyik ürügye épp egy gyógyszerár kétnyelvű felirata volt. Milyen piciny ügy lenne ez egyébként egy egészségesen működő, politikum nélküli nyelvi szabályozásban, és lám, mi lett belőle átpolitizálva. A nagy baj azonban az, hogy a szabályozások túlpolitizálására mindezek bennünk képződnek meg és csapódnak le: a kisebbségi hétköznapiakban. Amire egyébként természetes szabályozás folytán beállítódnánk, vagy aminek a szabályozásai kialakultak és alakulnak, az mesterségesen neurotizálódik a közhasználatban. Tudjuk a folytatást is, hisz a pogrom után többszörösére nőtt a kivándorlás és mélységes nyelvi félelem telepedett a városra.

Sajnálatos tényként kell tehát elkönyvelnünk, hogy visszaszorult és teret veszített a természetes kétnyelvűség, a nyelvi szabályozások túlpolitizálódtak, elveszítette értékét és önbecsülését is a többes kötődésű románság.

A kisebbséghez való viszonyulás legsúlyosabb képlete viszont sajnálatosan az, amikor egy hatalom mesterséges hangulatkeltéssel kívánja fenntartani a stigmatizált nemzetiség, a megbélyegzett kisebbség képét, egy nyelvi cso-

port negatív etnikai önértékelését, negatív önbecsülését. Ennél már csak az súlyosabb, amikor az etnikai csoport ezt maga is elhiszi, elfogadja, és a maga számára kötelező és követendő zsinórmértékként alkalmazza.

Hogy ne csak örökkön a negatív jelenségeket emlegessük, hadd emlékeztessem hallgatóimat olyan példákra is, amelyek a nyelvi önbizalom és bátorság, a *demonstratív etnizálás* kedves kifejezői. A nyugati emigráció székelykapu-állítási láza sem egyéb, mint etnikai demonstráció, akárcsak Kolozsváron vagy bárhol Erdély nagyvárosaiban a ma felállított kapuk magyar feliratai. Mert amiképpen a 20–30-as években a magyar többségű Kolozsváron természetes nyelvi-etnikai tér közvetítette a hóstátiak magyar feliratát, ez ma már nem mondható általánosnak.

Az Arad megyei Lippa mellett van egy Pálos nevű nagy román falu. Ennek közepén van egy hatalmas hordóból kiképzett kocsmá. Az oda letelepedett privatizált székely bátor önbizalommal írta ki cégtáblájára magyarul nemcsak a falu nevét, de azt is, hogy „**HORDÓ vendéglő Pálos**”. Hogy miért tette ezt? Kedves, szemléletes és természetes a tulajdonos megindoklása is: „Én székely vagyok, nekem ez így természetes, akit pedig zavar a felirat, az ne jöjjön ide inni.” A példában az a rendhagyó, hogy a kétnyelvű feliratot egyébképpen teljesen funkció nélkülinek ítélnénk. A kereskedelmi-gazdasági kétnyelvűség példája lehetne, ha

egy olyan vidéken van, ahol a kétnyelvűségnek volna, esetleg lehetne valamilyen funkciója, ha gyakoriak lehetnének a magyar vendégek. A jelenségnek azonban jobbra belső, manifesztív, demonstratív és projektív jelentősége van, hisz a vendéglős így kívánta ország-világ előtt demonstrálni magyarságát, és nem vitás, hogy elsősorban önmaga számára írta ki magyarul is cége nevét. Arról már természetesen nem rendelkezünk adatokkal, hogy a környék igen kis számú, esetleg átutazó magyarja számára betölt-e *etnikai jelző* és *vendéggyűjtő* funkciót.

Anyanyelvünk presztízs–ingadozásai

Tájainkon is kialakult és él a domináns, az uralkodó, szinte sztárhelyzetű nyelv, de a kérdés mindig az, hogy ez természetes forgalmi értékkel vagy mesterséges, esetleg politikai felértékelődéssel jut-e sztárhelyzetébe. Természetesen nem lenne mindig kötelező, hogy a többségi, esetleg a hatalmi nyelv legyen a sztár, ámbár ez meglehetősen általános. Minden jel arra mutat az egész Kárpát-medencében, hogy egy településen meg lehet törni a többségi nyelv elit-értékét, és a nagy forgalmú nyelvből megalázott, alávetett nyelv lehet, mert hatalmilag uralkodik és terjeszkedik el felette egy uralkodó politikai kultúra nyelve. A Kárpát-medence utódállamaihoz leszaggatott területeken vannak bőven vidékek, ahol demográfiai és nyelvi többséget alkotunk, de politikai okok miatt a *nyelvi önbi-*

zalom tekintetében mégis kisebbségként kell élnünk.

Kisebbségi anyanyelvünk és kultúránk néhányszor és jelképesen ugyan, de volt már rövid ideig sztárhelyzetben, igaz, hogy szinte csak egy szempillantásnyi ideig. Hatalmas nyelvi értékingadozások csónakkilengéseinek tanúi voltunk a közelmúlt néhány éve alatt mi magunk is. Az 1989 előtti kötelező, de hatalmiilag felügyelt stigmát felváltotta az eufória. Azaz, hogy a diktatúraellenes népfelkelés szikrája egy magyar pap volt, a fordulat alatt a Tökés-jelkép a magyar nyelv számára is sztárhelyzetet teremtett, még egy rövid ideig 1990 elején is. Ott voltunk a tüntetők között, magyar pannót cipelhettünk, szónokaink több nagyvárosban is magyarul szólhattak. Három nyelven kívánt nekünk is áldott karácsonyt a Román Televízió, egyenesben közvetítették a budapesti gálaműsort Tökés László tiszteletére. Sztárhelyzetben volt a megbékélés-modell is. Mertünk magyarul hangosan beszélni, énekelni az utcán, magyarul kérni valamit az üzletekben: felértékelt nyelvi helyzetben voltunk. Voltam 1990 első hónapjában magam is olyan lakodalomban a Mezőségen, ahol a vegyes etnikumú társaságban egy cigány zenész kezdeményezésére és átköltésével Horthy-nótákat énekelünk, románok és magyarok, de a kormányzó nevét Tökéssel helyettesítette az énekes, Kolozsvárt pedig Temesvárral. Szórványban, Észak-Erdélyben 1990 elején magyarnak, románnak Tökés volt a kormányzó. A Beszterce megyei Nagysajón a

román pap kereste meg a református kollégáját, hogy: meg kellene hívni Tökést ide prédikálni, hisz itt van eltemetve dédnagyapja. Micsoda értékmagasságban volt akkor a szórványmagyság is.

Nyelvi reményeink is illúzióknak bizonyultak. A közéleti nyelv értéke és a nyelvhasználat tere sajnos ezután sem bővült tovább, sem a tömbben, sem a peremvidéken, a kisebbségi értékek és azokkal együtt a nyelv presztízse is alig néhány hónapig tarthatott. Eddig voltunk az interetnikus hétköznapiakban mi is valakik. Néhány hónap múlva aztán Tökés Lászlóból és vele együtt a magyarságból és minden másságból sikerült a románság legnagyobb ellenségének képét kialakítani. És hogy mi lett mindebből néhány hónap alatt, azt egy másik példával is tudnám érzékeltetni. A Szilágyságban utaztam egy ott szolgáló lelkésszel, és a rendőr megállította a gépkocsimat. Valami kisebb műszaki hibája volt az autónak, és a lelkészeknek kijáró különleges tiszteletet kihasználva kollégám azonnal bedobta: „Az úr tanár és tanácsos a református püspökségen.” De azonnal szükségesnek tartotta pontosítani: *dar nu la Tökés, ci la Cluj* (= nem Tökésnél, hanem Kolozsváron). A „nulatökés”-re a rendőr arca nyomban megváltozott, és azonnal elengedett.

Nyelvi-etnikai felértékelődésünk másik reménykeltő időszaka 1996-ban az RMDSZ *koalícióba lépésének* pillanata volt. Ahogy az Olt menti Románújfaluban Valeczki Mariska néni megható szemléletességgel és csillogó szemek-

kel megfogalmazta egy magyar töredék életérzését 1996 karácsonyán: *milyen jó, hogy most már mi is fel vagyunk kapva egy kicsit, tiszteltes úr!* Nagyon komoly nyelvi vetülete is volt ennek a sokatmondó megnyilatkozásnak. Benne volt minden, ami neki ott – a peremek peremén – olyan fontos lett hirtelen: egy nemzeti Romániában egy megalázott kisebbség a politikai vezető hatalom része. A kormányba lépés egy egész kisebbség dicsősége is, és az ezzel járó önbizalom-teremtés nekik is szól. Ők is lettek valakik hirtelen, és ezzel talán lesz remény arra is, hogy visszanyerje megtépzott önbizalmát a töredékmagyarág, hogy megszülessen a közhasznú, közértékű, önszabályozott magyar nyelvhasználat.

Dél- és Észak-Erdély peremmagyarága talán soha olyan nagy reménnyel, önáltatással nem nézett a felértékelődő etnicitás és a kisebbségi nyelv megújuló lehetőségei felé, mint akkor kétszer: először 89-ben, másodszer és talán utoljára 96-ban. Ki tudja, lesz-e még alkalom erre, és lesz-e hit a hihetetlenbe, hányadszor kezdik még újra táplálni a nélkülözhetetlen, de reménytelen reményt.

A média és a határ menti kétnyelvűség

Az elmúlt évtizedekben a magyar szóbeliség és a magyar nyelv közéleti-közhasználati súlya jelentős felértékelődésének egyik érdekes megnyilvánulása volt és részben még ma is az a *határ menti románok* magyar nyelvű infor-

málódása. 1989 előtt, a háromórás tévéadások idején egy üzemben, irodában a munkaidő azal kezdődött, hogy a váradi, szatmári románok végigkérdezték: mi is volt az esti filmben? Akkor az információátadás, a másfajta tájékozódás egyedüli csatornája volt a magyar nyelv. A mi nyelvünk és kultúránk volt a más, mi voltunk Európa. A Székelyföldön a Firtosra, a kolozsváriak a Bükk oldalába, a Dés és Bethlen környékiek Magyardécsébe – románok és magyarok együtt – vonultak ki ezért a valami másért: magyar tévét nézni. Ott szerették egymást, a magyarok fordítottak a románoknak. Ez is egyfajta sztárhelyzet volt, a magyar tévécsatorna hallatlan és reménykeltő funkcionalitása. Idáig talán senki sem foglalkozott a magyar tévé románokra gyakorolt hatásával, inkább illúziókat, mint tényeket, mítoszokat és öngerjesztő túlértékeléseket őriztünk meg ezen a területen.

A románság magyar kultúrafogyasztása azóta szinte teljesen visszaesett. Átvette helyét a nagyszámú kereskedelmi adó, másik kultúra nélkül. Évekig a Duna-tévé mítoszokat keltett és téves adatok terjengtek másfél millió román nézőjéről is. A legújabb kutatások kimutatták, hogy jókora csúsztatás volt benne, mert nem román nézőket, hanem kábeles nézhetőséget jelentett. De ma sem rendelkezünk adatokkal a magyar televíziók és a bukaresti magyar adás román nézőire vonatkozóan, sőt a magyarul tudó románokról is csupán néhány – az utóbbi években készült – felmérés szolgáltat adatokat.

A helyzet sajnos lehangoló. A magyar kultúra a többségnek nem kell és számára nem is érdekes.

A román–magyar határon túl van, aki beszél, kínlódik magyarul, van, aki meg sem szólal. De csak a határig tart a kétnyelvűség, a tolerancia, az ország határáig. Hazaérve aztán mindennek vége. Győz a politikai szempont.

Tájainkon a túlpolitizálásból eredően kisebbségi munkahelyeken elviselhetetlen zavaros és képtelen nyelvi és közösségi helyzetek alakultak ki. Ma egy nem állami munkahelyen és főként nem gyárban dolgozó értelmiségi el sem tudja képzelni, micsoda politikával megfertőzött nyelvi környezetben élnek és dolgoznak a magyar gyári munkások, akiknek nem elég a szüntelen leépítés veszélye, nyelvük örökös szegyenítése, de ott morzsolja, örlí őket a napi politikai diszkurzusok két malomköve is, amikor a nap szinte mindenütt azzal kezdődik, hogy a magyarok, hogy „popa Tokes”, „Udéméré”, „bella marko”, „pétöfi-siller” stb.

A nagypolitikai szféra, az etnikai arányok, a hatalmi helyzet, a pillanatnyi interetnikus alaphangulat és sok minden meghatározza a nyelv státushelyzetét, a nyelvhasználat módját, és alapvetően befolyásolja a kisebbségi nyelv presztízsértékét is.

Háttérbe szorult a többségiek kétnyelvűsége – a bietnikus románság

Igen sajnálatos tény, hogy a kettős kultúrájú, többes kötődésű románságot, a régebben még természetes transzszilvanizmust, a románság kétnyelvű rétegét nemcsak a többség túl-ideologizált nacionalizmusa nyomta és nyomja el, de mi magunk is mostohán bánunk velük. A magyar többségű erdélyi települések legnagyobb részében a természetes együttélési szabályozás része volt az, hogy az ott kisebbségben élő románok egy része is megtanult magyarul. Tapasztalatilag is jól értékelhető ez a kétnyelvűségi nemzedékhatár, amely például Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában ma is tart, Marosvásárhelyen már csak az 40–50-es, Kolozsváron a 60-as nemzedékben határolható be, míg Temesváron az oly sokat emlegetett erdélyi tolerancia jellemzőjeként hangoztatott háromnyelvűség már kimenő nemzedéki jellemző.

Fájdalmas dolog, hogy egyre inkább visszaszorulóban van kisközösségeinknek ez a természetes kétnyelvűsége, és a felerősödő ideologizált etnicitásban egyre kevesebb értéke és becsülete van a magyarul is beszélő románnak. Életüknek, személyiségüknek e sajátos árnyalata és egyedi színe, másága érték nélkül, kihasználatlanul sínylődik, elfojtva. Háttérbe szorultak ők is saját népük nacionalista örületében, de közöttünk is peremvidéken élnek. Pedig a vegyes területen született vagy ott élő románok természetes kétnyelvűségben élve a nyelvvel az

együttélés egészséges szabályait is elsajátították. Lehetnének ők a híd, a kapocs népeink között.

Vannak nagyobb számban magyar etnikumhoz is tartozó vagy hozzánk közel álló románok, akiket sajátos sorsok, helyzetek és életpályák sodortak közel hozzánk. Ha nem is általánosítható, de jelentékeny számúak ők, akik akár magyar gyökerekkel, akár vegyes családjaik kötődésével állnak hozzánk közel. Életem első temetése alkalmával a Szeben megyei Szentágotán meglepve vettem tudomásul, hogy az elhunyt színtiszta román, aki családja után tért „magyar vallásra”, és bár ezzel egészében magyar nem is lett, de értékrendként deklarálta maga számára a „magyar vallású” identitást. Szinte minden vegyes vidéken szolgáló lelkésznek van egynéhány magyarbarát vagy elmagyarosodott Vaszilika és Kosztika bácsija, Ánkuca nénije, aki nemcsak a nyelvünket beszéli, de templomainkba is eljár, és itt érzi jól magát közöttünk. Egy természetes együttélés természetes nyelvi-etnikai szabályozásai rendjén kapták ők ezt a kiegészítő kultúrát, személyiségük és környezetük részeként.

Több észak- és dél-erdélyi település vagy éppen a nagyon nagy számú erdélyi vegyes házasság magyarul majdnem tökéletesen beszélő, részben magyar másodlagos kultúrértékekkel is felvértezett *román ortodox lelkészeket* is adott, de a példa bővíthető akár Bihar és Szilágyság tájegységeiről is. És hogy ez a természetes együttélés, a vallási és nyelvi kölcsönha-

tások milyen mély emberi nyomokat tudnak hagyni bármilyen etnikumhoz tartozó személyiségben, azt a sok példa mellett egy szamosújvárival kell érzékeltetnem. A szamosújvári idős, börtönt járt és hitéért sokat szenvedett román görög katolikus lelkész – aki különben tökéletesen beszélt magyarul – halála előtt nem sokkal hívatta a szamosújvári református lelkészt és jelezte, hogy jóval áron alul a magyar református egyházra szeretné hagyni családi házáat. A mély és meghitt beszélgetés rendjén kiderült, hogy ezt a magyar református nevelőszülei emlékére teszi, akik nem követelték meg tőle az identitásváltást, sőt biztosították számára, hogy megmaradjon romának.

Az egyház anyanyelvi helyzete

Az egyház és ezzel az egész szakrális szféra egy nemzettesttől leszakadt, etnikai csoportból kiszorult töredék utolsó identitásörző és önzazonosságjelző intézménye. Egy etnikai csoport környezetében elsőként számarányát, a közösségen belüli demográfiai súlyát veszíti el, ezzel együtt a nyelv közhasznossági terét is. És persze a politikait is, mert kiszorul a hatalomból, az adminisztrációból és a hivatali közéletből, majd teret veszít a gazdaságban, a kultúrában, oktatásban, minden szinten leépül. Leépítik intézményhálózatát, végül a kiszorulás a vegyes házassággal eléri a családot, az intim szféra nyelvhasználatát és a szakrális szférát. A folyamat minden lépését tudati és nyelvi leépülések,

nyelvi deformációk kísérik. Az egyház az *utolsó önazonosító intézmény*, amely az etnikai csoportot vallási hovatartozásában elkíséri a nyelvcsere után is. Az egyház a romániai magyar társadalomnak és nyelvnek olyan hajszalérhálózata, amely rendszeresen eljut minden magyarok által lakott településre. Gondoljunk csak el, milyen hatalmas erő az, ha Románia minden 20 léleknél nagyobb számban magyarok által lakott településére legalább kéthetente egyszer eljut egy olyan személy, aki minden egyes magyarnak kiviszi az Ige tiszta magyar szaván keresztül a legtisztább anyanyelvi információt. Aligha van ma Erdélyben ennél fontosabb nyelvi misszió.

Ezért van az, hogy önáltató és megnyugtató módon nagyon sokszor az egyházra szeretünk építeni és rá is hagyatkozni. Építse ki ő a hálózatát, foglalja vissza a más intézményi rendszerbe beintegrálódottakat. Ő már úgymint ott van a tűz mellett, neki fáj a leginkább a baj. Igen, az egyház teremthet nyelvi kisközösséget, de össz-társadalmi összefogás és a többi intézmény nélkül ez a nyelvi, közösségi életnek csak illúziója lehet, nem pedig önálló és teljes értékű nyelvi lét.

Csökken az egyház nyelvi szabályozó tekintélye

Egyháznak és kisebbségi társadalomnak egyaránt tudomásul kell vennie, hogy az egyház még kisebbségi környezetben is jórészt el-

veszítette azt a hatalmi helyzetét, hogy a kisközösségben erőteljes nyelvi kodifikáló erőként jelentkezhessen. A múlt századtól még e század közepéig is több történelmi példa bizonyítja, hogy a tekintélyelvű társadalmakban egy-egy lelkész, tanító erélyes fellépésére miként állt vissza egy-egy közösség régi nyelve és nyelvi egyensúlya. A lelkész és a tanító számonkérő, megszólító és nyelvi fegyelmező erő is volt a közösségben. A templomkapuig románul beszélő hívek a lelkész jelenlétében átváltottak az anyanyelvre, mert a lelkész nyelvi jelkép is, szinte nyelvi szentség volt. Több erdélyi településen a kétnyelvű románság között is gyakori, hogy a magyar lelkésszel csak magyarul illik beszélni. Ő a közösségen belül egy hivatalos magyar nyelv- és etnikumkodifikáló tényező. Ő a sztenderd, a minta, a kisebbségi magatartásforma megjelenítője. Elsősorban falusi településeinken gyakran halljuk még ma is: „megmondta a pap is”, „a pap mondta”, „a papnak ez a véleménye” – és elég gyakran illik is az etnikus szokásokban, a nyelvi magatartásformákban ezekhez igazodni. A közösségen belül pedig a pap annyi feladatot lát el, amennyit kiharcol, kialakít magának, amennyit a közössége elbír.

Az egyház anyanyelvhasználata

Az erdélyi történelmi egyházak lélekszáma is mutatja, hogy milyen nyelvi kérdésekkel kell szembesülnünk a szolgálatban. Erdélyben és a

Partiumban az 1992-es népszámlálás szerint 842 000-en vallották magukat római katolikusnak, Moldvában 250 000-en, görög katolikusnak pedig összesen 210 000-en. Az egész ország területén a római katolikusok közül közel 700 000-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek. A tetemes és egyre növekvő számú román nyelvű katolikusság egyrészt a csángóság és a peremterületek beolvadási fokát jelzi, másrészt a görög-katolikusok lassan ugyan, de növekvő lélekszámát. Az adatok azt mutatják, hogy az erdélyi katolikus egyháznak naponta számolnia kell a többségi és kisebbségi nyelv érintkezési gondjaival, és ezen belül a különböző nyelvhasználati területek demarkációs vonalainak megvonásával is.

Viszonylag könnyebb a helyzet a református egyházban, Belső-Erdélyt és a dél-erdélyi területeket leszámítva. A népszámlálási adatok igaz, igen nagy számban vallanak román anyanyelvű reformátusokról és vegyes házasságokról, és az egyház ezeket az adatokat fel sem dolgozta, nem is elemeztette, és ezt a kérdést sajnos meg sem próbálta kezelni, vagy erre valamilyen megoldást találni.

***Magyar egyház és a „második nyelv”
Hogyan viszonyuljunk a többségi nyelvhez?***

A tények azonban perzselő forrásággal józanítanak ki és figyelmeztetnek. Az egyre fokozódó beolvadási ütemet erősödő nyelvcsere is követi. Az újabb és újabb helyzetek változásokat

sürgetnek a nyelvhasználat szemléletében is. Az egyházak nagy dilemmája: *hogyan viszonyuljanak anyanyelvet cserélt híveikhez?* A többi magyar – különösen a nyugati – nyelvté-
rületekhez viszonyítva Erdély nagy részében a történelmi egyházak liturgikus nyelvében teljes értékkel dominál a magyar nyelv használata. Ez még akkor is így van, amikor a gyülekezet nagyobb része már nem magyar.

A „másik nyelv” általános és szinte elfogadott használati területei: a temetés, vegyes házasság esetén az idegen fél esketése és más alkalmi szolgálatok, s legkevésbé gyakori az istentiszteleteken. Itt a katolikus egyház vezet, de messze nem az elvárások és igények szintjén, Erdélyben a miséken körülbelül 40 helységben van jelen a magyar mellett a román nyelv is. A kétnyelvű temetésekről pedig nincsenek adatok. Azok, akiknek ez a másik nyelv szól, döntő többségben vegyes házások, Moldvából Erdélybe telepedett csángó magyarok vagy görög katolikus románok.

A több- vagy másnyelvűség és nyelvhasználat gyakorlata és megítélése vidékenként más. Valahányszor ez a kérdés előkerül – és mostanában egyre gyakrabban –, mindig azt tartom fontosnak hangsúlyozni, hogy nem elsősorban az elv dönt itt, hanem az adott közösség belső nyelvi szabályozása és a kisebbség hatalmi helyzete. Nemrég Kolozsváron voltam temetésen, ahol a református lelkész a magyar nyelvű igehirdetés után a család kérésére az egész prédikációt elmondta románul is. Megjegyzem,

hogy a családban nem volt román. Senki nem figyelt oda, még a románok sem, hiszen 2–3 személynél nem voltak többen. Rosszul értelmezett előékenység és jelentős eltávolódás volt ez nyelvi téren. Marosvásárhelyen románul szólni a temetésen megbocsáthatatlan bűn és komoly önleértékelődés, a Mezőségen és Dél-Erdély kis falvainak töredékmagyarsága között viszont lehet misszió is. A kérdésnek ez a vetülete hatványozottan vonatkozik a Székelyföld több városára és településére. Ugyanakkor azonban, mint Nagyölyvesen például, ahol a magyarok középbirtokosok voltak, a románok pedig jobbágyok, helybéli románok még ma sem tegezhetik a magyarokat, hanem úgy szólítják őket, hogy *jupân* és *jupâneasa* (= úr és úrnő), itt nincs és nem lehet helye semmiféle nyelvi megalázkodásnak.

Érdekes kutatási program lehetne ennek a helyzetnek és nyelvi igénynek a mélylélektani elemzése. Ahol él egyfajta nyelvi igényesség és nyelvvelédelmi presztízis, ott még a magyarul egyáltalán nem tudó is magyarul konfirmál. Így fogadja el ezt a közösség egésze és az érintettek is. Az oktatási, felkészítési nyelv lehet bármilyen, a templomban más szó nem hangozhat el, csak a magyar. Hasonló helyzetek vannak a Mezőségen több helyen is, ahol a gyülekezet nagyobb része ugyan hiába él nagyszámban vegyes házasságban, a templomban más nyelv nem léphet a magyar mellé. A vegyes házasságban élő presbiter maga is a román nyelv ellen voksol, és leszavazza a két-

nyelvűség ötletét. A közösség féltve őrzi a nyelv szakralitását.

Hiába áztatnánk azonban magunkat azzal, hogy ez általánosítható lehetne: a magyar nem lesz *szent nyelv*, melyen még érthetetlenül is lehet beszélni Istennel. A nyelvet cserélő hívő egy magyar alapnyelvű egyházban lassan a peremre szorul, majd automatikusan lép a többségi ortodoxok vagy román anyanyelvű katolikusok közé. Erdélyben ez elsősorban a katolikus egyház nagy dilemmája, mert a román nyelvű liturgia ügyében egyre erősödik a gyulafehérvári érsekségre nehezedő belső egyházi nyomás. A felháborító azonban az, hogy mindez már nem vonatkozik a Kárpátokon kívül élő őshonos vagy kitelepült magyar katolikusságra. Az egész Kárpátokon kívüli területen egyedül Bukarestben van hivatalos magyar lelkészi minőségben magyar plébános, akinek alkalmazásába a magyar anyanyelvű hívek lelkigondozásáért egyeztek bele, de akinek szolgálati feladata a teljes közösségnek szól. Minden érvnél ékeesebben bizonyít alacsonyabbrendű jogi státusa: kápláni minőségben.

A protestáns egyházak nagy teológiai kérdése az, hogy van-e az egyháznak joga lemondani a nyelv miatt a nyelvet cserélt lelkekről, „csak azért”, mert azok nem értik a gyülekezet nyelvét. A katolikus egyház válasza erre egyértelmű: a hit egyetemesebb az anyanyelvnél. Volt is példa bőven a hajdani szörényi és temesi bánóságban folytatott magyarságkereső teológusmisszióink idején arra, hogy olyan plébáno-

sokhoz kopogtattunk be, akiknek döntő többsége szinte azonos frazeológiával azzal utasított rendre: mi nem a nyelvvel foglalkozunk, hanem a hittel. Van persze ellenkező példa is, mint például az orsovai plébánosé, aki háromnégy nyelven, köztük magyarul is szól híveihez.

Túllépi-e az egyház – elsősorban pedig a protestáns egyházak – keresztyén küldetése a nyelvi határokat? Vajon mi lett volna, ha a beolvadások felgyorsulásakor nyelvet is váltottunk volna idejekorán? Vajon mi lett volna, teszük gyakran egyháziak és világiak a kérdést, ha a protestáns egyházak is áttértek volna a nyelvcsere-lők „kiszolgáltatására”? Ha beépítették volna ők is a többségi nyelvet? Történelmileg felvehették volna-e a versenyt a nagy ortodoxiával? Mi lett volna, ha nagyobb sikereket ér el a Bethlen és a Rákócziak által beindított és megálmodott reformáció az erdélyi románok között, hogy Moldváról ne is beszéljünk, ahol több román fejedelem, Alexandru cel Bun és Petre ^achiopu is kacérkodott a reformációval. Mi minden másképpen alakulhatott volna! Lenne ma Erdélyben másfél millió román protestáns? Vagy a protestánsok is a katolikus románság túlsúlya alá kerültek volna, mint ami tájainkon manapság történik, Damoklész kardjával a fejük felett?

Nyelvész munkacsoport

A terv mindenképpen az, hogy szakmai, nyelvészekből és egyháziakból álló munkacsoportot kell létrehozni ennek a kérdésnek az elemzésére, körüljárására, és egy olyan javaslat-tervezetet kell letenni a magyar egyházak asztalára, amelynek alapján egyházaink kialakíthatják hivatalos álláspontjukat és a gyülekezetek felé szabályozással, javaslattal élhetnek a nyelvhasználatot illetően. Kérdőívet dolgoztunk ki arra nézve, hogy pontos képet kapjunk a mai – magyartól eltérő – nyelvhasználati szokásokról és helyzetről. Hol, hogyan és milyen szabályozás szerint történik más nyelvek használata és működése a magyar történelmi egyházak szolgálataiban? Ezután kezdődhet az érdemi munka. Tudatában vagyok annak, hogy egy egész sor kérdésben nem fognak az egyháziak és a lelkészek egyetérteni. Annál is inkább így van ez, mert bármennyire is a szakrális szférába tartozik az igehirdetés, alapvető szabály – elsősorban a protestáns egyházaknál –, hogy a gyülekezetnek lényegében értenie kell azt, ami a templomban elhangzik.

A nyelvhasználat ügye tehát nagyon bonyolult kérdés. A lelkészek között igen általános az a vélekedés, hogy ezt szinte nem is lehet szabályozni, olyan sok vetülete van. Van, ahol a másik nyelv *nemhasználata* elvi kérdés, és ezzel élni komoly presztízsveszteség. A sajnálatos az, hogy a másik nyelv használata mögött igen gyakran nem is a másokhoz való szólás, hanem

hamis udvariasság húzódik meg. A többségiek türelmetlensége pedig olyan méreteket ölthet, hogy még egy szakrális környezetben sem tűrik meg, hogy 15–20 percig ne értsenek valamit abból, ami körülöttük zajlik. A többségiek között igen általános az a türelmetlenség, hogy még egy temetésen sem tisztelik meg az elhunytat, annak hozzátartozóit és egyházát azzal, hogy türelmesen végighallgassák egy számukra ismeretlen nyelven egy ismeretlen vallás lelkészének liturgiáját.

Vannak viszont olyan területek, és ez főként a halmozottan hátrányos nyelvi közegben fordul elő, ahol igen fontos presztízsértéke van annak, hogy „mi ezzel is többek vagyunk, hogy tudunk beszélni nyelvükön”. Itt a sirató-bömböltető ortodox búcsúztatók helyett a vigasztalásra néző tiszta igehirdetés igazi misszió.

Van tehát egy olyan szempont is, hogy a többségi nyelven szólás nagyon fontos misszió, a szinte egyedüli terep, ahol egy másik nyelv, kultúra és világ megszólítható, ahol beszélhetünk magunkról, adhatunk valamit nekik. Emellett még ortodox körökben is közismert a román lelkészek retorikai kultúrájának olcsó szókészlete, színvonalbeli alacsonysága. Évekkel ezelőtt egy magyarul tökéletesen beszélő ortodox lelkész azzal keresett meg: adjak neki olyan református temetési prédikációs kötetet, amelyet ő lefordíthat románra, hogy ezzel emelje a papsága igehirdetési színvonalát. Nem tudom, hogy végül megjelent-e ez a kötet, de sejtésem szerint a színvonal nem sokat emelke-

dett. Ennek oka többek között abban is van, hogy az ortodox lelkész nem prédikál, amikor kötetlen szöveget mond, hanem elbúcsúztatja a halottat. Ez lényegében azt jelenti, hogy a halott búcsúzik általa hozzátartozóitól. A románul is prédikáló lelkészeknek ezért van – és volt nekem több alkalommal is – komoly elismerésben része egy-egy román nyelvű prédikációkor, hogy a vigasztalás igéjének prédikálása után a gyászolók nem a zokogástól elnyúlva, hanem viszonylag megnyugodva távozhatnak a temetésről.

Neoprotesztáns egyházak

Külön tanulmányt volna szükséges szentelni az erdélyi, magyar anyanyelvűeket integráló kisegyházak, neoprotesztáns felekezetek és szekták nyelvhasználati kérdéseinek. Az elismert, bevett neoprotesztáns felekezetek, kisegyházak nyelvhasználatát két tényező határozza meg. Az egyik a hivatalos kettészakadás, a másik a diaszpórában a nagyfokú összekeveredés. Az egyik azt a törekvést és igényt jelzi, hogy a közösségek nyelvi alapon megoszoljanak. A baptista és a pünkösdista egyházban ez a szétválás már korábban, az adventista egyházban pedig 1990 után következett be, és érdekes módon ezt mindenki nagy meglepéssel nyugtázta, hitépítő és -terjesztő szempontokból egyaránt. Ez a megoszlás azonban csak ott következett be, ahol számottevő volt a különböző nyelvű együttélő közösség. Ahol egyébként önálló

egyház nem volt szervezhető, ott együtt maradtak, legjobb esetben kétnyelvűek, legrosszabb esetben csak román nyelvhasználatúak. Igen érdekes a kolozsvári példa, ahol a baptista gyülekezetben hagyományosan külön élt a román és a magyar, és amikor lebontották a Dohány utca sarkán a magyar imaházat, természetes volt, hogy önálló magyar imaház épül. Az adventista helyzet pedig úgy alakult, hogy kezdetben csak magyar nyelvű volt a gyülekezet, később és napjainkra a magyar többség ellenére egy rendkívül kiegyensúlyozott, paritásos, egyenlő és egészséges kétnyelvűség alakult ki, egészen addig, hogy az istentiszteleteken azonnal mindent mondatonként fordítottak. A kettéválás után, mivel a magyar gyülekezeté maradt a központi imaház és a románok imaháza a Móccok útja elején még nem épült fel, maradt ugyanabban a gyülekezeti közösségben ugyanaz a kettős nyelvhasználati forma.

A peremterületek magyar neoprotestáns népessége immár nem csak nyelvi, hanem felekezeti alapon is veszélyben van. Sokkal erősebb a hitelvi kötődés, mint a nyelvi, sőt némelykor és legtöbbször ez a mindent egyedül meghatározó. Mindezek ellenére számolnunk kell azzal, hogy a neoprotestáns gyülekezetek magyarsága számottevő rétegét alkotja kisebbségünknek, akiket leértékelni, akikről elfelejtkezni és sztereotípiákban nyilatkozni semmiképpen nem szabad.

A sajátos nyelvi és felekezeti együttélésnek, összekapcsolódásnak és hitváltásnak egyik kirí-

vó és teljesen egyedi példája a Krassó-Szörény megyei Dunaszentilonaé. A Duna menti dombok között szinte megközelíthetetlen elszigeteltségben meghúzódó színcseh település huszita közössége a trianoni feldarabolások után, saját lelkésze nem lévén, évtizedekig a hozzá hitvallásilag legközelebb álló református egyháztól kért és kapott magyar lelkészt. A királyhágómelléki egyházkerület nem érezte magáénak ezt a közösséget, a Klopodiáról, majd Nagyperegről beszolgáló lelkészek nem ismerték a cseh nyelvet, elhanyagolták a lelki gondozást, és a szentilonai cseh huszita közösség testületileg a hitvallásban hozzá legközelebb álló gyülekezethez, a baptista egyházhoz tért. Igen nagy dilemma volt ez a közösség számára. A gyülekezet a hit és nyelv lelkiismereti harcát vívta meg: idegen nyelvű református lelkész vagy cseh anyanyelvű, de baptista. Végül is a nyelv győzedelmeskedett.

Az egyház és a lelkész nyelve

Két szomorú példa

Évekkel ezelőtt egy lelkészt látogattam meg a Mezőségen. Korán indultam, és úgy 10 óra körül érkeztem hozzá. Még az ágyban találtam. Azzal fogadott, hogy *nem még* érzi jól magát, beteg a derekától, és tegnap egész nap *állt* az ágyban.

Tavasszal egy bánági református lelkésztemettünk. Évfolyamtársam volt a teológián, négy éven át egy csoportban éltük és izgultuk át a vizsgákat. A koporsó mellett a temetést végző esperes végül románul szolt az egybegyűltekhez: az elhunyt lelkész feleségéhez és gyermekéhez, hogy *ők is értsék*.

Az egyház peremterületeken nyelvi minta. Példamutatóan pozitív, de destruktívan negatív példa is lehet.

Nyelvi állapotok

Mai erdélyi lelkészi karunk nyelvi állapotát vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy ez ugyanazt az etnikai képet tükrözi, mint a vallási régiók eloszlása, mint a teljes lelkész-rekrutációs terület, mint maga Erdély. Az *unitárius egyház* van a legkönnyebb helyzetben, mert lelkészi kara Székelyföld-központú, és onnan tiszta magyar nyelvet, egy székely dialektust hoz, éltet tovább, többnyire ugyanarra a területre visszakerülve. Az unitárius szónoklattan különös gondot fordít a választékos irodalmi nyelvre, kifejezésre és beszédre. Az *evangélikus lelkészi kar* is területileg szinte egységesen körülhatárolható szűk zónából érkezik, és oda is tér vissza. Ők maguk is a jellegzetes hét-, illetve tízfalusi nyelvjárást beszélnek, de itt már Brassó közelségében és az oktatás mobilitási területeinek összemosódásában figyelmeztetőbbek a nyelvromlás jelei. Ez a régió még kiegészül

Arad megye begyűjtési, illetve felvonulási területeivel és dialektusával is.

Hasonló regionális dominanciája van az erdélyi *katolikus egyház* rekrutációs területeinek is, ahol szintén a Székelyföld-központúság a dialektus-meghatározó. Ez a kép árnyalódik a Partiumban és a Bánságban is az ottani nyelvjáráások színezeteivel. A regionalitás túlsúlya mellett és mivel a katolikus egyház országot átfogó kiterjedésű, a lelkészi karban, kisebb súllyal ugyan, de a magyarok által lakott területeknek szinte egésze jelen van.

A *református egyház* lelkészi karának nyelvjárási jellegzetességei között Erdély, Partium, Szilágyság és Bánság egész területe jelen van. Sajátos és domináns színezetet jelent a lelkészi karban mindig is erőteljes létszámú Háromszék, Marosvásárhely, Várad és Zilah, de itt azért lényegesen nagyobbak a gondok, mert itt jön be a legnagyobb súllyal a peremvidék: a leggyéribben lakott magyar népesség lelkész-küldő indíttatása, szándéka. A református lelkészi karban számottevő és veszélyeztetett nyelvi réteget képvisel Észak-Mezőség a Szamosok mentével, elsősorban Dés, Beszterce és Bethlen környékével, Dél-Erdély Enyed környékével, a Belső-Mezőség Vásárhely környékével, valamint kisebb arányban Medgyes, Szeben, Brassó, Fogaras és Déva. Vihart kavart nemrég Makay Botond cikke az RMSZ-ben, ahol a szerző, szintén lelkész, szóvá tette, hogy a teológiai felvételi előtti preszelekción a helyesírási és magyar nyelvismereti vizsga eleve

ki is zárja a peremvidék rekrutációs lehetőségét a lelkészi pályából.

A mai magyar egyházaknak, a lelkésznevelésnek, de a vallástanárok és más oktatói személyzet képzésének Erdély egész területén, közvetlenül és tudatosan vagy közvetetten és sejtésszerűen, de számolnia kell azzal, hogy Erdély és a magyar gyülekezetek nyelvi gondjai mélyen benne vannak és be is gyűrűznek a klérusba. A kolozsvári Protestáns Teológia hallgatóinak közel 30 %-a románul végezte a középiskolát. Ez a tény is egy igen meghatározó jelenségre figyelmeztet. A lelkészi és egyházi oktatói karba egyre nagyobb kiterjedésű hátrányos helyzetű nyelvi közegből kerül be olyan réteg, amelynek nyelvművelésével foglalkozni már nem elég a homiletikai gyakorlatokon, hanem ahol immáron kötelező a tudatos, átgondolt és megtervezett nyelvművelés.

A közös protestáns teológián alapos homiletikai, szónoklattani oktatás folyik, mellette pedig Jancsó Miklós színművész immár évek óta oktat kiejtést. A lelkészi kar dialektizáló nyelve jobbára irodalmivá árnyalódik, tompul, de a székely dialektus nagyjából megmarad. Megmarad még olyan esetekben is, amikor a székely lelkészek által oly kedvelt Kalotaszegen vagy a Partiumban évtizedekig szolgálnak és élnek.

A teológiákon a köri tevékenységen belül beindult a „szép magyar beszéd” mozgalom is, hogy a hallgatók, elsősorban a hátrányos nyelvi helyzetű vidékekről érkezők beszédhibáit ki-

javítsák. Az önképzőköri tevékenység szinte minden területén ott szerepel a művelt, szép magyar irodalmi nyelvet beszélő, nyelvi mintát jelentő magyar lelkész képe.

Az igehirdetés nyelve

Erdély történelmi egyházainak belső szakrális nyelvét, különösen a protestánsokét egy bibliás, archaizáló nyelv határozza meg. Az egyház az utolsó olyan intézmény, amely a mesterségesen megszüntetett magyar köznyelvben egy kis szigetet alkothatott, ahonnan újra áttelepíthető volt a magyar nyelvnek ez a különleges patinás rétege. Ennek az előadásnak nem lehet tárgya a magyar egyházi nyelvezet szókészletének értékelése, de hadd említsem meg nemcsak a bibliás félmúlt időt, de azt is, hogy a protestáns egyházak szervezete megőrizte nyelvében a gyülekezet belső vezetőségének nevében a *kebli tanácsot*, a *megyebíró*t, az egyházvezetésben az *előadótanács*ost, liturgiájában a gyermekágyas asszonyok *egyházkelését*, a bűnöket elkövetők esetében az *eklézsia-megkövetést* stb. Az egyházi beszéd, az igehirdetés az erdélyi magyar peremterületeken a magyar nyelvű szóbeliség legfontosabb fóruma. A lelkészek, egyházi közírók, lapszerkesztők is gyakran elfelejtik, hogy a szóbeliség és írásbeliség szabályai nagyon nagy eltéréseket mutatnak, és a szó nagyobb szabadságot ad a kifejezőerőnek, mint az írásbeliség, mely sokkal szí-

gorúbb stiláris szabályokat követ az irodalmi magyar nyelvben.

Ezen a helyen azzal a másik nagy kérdéssel sem foglalkozhatunk, amely az archaikus és a modern magyar nyelv egyházi használata körül merül fel időnként, amelynek lényege: mennyire lehet modern az egyház nyelve, és mennyit őrizhet meg a bibliás archaizmusokból?

Az egyház nyelvében, nyelvvédelmében nagy gondot jelent az is, hogy tájainkon tulajdonképpen senki sem foglalkozott az igehirdetések tartalom-, nyelv- és stíloselemzésével. Maga az egyház sem tudja, hogy milyen nyelven beszél.

A *katolikus egyház* „szentbeszéd” jelleggel kiépített egy olyan retorikai rendszert, amely adekválja a nyelvi szint és gazdagságot, s a tematikus és szabadon választott gondolatokhoz, a mondandóhoz szabhatja és igazíthatja a lelkész közlés nyelvezetét is. A katolikus lelkész retorikájában szabad, hisz alkalmi tematikus beszédet mond, egy adott témáról foglalja össze gondolatait, az egyház tanítását.

Az *unitárius egyház* lelkésze „egyházi beszéd”-et mond. Nyelvezete a retorika szabályai szerint is jól felépíthető és a központi mondani- valókhöz kötődik, amelyekhez a Biblia csak alapgondolatokat, kiinduló alapokat adhat, de nem köt. A szónokaik kiemelten vigyáznak a helyes magyar kiejtésre és az irodalmi magyar nyelvre.

A *református* lelkész „igét hirdet”, és ez egy olyan kötött gondolatközlés, amely jócskán a Szentírás szavaihoz, gondolataihoz, sokszor eredeti szavaihoz is hozzákötözi a beszélőt. Ezért veszélyezteti a református lelkészt a legjobban a nyelvi sivárság, a szegénység, igénytelenség. A szóisméltés. Annyira az alapige a fontos, hogy szinte megkötözötten próbálnak szárnyalni, szabadság és szárnyak nélkül. Az átlagos igehirdetésből jócskán hiányzik a segédanyag, az irodalom, a költészet, a tudomány példa- és illusztratív anyaga. Prédikációikat olvasva az *Igehirdetőben* nem véletlen tehát, hogy némelykor 30–40-szer is megszámolható egy kétoldalas beszédben ugyanaz a jelzős szerkezet: „Isten csodálatos kegyelme”, „az örökkévaló és mindenható mennyei szent Isten ajándéka” stb. Rettenetes dolog lehet egy ilyen nyelvi igénytelenségű beszédet végighallgatni.

Az egyház és iskola anyanyelvi küldetése

Az anyanyelvvédelmi tervek nagy buktatóját és sokszor kudarcát is épp abban érzem, hogy mindig csak a jelenséget célozták meg, jelesül a rossz nyelvet, de hogy ennek háttere a nyelvi közösség válsága és ez egy összefüggő szociolingvisztikai folyamat, és hogy ezen kell valamiképpen változtatni, ennek átgondolására nem sok idő jutott. Nem felejthetjük el, hogy a nyelveművelő egyéntől már a családon keresztül vissza kell jutnunk *az egyént integráló nagyobb nyelvi közösség válságkezeléséig. Minden*

mentési és védelmi tervnek az anyanyelvi közösséget kell tehát megcéloznia és megteremtenie. Mert a nyelvvédelem csak akkor hatásos, ha a közösségi élet egészét átfogó program. Teljes személyiséget kíván, a közösség egészének megváltoztatását. A személyiség egészét. Hiszen a tiszta nyelv még közösségében sem önmagában és elszigetelten él, hanem életünk, életterünk harmonikus egészében.

Itt és ezeken a területeken van az egyházaknak nagy feladatuk. Ide, a családi és kisközösségi nyelvi tájba segíthet be az egyház.

Nyelvi közösségeket kell teremteni!

A dolgok titka pedig abban a nagy kérdésben van, hogy megteremthető-e a reális, igazi és nem illuzórikus közösség, ahol valóban él a nyelv és reális a nyelvhasználat. Létrehozható-e olyan közösség, ahol él és nem reanimációs és művi rohammunka a védelem, és éleszthető-e a nyelvi másság?

A kisebbségi nyelv kifejezőképességében, az azt beszélő pedig nyelvében és önértékelésében is sérül. Vissza kell adni és szerezni a nyelv teljes értékű kommunikációs forgalmi értékét és súlyát. A teljes életet nem élő nyelv fogalomkészlete nem alkalmas az élet teljes kifejezésére. Mert a szórványlét a legszomorúbb nyelvi mágnány. Ha ezek a nyelvi közösségek nem születnek meg, az etnicitás öncéllá válik, amit a második, harmadik nemzedék nem ért és nem is

vállal fel. Minden teherré válik, aminek nincs funkciója, az anyanyelv is, hisz nem kell.

Képes lehet-e az iskola és az egyház arra, hogy nyelvvédő, nyelvtisztító berendezésként működjenek? Mert egész országnyi peremterületeken ő az utolsó, aki elkíséri a csoportot a nyelvhasználat gyötrelmes útjain. A nagy baj ott van, amikor további támogató rendszerek nélkül ebben magára marad. Nincs már tanító, tanár, orvos és más pozitív nyelvi minta, tekintély. Neki kell megteremteni vagy visszaadni az anyanyelv presztízsét, neki kell feloldania a másság nyelvi bélyegét, neki jutott az a szinte lehetetlen feladat, hogy visszaadja a reális értékek igazát.

A megoldásoknak pedig a közösség belsejéből kell jönniük! Minden külső segítséggel a kisebbségi közösségek saját és belső erőforrásait kell mozgósítani.

Egyházi és közösségi feladatok

A peremterületeken az egyházat a kisközösségben soha nem lehet és nem szabad a többi helyi intézménytől, a lelkészt a tanítótól elszigetelten tárgyalni. Önmagában egyik sem tehet semmit, ha a nyelvvédelemben is magára marad a településen. Egymás mellé kell felsorakoznia a helyi értelmiségnek, sőt az értelmiségi feladatokat ellátó „parasztpolgároknak” is. Szorosan, váll váll mellett. Az anyanyelvvédelem nagy kudarca, hogy csak egy kis réteg, többnyire néhány megszállott magyartanár

végzi, mindeneket megmozgató kiterjedt mozgalom nélkül.

Az egyik nagy kérdés a nemzedékváltás, a másik kísérőjelenség az értékrend- és szemléletváltás. Amikor a kevertség, a zavarosság lesz a természetes, amikor már nem a tiszta nyelvi képlet a mérvadó. Sajnos Erdélynek igen nagy területein jutottunk el oda, hogy a szülő, a pedagógus, a lelkész már nem is vállalhatja fel a nyelv művelés klasszikus formáját, a folyamatos kijavítást, mert akkor tananyag-tanítás helyett egyebet sem tenne egész órán, mint javítana.

Az ifjúsági munkának és benne a nyelvvédelemnek is át kell fognia az ott élő fiatal teljes életét a lelki neveléstől a nyelvtisztításig, a szabadidőtől a szórakozásig, a közös szilveszterekig, a névnapozásig, játékokig, pingpongozásig.

Egyházaink vezetőinek is kötelessége a nyelvvédő és anyanyelvőrő feladatokat több lépcsős programban megtervezni. Az egyik a lelkészképzésre és a lelkész szolgálatára néz. A másik a többi egyházimunkás-képző intézetek anyanyelvi oktatására: vallástanárookra, nővérképzősökre és kántortanítókra. A harmadik arc az egyház közösségteremtő és anyanyelv-szolgáltató, ellátó feladataiból eredő mindennapi nyelvvédő funkciója.

Értelmiség és nyelvvédelem

A leválasztó, integráló etnikai és nyelvi intézményes tényezők között kiemelkedő szerepe van az értelmiségnek. Neki kultúra-, anyanyelv- és etnicitás-közvetítő, érték-közvetítő szerepe is van. Az ő feladata közvetíteni a lassan már másodlagossá váló saját kultúrát, a kisközösségre jellemző egyetemes értékeket a kisközösség fele. Ő egyfajta szűrőberendezés. Feladata még megvédeni a kisközösséget a többségi értékinvázió és infláció fullasztó hullámaival szemben. Az ő tiszte elválasztó és elhatároló erőként beállni a nagy- és kisközösség közé és felvállalni az érték- és nyelv-szűrő tisztítóberendezésének funkcióját. Ő adja át a kisközösségi kultúra régi és új, egyetemes és partikuláris, többségi és kisebbségi értékeit. Neki kell felvérteznie a csoportot etnikai tudatának irodalmi, művelődési, társadalmi értékeivel, nyelvvédelmével, de neki kell felértékelnie a helyi etnikai tartalmak jelentőségét is a helyi társadalomban. Ő szűri és takarítja ki a romló nyelvet, javítja ki a deformációkat, teszi helyre a rossz és jó értékeket, értékeli át az idegen hatásokat.

Ez az értelmiségi funkció természetesen több, mint diploma, végzettség, iskola. Igen sok olyan jeles egyszerű falusi földműves személyiségünk van, akik a maguk hátrányos nyelvi helyzetében ragyogóan látják el ezeket az érték-közvetítő feladatokat. Ők, az ott élők és ott maradtak a valóban hiteles és hatásos személyiségei a kisközösségnek, akiket a közösség te-

remtett meg, emelt ki maga közül, hogy saját értékörzői legyenek.

***Lelkészeket is bevonni
az anyanyelvi mozgalmakba!***

A nyelvi közösségteremtés egyik legfontosabb helye és otthona az egyház. Ezért az anyanyelvápolás is csak akkor lesz tömegmozgalom, ha az egyházak és a lelkészek is kiveszik részüket a nyelvművelő mozgalmakból. Szomorú szívvel nézek itt körül, és sajnálattal kell megállapítanom, hogy nincsenek itt lelkészek. Ők, miközben anyanyelvünknek is apostolai, tudatos munkát kell hogy vállaljanak ebből a szolgálatból is. Minden bizonnyal volnának olyanok, akik a mozgalmaszervezésben is részt vehetnének. Az ő kezükben van az anyanyelv legveszélyeztetettebb rétege is, a peremvidékek gyermekserege. Legyen kezükben gyermekirodalom, gyermekújság, hisz az írni-olvasni tanítást is sok helyen vállalják. Legyen feladatuk a népdaloktatás is, mert mindez beleférne szolgálatukba. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének közvetlenül kell megkeresnie és meggyőznie a lelkészeket, de fel kell vennie a kapcsolatot az egyházakkal is.

Legalább ilyen nagy súlyú kérdés, hogy miért hiányoznak színészeink az anyanyelvápolásból. Ők is Thália papjai, akinek oltárán áldozniuk kell az anyanyelv védelmében.

A nyelvvédelem mindenkié!

A kutatónak, elemzőnek és minden nagy kérdések felett gyötrődőnek számolnia kell az-
zal, hogy a nyelv élete, megmaradása, tovább-
élése és tetszhalál utáni feléledése néha túllépi
az emberi dimenziókat. A betervezhetőséget és
a szakszerű prognózisokat. Az elmúlt lassan
száz év alatt hányszor kongattunk vészharang-
got a Mezőség, Dél-Erdély vagy Észak-Erdély
felett, és ha megfogyva is, de még mindig va-
gyunk. Voltak már tájegységek, amelyekről le-
mondottunk, és hirtelen történt valami isteni
csoda: felélednek az anyanyelv elhalt szövetei,
megszűnik a rákos burjánzás, és a közösség új-
ra él. Ahogyan a csodák születnek, észrevétle-
nül, betervezhetetlenül. Ha pedig belelátha-
tunk a mélybe, ott látjuk egy lelkes tanító, lel-
kész gyötrődéseit. Szabó Dezső az *Életeimben*
megrázóan írja le a Déva melletti harói legáció
szolgálatát. A rettenetes nyelvi helyzet ellenére,
amit az író a század elején talált, Harón még ez-
redünk végén is él egy százegynéhány lelkes
közösség. A folyamatok tehát bejelezhetők,
prognosztizálhatók, és a vészharangok össze is
kongathatók, de mindig éreztük, hogy ezeknél
sokkal többről van szó. Többről, mint elvégzett
munkáról, értelmiségi helytállásról, hivatásu-
datról vagy annak hiányáról. Innen is látszik,
hogy valóban nem tudunk még mindent a fo-
lyamatokról.

Végül pedig be kell látnunk azt is, hogy alapvető demográfiai, sőt hatalmi-politikai változások nélkül nem hozhatunk alapvető nyelvi áttörést a nyelvi közösségek védelmében sem.

Az egyház- és nyelvvédelem hatalmas skálán fogja át kisebbségi életünk egész problémakörét. Bárhonnan is indulunk ki, mindig eljutunk szinte minden gondhoz: életünk egészéhez. Minden összefügg mindennel, és egyik gond sem választható el a másiktól. Így van ez az anyanyelvvvel is. Aki ma kisebbségi nyelvvédelmet tervez, az kisebbségi létfilozófiát is teremt, és szinte mindent orvosolnia kell. *A nyelvvédelem mindenkié* – így parafrázálhatnánk Kodályt. Ez azt jelenti, hogy csak akkor lesz tiszta nyelv, ha nem csak mozgalom lesz, hanem mindenki vigyáz rá, ha mindenki védi. Mert amiként az otthon tisztántartására csak akkor van remény, ha a lakás rendjére is mindenki vigyáz, így van ez az anyanyelvvvel is. Ehhez pedig nem kellene más, mint legalább annyi, hogy minden erdélyi értelmiségi tegye a dolgát ott, ahol van, és teljesítse kötelességét hivatása csúcán állva. Ebben áll egymás mellett a lelkész és a tanító, az egyház és az iskola.

Iskola a nyelvhatáron

Részlet egy oktatásfelmérésből

A 90-es évek elejétől különböző szaktestületekben naponta ütköztünk bele olyan oktatási kérdésekbe, hibákba, sőt mulasztásokba is, amelyek egy jól tervezett oktatáspolitikával kiküszöbölhetők lehettek volna. Ennek azonban mind ez ideig híjával vagyunk. Éveken át furdalt a lelkiismeret, hogy munkánk során nem történik más, csupán csak a pénzek elosztása, de a hatékonyságra nem látunk rá, szélesebb távlatokban nem tervezhetünk, és nagyobb léptékű eredményről tulajdonképpen nem beszélhetünk. Azt is láttuk, ami már kisebbségi közhely, hogy *oktatástervezés nélkül nem lehet sem szórványmentést, sem nyelvi, közösségi rehabilitációt végezni*. Mindaddig pedig, amíg egy egységes adatgyűjtés nem történik meg, tervezni sem lehet. Mindezek érlelték meg bennem és munkatársaimban azt a tervet, hogy rendbe kell tennünk a dolgokat. Ezt pedig ott kell kezdeni, ahol a legnagyobb a baj: „a legmélyebben”, azok között, akiknek már csak elemi iskola adatott, vagy nem jutott már a magyar iskolai népoktatás legalsóbb foka sem. Ők azok, akiket nemcsak a történelem, de mi magunk is szándékosan vagy tehetetlenségünkben meg-

fosztottunk attól, hogy magyarul írni és olvasni tudó romániai magyarok legyenek.

Magyar oktatás többségi környezetben

Ha a romániai magyar peremvidékek kisebbségi oktatásának kérdéseiről őszintén akarunk beszélni, a kegyetlen tényekkel kell szembenéznünk illúziók és önáltatások nélkül. Az egész Kárpát-medence kisebbségi sorsban élő népessége, közöttük is a peremvidékek magyarsága, minden területen nagy nyelvi veszélyben van. Mindenütt erősödik a kis etnikumok gazdasági, politikai, demográfiai térszűrése, keveredése, a magyar nyelv is egyre jobban veszíti el a közéletben betölthető szerepét, romlik a térségeken belüli presztízse. A Kárpát-medencében megnövekedett az egymás mellett élő etnikumok érintkezési felülete, erősödnek a kölcsönhatások, de még inkább az egyoldalú hatások, egyre visszább szorul a kisebbségek nyelvi tere, gyengül a nyelvi kompetenciaszint, hatalmas ütemben növekszik a vegyes házasságok száma. Az új országokba való Trianon utáni beintegrálódásból asszimiláció lett, és a nagy és gyötrő gond az, hogy a megmaradás egyre inkább mesterséges, művi életbentartást igényelne, és már egyre kevésbé természetes folyamat.

A szórványlét otthontalanság, demográfiai, politikai, gazdasági, kulturális és nyelvi-etnikai térszűrésesség. Az etnikus peremlét nem más,

mint elszigetelődés, nagy nyelvi és közösségi magány. A kis falvak maradékszörvényaiban vagy a nagyvárosok lakónegyedeinek telepes közösségeiben elsorvad az anyanyelv használati értékébe és értelmébe vetett hit. Az etnikus kisközösség önérzetében, mássága funkcionálításában sérül, és elveszíti e másság értelmébe vetett hitének távlatait.

Tájainkon ez a folyamat elsőként falusi környezetben, majd a nagy iparosításokkal ennél sokkal hangsúlyozottabban a nagyvárosokra is kiterjedően jelentkezett. Századunk végére világossá vált, hogy az előző területek felhagyása és elhanyagolása nélkül a továbbiakban a mai romániai magyarság nyelvi veszélyhelyzetnek leginkább kitett rétegére kell odafigyelnünk: *a városi peremmagyarságra*. Számot kellett vennünk azzal, hogy a megmaradás sorskérdései leginkább a megélhetés keresésével nagyvárosokba kényszerített magyar tömegeket veszélyeztetik, azokat, akik elszigetelődnek, és egyre erőteljesebben veszik fel környezetük többségének szokásait, nyelvét, sőt iskoláztatási gyakorlatát is. Erdély nagyvárosaiban nagy számban élnek olyanok, akik mögött meggyengült vagy már meg is szűnt a stabil nyelvi otthonháttér, a szülőfaluval tartott kapcsolat. Elsorvadnak a gyökerek, gyengül az anyanyelv használati lehetősége, és ezután már a használati igénye is, az otthoni egészséges nyelvi szabályozási rendszer, és az elszigetelt etnikus csoportok már igen erős többségi hatás alá kerülnek. Leértéke-

lódik az etnicitás, nagyfokúvá válik az elgyökértelenedés, a beolvadás, a peremre szorulás, és e réteghez semmilyen kollektív magyar anyanyelvi élmény nem jut el. Nem érkeznek el az információk sem, csupán a tévé, rádió minimális tájékoztatása, vagy annak már csak a lehetősége. Ezért e tömegek sajnos már nem tagolódhatnak be saját etnikai közösségükbe, már jól érzik magukat a többségi környezetben, nem találkozhatnak egymással, hiányos a magyar csoportélményük, olyannyira, hogy már nem jut el hozzájuk az egyházi élet nyelvi otthon-melegsége és aktív hitélménye sem.

A többszörösen hátrányos peremhelyzetben az etnikai hovatartozás értéke elveszíti természetességét, és bizalomhiány, erőltettség, mesterségeség és bizonytalanság következik. A kisebbséghez tartozó csoport tagjai számára más és más súllyal, de a többségihez igazodó etnicitási gyakorlat alakul ki. Teljes mértékben jellemző ez mind a nyelvhasználat, mind pedig az oktatási intézmények „fogyasztásának” gyakorlatára is. E folyamatok részeként az egész Kárpát-medencében a kisebbségi sorsban élők között már a magyar oktatásnak is nyomon követhetjük teljes elértéktelenedését, presztízsvesztését. A természetes hatalmi és asszimilatív eszközökkel sikerült mélyre süllyeszteni a magyar nyelv és kultúra és ezzel természetesen a magyar oktatás presztízst. A sajátjuktól való elszigetelődésben ők már nagyjából *többségi kultúrafogyasztók*, először alkalmiak, majd rendszeresek, aztán egyre hátrább szorul a

primér anyanyelvi, s végül teljesen átveszi helyét a többségi. Hiába nyújtjuk a magyar tájékoztatást, iskolákat, más intézményeket, lelkeseket, közművelődést, ha minden etnikus érték légüres térbe kerül, és elmarad a befogadás, mert már elsorvadt a befogadás készsége. Minden ott dől el tehát legalul, a legmélyben, az iskolában, ahol nem alakulnak ki, vagy visszafejlednek a saját *nyelvi és egyéb etnikus értékek befogadási reflexei*.

A nagy gond az, hogy elsősorban az ott élő, oktatási formát választó szülők közép- és fiatal nemzedéke az, amely nem érzi, nem is érti és nem is fogadja el ezt az önmagáért való magyarságot, az önértékű nyelvet, *az önmagában értékékként működő oktatást*, az effajta etnizálás önértékű jelképrendszerét, funkcionalitását. A magyarságért nekik már valamit nyújtani kell, amely újra és újra e sajátos és olykor nagyon nehéz másságban valós értéket jelent. Ugyanez a szomorú kép figyelhető meg oktatási vonatkozásban is, hisz peremhelyzetben, a többségi mellett és az azzal való *presztízs-versenyhelyzetben a magyar oktatás a peremek számára önmagában már nem lehet érték*. A hatalmi kultúra és a kisebbségi kultúra és nyelv versenyhelyzetében az az érték győz, amely az oktatandó személy számára biztosítja önmaga megvalósítását, kibontakozását, vagy beteljesíti annak vélt vagy valós hitét. A „román iskola = jobb érvényesülés” alternatíva a kiscsoporthoz tartozó egyén új etnicitási gyakorlatát, a szaba-

dabb átjárhatóságot, az etnicitáson belüli mobilitást és a csoportváltást is előkészíti. Mindezeknek pedig szinte alig vannak nyelvi vonatkozásaik: az értékek presztízsharca ez, amelyet olykor és szinte véletlenszerűen kísérnek nyelvi tartozékok és tartalmak.

A másik szomorú helyzetkép az, hogy az etnikus csoport sorskérdéseivel vagy a helyi oktatás megtervezésével küzdő központi vagy helyi értelmiségi nagyon gyakran találja magát szembe nagy összefüggő és szinte megváltoztathatatlan helyzetekkel, láncolatokkal, amelyekben a közösség nyelvi-etnikai életmegnyilvánulásai öntörvényűen, de önszabályozottan működnek. A rossz lelkész, tanító, faluvezető negatív önértékelésű közösséget teremt, megszületik a színvonaltalan iskola, amely nem segíti érvényesülni a gyermeket. A rossz önértékelésű közösség rossz értelmiségmegtartó erővel rendelkezik, ez pedig rossz iskolát teremt. A kis gyermeklétszámmal megteremtődik a szelektálni nem tudó iskola, ahol mindenkit beiskoláznak, nem válogathatnak, s emiatt színvonalat sem tudnak tartani. A szelektálni nem tudó iskola versenyhelyzetet vállalni nem tudó iskolává és így színvonaltalanná, majd pedig presztízs nélkülivé válik. Ha viszont szigorú a kisebbségi iskola, a kisebbségi értékek fölösleges plusszá válnak, mellette pedig felértékelődik a szabadabb többségi, amelyben „nem terhelik túl” a gyermeket, nincs „plusz”, „fölösleges nyelv”, az anyanyelv. Így születik meg a

„rossz szülő”, aki nem adja magyar iskolába gyermekét. Érdekes és szomorú láncreakciók ezek, amelyeknek hínárából kell szabadulnia a kisebbségi népoktatásnak.

A peremterületek kisközösségeiben nyelvi életünk és etnizálásunk tehát egy olyan bonyolult, szinte zárt és egységes rendszert alkot, ahol egy *etnoökológiai rendszerben* öntörvényűen függenek össze egymással a dolgok. Ez teljes egészében érvényes a közösség oktatási szokásaira, kultúrájára is. A nagy bajok akkor kezdődnek, amikor már olyan értékrend-átbillenés történik, amely végzetes a csoport számára. Amikor már a lelkes, a tanító hiába szervez, aktivál, gyözköd és fejt ki propagandát a magyar oktatás érdekében, hiába szólítja meg és javítja ki hívei nyelvi hibáit, hiába mutat példát és ad közösségének magatartásmintát oktatásban, nyelvi tisztaságban, etnikai értékekben, mert erősebb a többség fele irányuló felhajtóerő, *a tehetetlenség etnikai törvénye*, mert a kisebbségi iskolamodell már megsérült, és a többségi domináns iskolamodell nagyobb presztízsértékkel rendelkezik, mint „a másik”, a sajátja.

Még szomorúbb az, amikor a kívülről, más régióból e vidékekre érkező tanító, értelmiségi szembetalálja magát egy ilyen láncolatszerű és változtathatatlan, szomorú helyzettel. Amikor a helyi nevelő eleinte lelkesen küzd, szervez, majd elkeseredik, belefárad. Az oktató nem költözik ki, először az életfeltételek hiányából, kényelemből következően, majd már azért sem, hogy ne kelljen dolgoznia. A tanítónak, iskola-

igazgatónak már nem is érdeke a jobb iskola, mert ha komolyan veszi munkáját, akkor nem ingázhat, nem hiányozhat. A közösségnek és az iskolának nincsenek vagy már elmaradnak az elvárásai is, a szülő, a gyermek munkaütemet sem diktál, és így mind a tanuló, mind pedig az oktató személyi és csoportkényelmének fenntartásához hozzátartozik a lazaság, a rendetlenség mesterséges éltetése. Nem végez kultúr-munkát, mert akadályozza az ingázásban, meg aztán végül is minnek, „nem érdemes”. Így teremti meg a hátrányos helyzetű közösség a rossz iskolát, az pedig a rossz közösség leértelődésének láncolatát.

Rossz iskola

Hátrányos nyelvi környezet	Hátrányos helyzetű iskola
Értelmetlen magyarság	Értéktelen magyar iskola
Hűtlen magyarok	Feladatát nem végző oktató
Önbecsülés hiánya a közösségben	Színvonal hiánya az iskolában
A magyarságért nem áldozó szülő	Az oktatásért áldozatot nem hozó tanár

Leépülő közösség

Hagyományos oktatási szokások falun és városban

A felsorolt negatív példák mellett nem szabad elfelejtenünk az oktatási szokások még élő, pozitív gyökereit sem. Falusi településeink jelentős része magyar népességünk fogyása elle-

nére is jól körülhatárolható anyanyelvi oktatási igényeket és szinte még reflexszerűen működő oktatási gyakorlatokat örökölt meg és részben még ma is őriz. A két világháború közötti magyar felekezeti oktatás romjain és utána pedig főként a 40-es, 50-es évek fellélegzésének, a Groza-kor modellértékű szemfényvesztésének idejéből örököltük egy azóta ugyan nagyon visszafejlődött és továbbra is igen leépülőben levő, de mégiscsak létező iskolahálózat maradványát, amelyhez népünk jelentős tömegei a peremeken is ragaszkodtak. Hozzá tartozott a néptanítói rendszer, az iskolaépület, olykor még a tanítói lakás is. Nem felejthető el, hogy ebben az időszakban minden olyan település, ahol igény volt anyanyelvi oktatásra, óvónőt, tanítót kapott, akik minden hátrányos helyzetük ellenére vállalták e vidékeket. A falusi oktató értelmiség feladataihoz a proletkultos idők teljességében is szorosán odatartozott a közművelődési megbízatás: színdarabok betanítása, a magyar közösségi élet, iskolai ünnepélyek szervezése, egy teljes közösség-animátori feladatkör. Ezeknek az elvárásoknak egészen az utóbbi évtizedekig a falusi néptanító vagy mellette és helyette visszaszorítottan a lelkes vagy lelkesfeleség, kisebb mértékben a helyi orvos, mérnök is lényegében eleget tett. A település és e régiók többségi népessége, sőt a román kommunista vezető réteg is – főként a helyi származású vagy a régiót jól ismerő – megértette, hosszú időn keresztül létezőként egyfajta természetességgel fogadta el itt a magyar iskolát,

a magyar tagozatot. Sokszor nem értették, fogalmuk sem volt arról, hogy a magyar oktatás nem hobbi, nem egy másik nyelv elsajátítása, hanem az anyanyelven való tanulás elemi joga. A peremek legszélén ez nem volt soha egészen természetes, de mind a kisebbségnek, mind pedig a többségnek a tudatában legalább berögzült, régóta működőként és létezőként. Ez volt a miénk, sőt a közösség belseje fele kötelező iskola-értékrend. Különösebb harcokat ezért nem kellett vívnia a helyi értelmiségnek.

E berögzült oktatáskép örökségéhez hozzátartozik az is, hogy erdélyi magyar településeinken a sok negatív példa ellenére még mindig gyakran fordul elő szórványban és azon kívül is, hogy szülők és gyermekek emberfeletti áldozatot vállalnak a magyar oktatásért. Nem túl általánosak, de meghatóak azok az esetek, amikor félelmetes akadályokat győz le a falusi település magyar oktatási megszokása. A régi népoktatás falusi iskoláztatási gyakorlatában, szokásaiban az elmúlt évtizedek alatt néha egészen erő feletti helyzetek rögződtek be: több tíz, húsz km-es buszozás, gyaloglás, sőt szekerezés a szomszéd falvakba. Ez volt akkor a település oktatási kultúrája, alapközérzete, és ez egy többé-kevésbé automatizálódott állapot volt. Évtizedekig senki nem tette fel a kérdést, hogy egy-egy faluból miért kell a másikba ingázni, nemritkán szekerezni, szánózni, sőt nagyon gyakran gyalogolni is, naponta nyári melegben és télen a nagy hóban. Az sem volt gond, hogy a gyermekek fáznak, vagy szánt kell fogadni té-

len a könnyebb utaztatáshoz: a szülők beosztoták maguk között, hogy mikor ki fogja be a lovakat, hogy induljon a gyermekekkel iskolába. Nehezen hihető, hogy még mindig vannak Erdélyben olyan falvak, ahonnan alkalmival, autóstoppal vagy vonatstoppal ingáznak magyar iskolába a 10–14 éves magyar gyermekek. Reggelenként gyermekek állnak kint az utcán, és várják az érkező vagy soha nem érkező járműveket, várják a következő központi falu fele a gépkocsival átutazót. Kiszolgáltatva mindennek és mindenkinek. Így rögzült be, még így természetes. De az oktatástervezőnek az az első kérdése, hogy meddig lehet ezt így tenni.

Ugyanez jellemző a tanítók kiköltözési gyakorlatára is. Néhány évtizede még általános volt az is, hogy a kinevezés pillanatában a falusi értelmiségünk lakást bérel, albérletbe családhoz, háziasszonyhoz költözik. Így történt ez évtizedeken át, így volt tehát természetes tanítónak, településnek egyaránt. Az oktató a település élete egészének részévé vált, benne élt, munkahelye, otthona, pihenése, barátsága, jó és rossz szokásai, hibái, szenvedélyei és családalapításának is tere, tanúja volt a falu. A dolgok felett a begyakorlás automatizmusa győzött.

Azóta a helyzet alapvetően megváltozott. Adataink ugyan nincsenek, de sejtéseink minden bizonnyal igen arról, hogy mára már falusi tanügyi személyzetünknek döntő többsége – különösen a szórványban – ingázik, többnyire egy-egy központi helységről a szélekre. Ez ma ugyanúgy természetes, mint hajdan a kiköltö-

zés. A nem ingázók pedig a szakképzetlenek soraiból kerülnek ki, akiknek legnagyobb része nem nyújthatja a szükséges színvonalat az oktatásban. *Megtörtént tehát az értelmiség nagy kivonulása a település életközösségéből, és ezzel bekövetkezett a kultúra, az oktatás, a nevelés sorvadása is.*

Ezen a területen természetesen figyelembe kell venni a jócskán megváltozott helyzetet is. Csak 1–4 osztályos magyar tagozattal rendelkező vagy ennek kifejlesztésére váró településeink nagy része nem képes a mai fejlettségével *értelmiségmegtartó erőfeszítésre*. Alkalmatlan arra, hogy otthont nyújtson, lassan még a lakással rendelkező lelkészeknek sem, nemhogy a háttértámogatások nélküli tanítóknak. El tudja képzelni valaki, hogy ma, esetleg vallási „megszállottság”, missziói lelkület, komoly anyagi támogatottság nélkül tanügyi káder telepedik le hosszabb időre, például Nagyölyvesre, Magyarfrátára, Szászsomborra, Lozsádra, Uzdiszentpéterre vagy Noszolyba osztatlan elemi iskolákban tanítani? Ahol már nagyon tarthatatlan a helyzet, ott tesznek valamit az illetékesek, a többi helyen marad minden a régi-ben. Ahol nagyon muszáj, ott ki kell helyezni valakit. Marad tehát mint egyedüli út a magyar oktatás megszűnése, az örökös helyettesítés, a teljes és siralmas szakképzetlenség és természetesen az ebből eredő színvonalatlanság. És a magyar oktatás ebből következő megszűnése, vagy jobb esetben a szakképzettek örökös ván-

dorlása, az ingázás, a véget nem érő pedagóguscseré.

Az ingázás pedig otthontalanságot teremtett, mert felszámolódott a település értelmiségi bázisa, a közösségépítést, művelődést, kultúrát, színjátszást, biztonságot sugárzó otthonérzete.

Új helyzetben a nagyvárosi oktatás

Erdély területén kiterjedt területű falusi településhálózataink mellett elsősorban nagyvárosaink magyar nyelvű oktatásában van a legnagyobb gond. A közelmúlt és a régebbi idők falvainak pozitív oktatási beállítódásaihoz, berögzüléseihez hasonlóan ugyanezek a részleges pozitív jelenségek sajnos nem mondhatók el mai nagyvárosi magyar népességünkről. Sőt, ahol már szinte megszoktuk, Szeben, Temesvár, Medgyes, Déva, Vajdahunyad, Zsil-völgye, Fogaras, Dicsőszentmárton, Máramarossziget, Nagybánya, Brassó, Beszterce mellett oktatási gondjaink között megjelennek már olyan helységek is, mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Torda, Bánffyhunjad is. A közösségek magyarságának *otthonérzete, kisebbségi közérzete* és ezzel oktatási alaphelyzete és közérzete is nagyon sokat romlott. *A városi oktatásunk legnagyobb csődje az oktatási automatizmusok hiánya, a pozitív berögzülések elmaradása.* A nagyvárosra telepedett magyar népesség nem örökölt ott lélekszámának megfelelő iskolahálózatot és infrastruktúrát, de a magyar oktatás-

ba való beilleszkedés természetes berögzülését sem. Sok esetben csak keserves értelmiségi harcokkal, szülői felvonulásokkal lehetett létrehozni és kialakítani minden új településen, helyen vagy lakónegyedben a saját magyar tagozatot vagy ritkábban iskolát. Minden városi oktató tapasztalatból tudja, hogy a változó politikai nyomások súlya alatt egy-egy telepen a még létezőt is szinte lehetetlen volt mindig megtartani. Amellett pedig legtöbbször kemény harcokat kellett vívni, hogy az új lakónegyedekben a román tagozat mellé magyar is létrejöhessen. A lokális hatalom a régi rendszerben, de még 1989 után is minden esetben megpróbálta először a szembeállást, az akadályozást, hogy elkedvetlenítsen, lehangoljon, és csak ha már feltétlenül muszáj volt, akkor engedelmeskedett a magyar szülők nyomásának, és engedte meg a magyar oktatásbővítést vagy fejlesztést. Ez a jól bevált megalázó gyakorlat sajnos kormányra jutásunk után is tovább öröklődött.

Csökkenet az egyház és iskola szabályozó tekintélye

A kisebbségi helyzet ajándékai között sokat emlegetett *szakrális tekintély*, amellyel reálisan vagy mitikusán, de gyakran ruházzuk fel ma is egyházainkat, mára egyre inkább elfogyatkozni látszik. Szinte már elfogyott a kisközösségnek, az egyháznak, lassan pedig már a családnak és

a szülőnek is az a szabályozó ereje, amellyel domináns irányt, tekintélyelveket és mindezen belül még nyelvhasználatban, értékrendben, oktatásban normatív értékszintet is sugallhatott. Egyre sajnálatosabban érezzük, hogy egy lehetetlen folyamattal küzdünk – legtöbbször eredménytelenül. Mert nyelvi-etnikai létünk felszámolódásában is az a legszomorúbb, ami belülről történik, mert az megállíthatatlan. A régi iskolamodellben a tanító, a lelkész úgy volt jelen, mint aki a település lakói számára magatartásmintát jelentett a hitéletben, az erkölcsi értékrendben, az oktatásban, a művelődési szokásokban is. „A tanító úr is így mondta”, „így tanította a tanító bácsi”, „ezt tanultuk a tanító nénitől”, „megmondta a vénpap”-féle – falusi környezetben gyakran elhangzó – megjegyzések szépen jelzik a helyi értelmiség vagy annak emléke folyamatos referencia szerepét a közösségben. *A kollektív emlékezet, a referencia, a szimbólumok halála pedig a peremlét halála is.*

Az egyház és az iskola azonban mára már elveszítette azt a hatalmi helyzetét, hogy erőteljes nyelvi kodifikáló erőként, értékrend-fenntartóként jelentkezhessen a peremterületek kis-közösségeiben. A múlt századtól még e század közepéig is több történelmi példa bizonyítja, hogy a tekintélyelvű helyi társadalmakban egy-egy lelkész, tanító erélyes fellépésére miként állt vissza egy-egy közösség anyanyelve és nyelvi egyensúlya. Ma már a peremközösségek lelkészei, tanítói is egyre elkeseredettebb és eredménytelenebb harcot folytatnak a negatív nyel-

vi képletekkel, az iskoláztatási gyakorlatokkal szemben, s lassan egyre kevesebb erejük marad arra, hogy közösségük negatív iskoláztatási közgondolkodását megváltoztassák. Egyre többet beszélünk a rossz példáról. A Beszterce-Naszód megyei Magyarborzácson a tíz felső tagozatos magyar gyermeknek még fele sem vállalja a napi tíz km-es ingázást Apanagyfaluba, a szülők pedig azzal válaszolnak az elkeseredett lelkésznek és tanítónő feleségének: még azt is sajnálják, hogy gyermekük az 1–4 osztályt magyarul végezte. A Zsil-völgye közel 17 ezer magyarjának magyar oktatása a helyi értelmiség elkeseredett küzdelme ellenére is sorvadásnak indult. Az 1998-as tanév elején sokszerűen rázta meg a Kolozs megyei magyarság önbizalmát, hogy a kiharcolt magyarlétai magyar felső tagozatról a szülők gyermekeiket inkább a szomszéd falu román iskolájába írták. És itt van kéznél az érmihályfalvi példa is: a 90%-ban magyar anyanyelvű bihari nagyközség gyermekeinek 20–25 %-a jár román iskolába – Sike Lajos tudósítását olvastuk erről a *Romániai Magyar Szó* 1999. május 5-i számában. Az újságírók többször is kísérletet tesznek a negatív jelenségek megfejtésére. A felsorakoztatott okok között több magyarázat is van, de mindannyian tudjuk, hogy nem csak okfejtés kell, hanem a helyzet megoldása is.

Az egyház a peremoktatásban is fogyó értékű, de az utolsó hiteles értékörző erő. Kezében

vannak a megtartás utolsó eszközei és lehetőségei.

Válságban az etnikus kisközösség

Én az oktatásban is jelentkező bajok okait abban látom (és ebben van a kis-, a helyi közösség egészének válsága is), hogy *az a közösség van megszűnőben, leépülőben és felbomlóban, amely szinte öntörvényűen szabályozta és szervezte meg önmagát, őrizte dolgai belső egyensúlyát és rendjét. Az a kiscsoport épült le, amely a nyelvet beszéli, iskolát igényel, teremt és fenntart, tanítót fizet, hozzá ragaszkodik, tőle munkát, oktatást vár. Ez pedig nem minden esetben csak demográfiai, közösségen belüli statisztikai arány kérdése. A peremeken felszámolódtak az etnikai és nyelvi közösségek, a nyelvet beszélő csoportok és ezzel a kisközösségek szóbeliségének, kultúr- és iskolaigényének intimitásai is. Az a tér veszett el és számolódott fel, amelyben él a kollektivitás, ahol átadódnak, áthagyományozódnak az értékek, ahol él egy oktatás iránti igény, értékrend. Az oktatás pedig teljes egészében közösségi kérdés. Ez a közösség az etnicitás otthona. A közösségi élet nyújthat egyedül olyan nyelvi csoportélményt, amelyben egyedül élhet a közösség értéktisztító és öntisztító rendszere. Ha ez sérült, a romániai peremmagyarság egészének iskolázási gyakorlata is válságba kerül. A nagy*

mozdulatlanságban beáll az üvegházi hatás, az önmagát fojtogató belső hőemelkedés.

Az értékrend válságának figyelmeztető ereje abban van, hogy ezt a válságos helyzetet sajnos a legtöbb esetben természetesnek veszik. Mert a gondok ott folytatódnak, amikor a helyzet elfogadásában már végzetesen és talán véglegesen beáll egy *mentalitás és értékrendváltás* és *válság* is. Amikor már a keveréknyelv, a nyelvzavar, a vegyes önértékelés, a vegyes házasság, a „másik iskola” a természetes, sőt az egyedül természetes és a kanonikus rend. Nemrég még Erdély legnagyobb részén, akár országnyi területeken – városon és falun is – axiómaszerű, természetes és szinte kötelező volt a „*magyar gyermek=magyar iskola*”. Az utóbbi évtizedekig még Erdély nagyvárosaiban, sőt a Zsil-völgyében is kirívó, szokatlan és szinte aberráns volt a „román iskolába jár a magyar gyermek” magatartásminta. Mára az a mentalitás és értékrend jutott válságba, amelyben ez pozitív és természetes volt.

Az iskolavédelem, az oktatástervezés terveinek másik nagy buktatóját és sokszoros, halmozott kudarcát abban érzem, hogy mindig csak a *jelenséget* célozták meg, jelesül a „rossz iskolákat”, a „gonosz szülőket”, akik román iskolába íratják gyermekeiket, a „rossz pedagógusokat”, akik nem oktatnak jól, és akik miatt nem érdemes magyar iskolába adni a gyermeket stb., de nem mindig láttuk, hogy ennek háttere egy összefüggő folyamat. Nem felejthetjük el, hogy az egyéntől már a családon keresztül vissza kell

jutnunk az egyént integráló nagyobb nyelvi közösség válságkezeléséig. Minden mentési és védelmi terv, amely az anyanyelvi oktatást tűzi ki célul, *az anyanyelvi oktatásnak teret és hátteret teremtő közösség otthonérzetét, pozitív önértékelését kell hogy megcélozza és megteremtse.*

A helyzet orvoslásának egyik első titka pedig abban a nagy kérdésben van, hogy megte-remthető-e a reális, az igazi és nem illuzórikus közösség, ahol valóban él az anyanyelvi iskolázatásnak a pozitív gyakorlata is. Létrehozható-e olyan közösség, ahol élő és nem művi rohammunka a védelem és nem reanimációs élesztés alatt álló a *nyelvi-etnikai másság értéke. Mert a nyelvi közösség, a családban, a kisközösségben beszélt, használt, értékelt és értékes etnicitás a kisebbségi anyanyelvi oktatás egyik motivációs alappillére.* Anyanyelvi oktatást igénylő nyelvi közösségeket kell tehát teremtenünk! *Oktatástervezéssel együtt közösségi rehabilitációt kell végeznünk.* Egy kisebbséghez tartozás értelmében, nyelvi-kisközösségi csoportélményünkben sérült emberek szívéhez hozzáférköző, azokban változást hozó programokban kell gondolkodnunk, ott kell oktatást, önértékelés-javítást terveznünk és sürgősen változtatnunk a helyzeten. Fel kell törnünk az etnikus leszigeteltség burkait, be kell jutnunk a család közösségének mélységeibe. Itt és ezeken a területeken van nagy feladatuk az egyháznak. Ide, a család és a kisközösség „nyelvi tájába” segíthet be együtt az egyház és az iskola.

Képes lehet-e az iskola, az egyház, a vidéki értelmiségi arra, hogy intézményteremtő, oktató, szervező és integráló, önértékelést teremtő, nyelvvédő, nyelvtisztító berendezésként működjenek? Mert ők kísérik az etnikus csoportot az önazonosság-védelem gyötrelmes útjain. Nagy a baj ott, ahol további támogató rendszerek nélkül ebben magukra maradnak. De a megoldásoknak *a közösség belsejéből is kell jönniük!* Minden külső segítséggel a kisebbségi közösségek saját belső erőforrásait kell mozgósítanunk. Ebben azonban a leggyakrabban egyedül marad a vidék, az iskola és az egyház. Ez utóbira mindenki kivetíti elvárásai illúzióját, megnyugtatva ezzel magát és lelkiismeretét, de egyebet adni nem ad, hanem magányos küzdelmében magára hagyja.

Válságban az iskoláztatási gyakorlat és a magyar iskola presztízse

A szórványoktatás nagy buktatója, ha egy adott területen olyan oktatási intézményt akarunk létrehozni, olyat kívánunk fenntartani, amelynek *legfőbb, sőt egyedüli értéke az, hogy magyar*. Ehhez természetesen társul az elvárás és mitikus frazeológia is, hogy azért kell oda iratkozni, „mert magyarok vagyunk”, és a jó magyarok magyar iskolába íratják gyermekeiket. A nagy gondok azonban ott kezdődnek, amikor ez az *önmagáért magyar intézmény* belekerül a versenyhelyzet ördögi körébe. Ami-

kor azért lesz rossz, mert magyar. Ezután már azért nem íratják oda a szülők gyermekeiket, mert rossz (és nem mert magyar), és nem azért szűnik meg, mert megszüntetik és magyar, hanem azért szűnik meg, mert rossz.

Régóta tudjuk, hogy a presztízs-iskoláknak, de általánosan a presztízserkékeknek önmagukban nincs nyelvi, nemzetiségi tartalmuk. Az érték maga a presztízs anyanyelvi vagy anélkül jelentkező közvetítéssel. Böjte Csaba atya, a dévai ferences kolostorban indult szórványiskolájáról szólva nemrég arról beszélt, hogy nem nagy mentési terveket kell készíteni, hanem *valós értékeket kell nyújtani az iskolákkal*, és kész. Ennyi az egész szórványprogram. Ha értékeket adsz, az egyben maga a presztízs, az iskola értéke is. Déván gyakran fordul elő, hogy magyarul egyáltalán nem tudó szülő viszi a kolostorba gyermekét, mert „ott jól tanul, mert jól foglalkoznak vele, mert megtanul magyarul” stb., és még folytatható az értékelési sor.

Úgy gondolom, az eddig felvázoltak is meggyőznek arról, hogy mély válságban van a hátrányos vagy halmozottan hátrányos etnikai helyzetű kisebbség és ezen belül a peremterületek maradék népességének, de a nagyvárosok lakótelepei oktatásteremtő magyarságának iskoláztatási gyakorlata is. Az az önbizalom is válságban van, amelyre épül és építhető a magyar oktatási hálózat. Az a hit jutott kátyúba, amelyet a szülő táplálhat a saját anyanyelve és az azon történő oktatás gyakorlatában, értelmé-

ben. Ennek visszaadásán kell az értelmiségnek fáradoznia, és ez csak akkor lehet eredményes, ha romániai magyar érdekvédelmi szervezeteink az anyanyelvi oktatást a maga teljes összefüggésében tervezik meg, ha a szülő az anyanyelvi oktatást az óvodától az egyetemig egy teljes és *egész láncolatban látja*, és ennek végén, mintegy bokrétaaként helyezkedik el a gazdaságilag biztonságos jövő, az elhelyezkedés, az *érvényesülés*, a megélhetés-teremtés magabiztosan továbbmotiváló és éltető ereje. Az anyanyelvi oktatás válságának orvoslása, „gyógykezelése”, az egyház és iskola anyanyelvvédő szolgálata hatalmas kitekintésű feladat, amely sok más egyéb mellett a helyi magyar közösség egészére: az önálló magyar *intézményrendszerre, az oktatásra, az egyházra és mellette az önazonosság két nagy küzdőterére: a családra és kisközösségre, ezek nyelvi-etnikai otthonérzésének rehabilitációjára* néz.

Ezek után bátran kimondhatjuk, hogy sehol sem érzékelődik annyira, mint a hátrányos etnikai helyzetű kisebbségi oktatásban az, hogy a magyar oktatás egységes és egész. Ez azt jelenti, hogy az oktatástervezés csak akkor lehet hatékony és nemzetiségi vonatkozásban is eredményeket felmutató, ha teljes összefüggésében elemez, ha úgy lát rá a helyzetre és úgy is tervez: az óvodától az egyetemig. Csak úgy van értelme és akkor eredményes tehát, ha a gyermekes szülő már a magyar óvodába íratás pillanatában is látja és végigtekintheti az oktatás

teljes folyamatának értelmét, értékét és presztízsét, mert *az oktatási hálózat egésze presztízsláncolatot alkot*. A hátrányos helyzetű kisközösségben élő szülő és a család az az egyedüli fórum, amely teljes összefüggésében látja, értékeli, érzi és szeizmográfszerűen ítéli is meg az anyanyelvi oktatás célját és egyedüli értelmét: *gyermeke érvényesülését*. Amikor tehát kisebbségi területen oktatást tervezünk, csakis teljes oktatási hálózat-láncolatot tervezhetünk, ahol a szülőnek, a családnak és olykor még a gyermeknek is meg kell mondani, fel kell mutatni hihető, elfogadható lehetőségként *az anyanyelvi oktatás és az azzal való érvényesülés teljességét*, még akkor is, ha az más helyen, más helységben, esetleg más vidéken teljeseedik ki. Mutatni kell melléje az ingázást, a bentlakást, a bizalomgerjesztő tanári kart, az anyagi háttérrel és az oktatásnak vagy érvényesülésnek a következő vagy végső fokozatát: *az életben való érvényesülést*. Ilyen szempontból ezért különösen érdekes és figyelemre méltó az egyházi oktatás kiemelkedő, a többi formát messze megelőző preferenciája, amelynek vallási, anyanyelvi hittele teljes értékű presztízst nyújthat, és így nagyobb bizalommal fordulnak hozzá a szülők és gyermekek, olykor még megyehatárokat átívelően is.

Az anyanyelvi oktatás hatása életre szól!

Ma már közhelyszerű az a megállapítás, hogy – a témánkban kijelölt területeken és a legkisebb gyermekeket felölelő oktatásban is – sorsdöntő jelentősége van a magyar nyelvű elemi oktatásnak. Még akkor is így van ez, ha a magyar oktatás az 1–4 osztályok elvégzése után megszakad, mert a helységben nincs magyar nyelvű továbbtanulási lehetőség, és a gyermeknek a helyi román vagy más helységben levő román tagozaton kell tanulmányait folytatnia. Az anyanyelvi elemi iskolai képzés életre szólóan határozza meg azokat a képzeteket és fejleszt ki azokat a képességeket, amelyek elkísérik a fiatalot a más nyelvű oktatási környezetben is. Az anyanyelvi elemi iskolai képzésnek az egyik nagy jelentősége, hogy *anyanyelven rögzíti az alapfogalmakat*; az 5–8 osztályos általános és a líceumi oktatásnak pedig, hogy *a közösségteremtésben és alakításban* nyújt életre szóló berögzüléseket. Ebből a térből állandósulnak a barátkozási, közösségalkotási szokások, ez az a mező, amely a baráti kör környezetében a párválasztást is meghatározza. Ezért olyan fontos tehát – sok más egyéb mellett – a minden szinten megszervezendő anyanyelvi oktatás.

Gyakran előfordul, hogy egy-egy szülő a „jobb érvényesülés” érdekében már az elemitől kezdve többségi iskolába adja gyermekét. Aki ezt megteszi, annak számolnia kellene azzal, hogy többről van szó, mint „az iskola nyelv-”

ról". Ezzel a lépésével a gyermek teljes további személyiségfejlődését meghatározza olyan fokon is, hogy ebben már beprogramozott a közösségteremtés, a társas tér etnikus, interetnikus, multikulturális alakításának minden készsége, sőt a párkapcsolatoknak és a házasságkötésnek minden etnikus és interetnikus részlete is. Naiv az a szülő, aki azt hiszi, hogy „csak” ennyit – vagyis jobb érvényesülést – akart, és „nem gondolta, hogy ez lesz belőle”. Az alapvető személyiség-értékrendváltás és etnikumváltás már alkotórésze a megválasztott oktatási intézmény nyelvének.

Peremlét és értelmiség

Az iskolaszervezés, közösségépítés, a leválasztó, integráló etnikai és nyelvi intézményes tényezők között *kiemelkedő szerepe van az értelmiséginek*. Neki kultúra-, anyanyelv-, értékátadó és *etnicitásközvetítő* szerepe is van. Az ő feladata átnyújtani a lassan már másodlagossá váló saját kultúrát, a csoportra jellemző egyetemes értékeket a kisközösségnek. Ő egyfajta szűrőberendezés: feladata még kivédeni a kisközösséget a többségi értékinvázió és infláció fullasztó hullámai alól. Az ő tiszte elválasztó és elhatároló erőként beállni a nagy- és kisközösség közé és felvállalni *az érték és a nyelv tisztítóberendezésének funkcióját*. Ő adja át a kisközösségi kultúra régi és új, egyetemes és partikuláris, többségi és kisebbségi értékeit. Neki kell

felvérteznie a csoportot etnikai tudatának irodalmi, művelődési, társadalmi sajátosságaival, nyelvvédelmével, de neki kell tudatosítania a helyi etnikai tartalmak jelentőségét is a helyi társadalomban. Ő szûri és takarítja ki a romló nyelvet, javítja ki a deformációkat, teszi helyre a rossz és jó értékeket, értékeli át az idegen hatásokat.

Mi azért tartjuk tehát a helyi társadalom szempontjából mindenképpen sarkalatos feladatnak és az egyik legfontosabb tennivalónak a peremvidék *értelmiségtervezését*, mert ezzel teremthetünk a peremmagyarság háttérére egy olyan szilárd bázist, amely szervező, mozgósító, reményt és önértékelést adó, megtartó erőként működhet. Végül pedig minden összefügg az utolsó bástyával, a helyi egyházzal, melynek gyötrelmes feladata legtöbbször – minden megmaradt intézménytörredékkel, ronccsal együtt, amely már csak az emlékekben él – mindent és mindenkit pótolni.

Az oktató, nevelő egyház

A nyelvi peremterületeken élő magyarság pozitív önértékelését és otthonérzetét az egyház és az iskola csakis együtt teremtheti meg.

1990-től szinte mindenik romániai magyar történelmi egyház vagy kisegyház kialakította vagy visszaállította a maga történelmi középiskolai hálózatának részleges vagy jelképes állományát. Ezek az intézmények területileg majd-

nem minden jelentősebb magyarlakta vidéken és tömbben ott vannak, és velük arányosan a szórványterületeken is. Valóban jelentős eredmény, hogy Szatmár, Gyulafehérvár, Segesvár, Medgyes, Nagyenyed, Zilah, Nagybánya, Marosvásárhely vagy Kolozsvár állami és egyházi iskoláiban mindenütt kiemelt cél a peremvidékek gyermekeinek anyanyelvi oktatása, ahol az egyházi háttér biztonsága és presztízse – épp a más lelkület, és más anyagi források többlete miatt is – ösztönzőleg hat a magyar oktatásra. Egyházi középiskoláink legtöbbször például évek óta tudatosan vállalja fel a mezőségi, dél-erdélyi hátrányos helyzetű gyermekek oktatását. Ehhez pedig előkészítőket tart olyan gyermekek számára, akik az iskolában egyáltalán nem tanultak magyarul, a bejutás után pedig külön foglalkoznak velük.

Az egyházi intézmények peremoktatásban részt vevő területének tervezését, oktató, nevelő feladatait többlépcsős programban kell megoldani. Az egyik a lelkészképzésre és a lelkész szolgálatára néz. A másik a többi egyházi munkásképző intézetek anyanyelvi oktatására: vallásánárookra, nővérképzősökre és kántortanítókra. A harmadik arc az egyház iskolateremtő és oktatásszolgáltató, alternatívan oktató feladataiból eredő lehetősége. A peremterületekre is igazi hivatástudattal magyar keresztyén misszióba induló oktatási és szociális személyzet kinevelésének a mai konjunktúrában egyedüli helye csakis az egyházi oktatás lehet. Az egyházi oktatási intézményekre vár a peremér-

telmiség kinevelésének, kihelyezésének, hivatástudattal való felvértezésének, kitelepítésének, szociális és életfeltételei biztosításának szinte összes feladata.

A peremvidék középrétegét megteremtő feladatokban is kiemelkedő lehetőség van az egyházi középiskolák kezében. E középfokú oktatási intézmények lehetőséget nyújtanak egyfajta szakoktatásra, szakképesítésre, középfokú káderek kinevelésére. Nekik lehet és kell a teológiai arcél mellett megtalálniuk a módot arra, hogy valamilyen diplomát, szakismeretet nyújtsanak, amellyel az ott végzettek hazakerülve településeiken a mesterséggel rendelkező középréteget teremtik és megalapozzák. Oktatásszervezési körutakon gyakran halljuk, hogy miért nem indít az egyház több szakiskolát, elemi iskolát, óvodát. Nem lehet célunk itt az egyházi iskolák arcéltervezéséről beszélni, de peremvonatkozásban ezt az iskolatípust bátorítani, ehhez szaktanácsot adni és bel- és külföldi forrásokból anyagilag is segíteni mindenképpen kötelező.

A közösségvédelem és anyanyelv-rehabilitáció egyházi feladatai között 1989 után igen nagy és legtöbb esetben szinte egyedüli lehetőség az *egyházi kollégiumi otthonok* nevelő-oktató intézményrendszere. Több esetben maga az iskola nem egyházi, de mellette megszületik az azt támogató egyházi-intézményi háttér. Az utóbbi időben több ilyen intézmény született, mely ezt a feladatot is ellátja. Helyi kezdeményezésre több helyen indult be egyrészt az álla-

mi bentlakásokban, másrészt onnan kiemelve, külön programmal, harmadrészt alapítványi vagy egyházi tulajdonú épületben magyar ifjúságot foglalkoztató oktatói tevékenység. A kiemelkedő egyházi kezdeményezések felsorolása mindig háládatlan feladat, de közöttük leggyakrabban a dévai, a zsoboki, a köhalmi, szászrégeni kollégiumokat és a medgyesi, szászvárosi otthonokat, bentlakásokat, iskolákat és óvodákat szoktuk emlegetni, nem szőrványvonatkozásban pedig a székelyudvarhelyi református diákotthont. Eredményes és dicséretes dolog, hogy több hazai állami, egyházi középiskola igyekezett megteremteni a maga egyházi háttérű intézményét, önálló magyar kollégiumát, bentlakását, alapítványát, hogy egységes és határozott arcélt nyújthasson a nevelésben. Az egyházi kollégiumrendszerek nagy lehetősége abban van, hogy mind az állam, mind pedig a romániai magyar civil szféra helyett felvállalják az általuk el nem végzett feladatot, melyhez a politikai és helyi adminisztratív akarat mellett leginkább a személyi, emberi feltételek hiányoznak. A más tényezőkhöz képest ugyanis ezek szilárdabb anyagi bázissal rendelkeznek, és olyan lelki és szervezési háttérrel nyújtanak, mely éltetőként hat az egész intézményre.

A kollégium nyelvi közösség

Igen régóta tudjuk, hogy a kollégiumi rendszer az oktatás sűrítésének, csoportosításának egyik leggazdaságosabb formája. Bizony jócskán számot kell vetnünk azzal, hogy gyermekeink számának csökkenésével együtt a közeljövőben iskoláink is még jobban megfogyatkoznak, és a nagy nadrágszíj-összehúzások közepette a tanárok mellett a diákoknak is össze kell jobban gyülekezni. A körzeti iskolahálózatok megteremtésében is számot kell vetnünk azzal, hogy minden peremtelepülésen nem teremthetünk színvonalas magyar oktatást. Vagy kollégiumi rendszerben, vagy ingázással, vagy épp vegyes oktatásszervezéssel ki kell építenünk azokat az iskolaközpontokat, ahol színvonalas magyar oktatás folyhat. Erdélyi katolikus és protestáns egyházainknak e területen is évszázados hagyományaik vannak, hisz régi iskoláink emberemlékezet óta ebben a rendszerben működnek.

Ezek mellett pozitív nyelvi közösség és egészséges nyelvi minta begyakorlására igen szép példa az egyházi kollégiumi-rendszerben tanuló fiatalok nyelvi helyzetének feljavulása. Azzal is számolnunk kell, hogy az anyanyelvi kompetenciaszint növelésének egyik nagyformátumú eszköze *csak a helyi közösségből való időszakos kiemelés* lehet. A szórványvidékek helyzetét ismerő egyre mélyebben meggyőződhet arról, hogy az ott élő gyermekek egy része

csak akkor „menthető” meg, ha kiemeljük otthoni kevert nyelvű vagy már elveszített nyelvű környezetéből. A család, ez a csodálatos intézmény azokon a helyeken az anyanyelvi „visszaoktatásban” bizony sokszor akadály. Ha nem segítjük ki a gyermekeket a kevert és identitás-zavaros környezetből és ideiglenesen nem emeljük át egy egységesbe, ahol következetes napi programmal alapvetően más – egységes nyelvi – hatások alá helyezjük, nem igazán várhatunk nagyobb eredményeket.

Meg kell keresnünk együtt az értelmiség és iskola közös felelősségét akkor is, amikor kivételes tehetségeket kell megmenteni. Kiemelkedő feladat a tehetségkutatás és -gondozás. Példák százai mutatják, hogy egy egészséges kollégiumi rendszerben valaki miként menthető ki az otthon és kisközösség értékrendjének heterogén nyelvi szorításából. A németországi Burg Kastl magyar gimnáziumába a világ minden sarkából bekerülő fiatalok legtöbbször alig beszél magyarul. Az ott eltöltött tanulási és kollégiumi idő azonban elegendő ahhoz, hogy a válságos nyelvi helyzetből érkező fiatalok irodalmi szinten elsajátítsák anyanyelvüket. Ehhez pedig egy kolostorszerű vár kell, amely az oktatási idő egész tartamára a többségi környezet zavaró hatásaitól teljes mértékben izolál.

A régi protestáns kollégiumi oktatási rendszerben például szinte egyetlen jelentett a „bent lakás”, az „együtt tanulás” és az oktatás, olyannyira, hogy még nagyvárosi gyermekek, tanulók is beköltöztek az iskola otthonaiba, mert

nevelni és oktatni, a fiatal egyéniségére egységesen hatni csakis így lehetett. Így tanultak meg közösséget, fegyelmet, rendet és tudományt. Szabó Dezsőtől Sütő Andráson át Bálint Tiborig az elmúlt félévszázadban sok-sok írónk, jeles emberünk vallott az ősi kollégiumok ajándékairól, akiket eme oktatói és közösségi forma lelkiisége emelt és nevelt bele a maguk olykor hátrányos nyelvi környezetéből az értelmiségi létbe, és mentett meg így a hazai és az egyetemes magyarságnak.

Hogy miként alakul majd az ott oktatottak sorsa odahaza, arra kilenc év után még nincs rálátásunk, minden bizonnyal nem zökkenőmentes a közösségeikbe való visszatérés, de mindenképp kiemelkedő lehetőségként kell értékelnünk. A közösségből való kiemelést követnie kell a közösségbe való *visszakerülésnek*, de ez csak akkor éri el célját, ha az egyén hatást gyakorolhat közösségére, és megváltoztathatja saját környezetét. Ha ez nem következhet be, ugyanabba a nyelvi közegbe süllyed vissza.

Utolsó reményünk az egyház

Sokkal nagyobb erőket kell tehát mozgósítani a kollégiumi oktatási forma kiszélesítésére. Egyházi iskoláinknak első helyen kell felkészülniük arra, hogy rájuk vár a peremterületeken élő magyar gyermekek begyűjtése és oktatása. Az egyre mélyebb szintre süllyedő demográfiai mutatók még kényszerűségből is ar-

ra ösztönzik az egyházakat, hogy jobban odafigyeljenek a szórványvidékre. Egy nagy nyelvi válságfolyamatba lép be az egyház a maga páratlan lehetőségeivel. Akár úgy, hogy iskolákat alapít, akár pedig azzal, hogy szeretetével, lelkesedésével és anyagi lehetőségeivel, a szolgálat legnagyobb alázatával odaáll e vidékek sínylő, halódó oktatási intézményei, gyermekei és oktatói – saját hívei mellé. Hozza értékrendjét, szabályozó erejét, évszázados oktatói tapasztalatait, hozza magával a misszió lelkét, a másokért való szolgálat küldetéstudatát. Hozza a bizalom hitelét, a tömegeket maga mögött. Hoz emberfeletti áldozatokat, de belülről és kívülről az anyagi forrásokat is. Hozza a nélkülözhetetlen reményt. A rendet, a belső és külső békét. Ad egy értékrendet, amely reménnyel és hittel gazdagíthatja a kisközösséget, bizalommal és megnyugvással töltheti el az aggódó szülőt. A tényezőknek ilyen szerencsés találkozásánál pedig már nem véletlen, hogy az egyházak szeretetközösségében megszületik az az iskola, amely egy veszendőfélben levő értékrendű és etnicitású világban is mindennél hitelesebb lehet. Nem véletlen tehát, hogy nagy válságos időkben az egyházak oktatási feladatai is megnövekednek, és ezen a téren is egyre nagyobb reménnyel és várakozással néznek feléje. Ez magyarázza meg Zsobok, Déva, Kőhalom, Szászrégen oktatási, nevelési csodáját.

Az egyházaknak sajátos többleteik értékesítésével egyre határozottabban kell odaállniuk a

kisebbségi magyar oktatás és nevelés ügye mellett. Növelniük kell nevelőotthonaikat, fejleszteniük intézményhálózatukat, főiskoláikból, tanítóképzőikből és más iskoláikból az egyháznak kell kinevelniük az öntudatos, a széleket is felvállaló tanítókat, népnevelőket. Sajnos azonban az a szomorú igazság, hogy amikor az egyház oktatói–nevelői feladatairól beszélünk, elhangzanak a nagy értékelések, de végül mindig kiderül, hogy a kisebbségi és az anyaországi magyar társadalom is tulajdonképpen megnyugtatja magát és lelkiismeretét az egyházakkal. Hallgatólagosan rájuk bíz és rájuk hagy majdnem minden kényes peremkérdést, és a *másfajta intézményrendszer* kiépítését elhanyagolja. Pedig a kisebbségi társadalom egészének támogatása nélkül az egyház csak elszigetelt és túlterhelt végvári intézmény lehet. Az egyháznak is részt kell vállalnia az új értelmiségi réteg megteremtéséből, felépítéséből, anyagi, lelki, szellemi és egyéb segítéséből, de csakis a magyar közösségi intézményhálózat egészében.

Sajnálatos tény az is, hogy az utóbbi években aligha érte nagyobb csapás a romániai magyar oktatást, mint az új oktatási törvénynek azon kitétele, hogy csak magánoktatási formában engedélyezi felekezeti iskolák indítását. Hogy ez miképpen döntheti romba mindazt, amit eddig egyházaink felépítettek, azt csak az elkövetkező évek fogják megmutatni.

Mit lehet tenni?

A véget nem érő kérdés pedig mindig ugyanaz: mit lehet tenni a peremvidéken, hogyan születhet vagy maradhat meg az iskola a nyelvhatáron?

A teljesen sajátos szórványoktatási kérdésekre sajátos választ kell keresni. El kell kezdeni tervezni. Hosszú a tennivalók sora: bentlakás és kollégiumi rendszer kiépítése, családtelepítési kísérletek, iskolabuszok beállítása, egyházi népoktatás megszervezésének tervezete, tehetőségkutatás és -gondozás, tanonc- és szakképzés, csángóoktatás, értelmiség és tanszemélyzet nevelése és vidékre telepítése, anyagi alapok megteremtése és a támogatások megszervezése, szervezési feladatok, statisztikai, nyilvántartási feladatok, sajátos tankönyvek, oktatói anyagok megteremtése és alternatív oktatási, anyanyelvi szórványgyermek-táborok – mindmind álmokká színesedő tervek.

Elsőként és bármilyen nagy áldozat árán, de meg kell menteni a meglévő iskolákat. Regionális rálátással, területi-helyi részletességgel pontos tervet kell készíteni arról, hogy hol, hogyan lehet és kell helyi és külső forrásokból cselekedni a magyar nyelvű oktatás beindítására, megtartására és fejlesztésére. Nemrég terveket készítettünk egy teljes *egyházi népoktatási hárlózatról*, hogy egyetlen 200 léleknél kisebb település se maradjon tanító vagy lévita, kántortanító nélkül. Kidolgoztuk a régi történelmi ha-

gyományokon alapuló *kántortanítói* munkakör visszaállítása és az *egyházi népiskola* tervét, hogy minden településre egyházi infrastruktúrával állami alkalmazásban levő tanító kerüljön. Sajnos e tervet még születésekor megölte a pénztelenség, a politikai akarat hiánya, a tanügyi zűrzavar és az új oktatási törvény.

A romániai magyar peremvidékek oktatásának egyik kulcskérdése az *oktatói személyzet* kinevelése, megkeresése és otthontartása, letelepítése, segítése. Mert a peremvidékeken élő kisebbségi értelmiségünk fáradt, elkeseredett, szomorú és főként magára maradt, éppen ott, ahol a legnagyobb segítségre volna szükségük. Minden tájegység próbálja meg saját maga megteremteni saját értelmiségét. Ez pedig úgy történik, hogy neki kell őket megkeresnie, kiválasztania, taníttatnia, hazahívnia, neki kell munkát adni, munkát elvárni, szeretni, életfeltételeket biztosítani és otthon tartani saját értelmiségét. Egy-egy tájegység, település számára neveljük ki annak ugyanonnan induló és oda hazatérő tanítóit, tanárait, lelkészeit, orvosait, közművelődési harcosait, mert ők ismerik igazán saját tájegységük gondjait, ők tudják, hogy ott mik a legnagyobb bajok, és *ők maradnak ott*, mert ott vannak a gyökereik. Egyházi főiskoláinkra, egyeteminkre, kántortanító iskoláinkra és még létező szakképző intézeteinkre vár az a feladat is, hogy a válságban levő tanügy mellett a pedagógusok között felkutassa, és saját erőforrásait, lehetőségeit kihasználva kinevelje a magyar nyelvnek és a keresztyén

kultúrának azokat a misszionáriusait, akik szerzetesi fegyellemmel és önfeláldozással lépnek a legnehezebb területeken is a szolgálat útjára.

Meg kell teremteni az oktatók, nevelők munka- és életfeltételeit is, különösen a peremterületeken. Számba kell venni a helyi erőket és erre alkalmas ingatlanokat: mit tehet a lelkész, mire használható fel a parókia, a kántori lakás? Van-e oktatásba bevonható helyi személy? Minden területre sajátosan, szinte egyedi módon ki kell dolgozni egy oktató-kitelepítési tervet ennek személyi és anyagi vonatkozásait. Kiemelt támogatásban kell részesíteni a kitelepedőket, szerződéseket kell kötni velük. A városokról e településekre ingázó tanároknak anyagi támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy bérleteiket megvásárolhassák. A községi tartalék földalapokból földterülethez kell juttatni azokat a tanárokat is, akik e településekre ingáznak. Az iskolák, oktatási intézmények színvonalát minden eszközzel versenyszinten kell tartani, hogy az ott végző diákok a továbbtanulásban, a felvételen versenyképesek legyenek.

Vissza kell adni a lelkészeknek és a peremvidékek tanítóinak és az egész munkakörnek az őket megillető egyházi és társadalmi köz megbecsülést! E területek tanítói, lelkészi állásait nem szabad büntetőhelyekké degradálni. A fiatal tanítókat, lelkészeket nem szabad alkalmatlanságuk ellenére szórványterületekre helyezni, de nem szabad két-három éven belül még a legmegindokoltabb esetben sem elhelyezni. Min-

denben segíteni és a legszigorúbban ellenőrizni kell központi vagy regionális szinten azt, hogy tisztességesen végzik-e munkájukat. Teljes erővel részt kell vállalniuk a közösségi élet egészének életetésében, szervezésében.

El kell készíteni az iskolabusz, bentlakáshálózat tervét, de legfőképpen azt, hogy milyen mértékű népesség- és gyermek-lemorzsolódásra – és így milyen ütemű iskolafelszámolódsokra – kell számítanunk a közeljövőben. Elemi iskolai oktatásunkban – különösen ott, ahol nincs már tovább magyar felső tagozat, és a gyermekek sem ingázhatnak valahová – kiemelt feladat kell hogy legyen a magyar írás és olvasás elsajátítása és *a fakultatív magyar oktatás*.

Vajon mi folyik az árvaházakban a peremterületen? Számba kell venni az árvaházakban elhelyezett magyar gyermekeket, el kell végezni vallási azonosításukat, meg kell kezdeni lelkigondozásukat, egyházi intézetbe való elhelyezésüket. Kiemelten kell foglalkozni az *elit-gyermekek* kiválogatásával, a tehetségkutatással, azok megfelelő iskolába juttatásával. Ösztöndíjakat kell számukra biztosítani, ahogyan azt az egyházi középiskolák teszik az ún. jelképes *keresztszülőséggel*. Az iskolák, oktatási központok pedig – bármilyen alapításúak – élvezzék az egyház védelmét.

Meggyőző munkát kell végezni elsősorban a szülők között arra nézve, hogy minél több gyermek iratkozzék a magyar tagozatra. Végig kell gondolni a meggyőzésnek egy új érvrend-

szerét és azt, hogy mi módon emeljük az anyanyelvi oktatás értékét és miképp építsük le a többségi iskolákban *jobban érvényesülés* hamis mítoszáét. Minden erdélyi magyar középiskola, szórványon belül és kívül, vállalja fel a felvételi-felkészítés, -előkészítés nehéz, de nemes munkáját.

A belső és külső források egyaránt fontosak. A közösség akkor érez magáénak egy iskolát, buszt, bentlakást, ha sikerül benne a közös felelősséget felébredtetni, és ha maga is hozzájárul működéséhez.

Vallom, hogy ma mindenkit, aki a szórványoktatáson fáradozik, aki évenként meg-megújuló harcokban veszi fel a versenyt a közönnyel, a rossz közérzettel, az ellenséges politikai akarattal, azt a szó igazi értelmében hősnak kell tekintenünk. Gyakran kérdezzük, hogy meddig lehet szembeállni a helyzettel, a sokszor lehetetlennel. A szórványvidéken élők közül bizonyára sokan felteszik ezt a kérdést, és gyakran foglalkoztatja őket a feladás gondolata: hogy meddig bírják még azok, akik dolgozni akarnak, akik hisznek még a romániai magyar peremvidékek oktatási jövőjében. És mégis, minden tanév előtt újabb és újabb hittel megpróbálják a harcot naponta. *Lehet, mert kell!* Templom és iskola két pillér, amire önbizalmunkat és jövőnket építhetjük. A továbbiakban ezért munkánk és önmagunk érdekében is *sokkal jobban oda kell figyelniünk egymásra és közös dolgainkra!*

A romániai szórványmagyarság oktatási kérdésköre egységes egész. Úgy kell tervezni, hogy benne az egész közösséget látni kell, minden vívódásával és vajúdasával együtt. A romániai szórványmagyarság jövője pedig ott dől el a legmélyben: a település kisközösségének otthonérzetében, a család után az óvodában és az elemi iskolában. Gyermekünk ott kapják vagy nem kapják meg életre szóló anyanyelvi útravalóikat. E kisközösségek nyelvi és lelki otthona pedig az egyház. Ha e titkokat nem tárjuk fel, ezekre a mélységekre nem látunk rá, nem tervezhetünk tovább erdélyi magyar szórványoktatást. Akiknek pedig nem biztosítjuk legalább a legelemibb szintű magyar oktatást, azoktól hiába is várjuk, hogy felnövekedve magyarságunk számára megmaradjanak.

**KERESŐ KISEBBSÉGI
ÉRTELMISÉG**

Keressetek és találtok...

(Ember és egyház egymás keresésében)

*„KérjeteK és adatik nékteK,
keressetek és találtok,
zörgessetek és
megnyittatik nékteK.
Mert aki kér, mind kap,
és aki keres, talál,
és a zörgetőnek megnyittatik.”
(Máté 7,7–8)*

*(Az itt következő tanulmány rendjén e sorok írója a nagy keresések néhány rejtélyes változatáról szeretne szólni: a nagy útkeresések titkairól, a hitben bujdosó új vallási irányzatokról, az értelmiségről. Bevezetésképpen előre szeretném bocsátani azt is, hogy soraimat egyházainkról, hitünk legmélyebb titkairól, közös dolgainkról olykor **kegyetlen őszinteséggel** írom, de református lelkészként, a minden kereső iránti elfogult szeretettel, és tisztelettel minden iránt, ami igaz. Továbbá igyekszem nem használni a mindennapi és az egyházak belső szóhasználatában is igen gyakori „szek-tás”, „tévelygő”, „hamis tanító”, „tévtanító” stb. megnevezéseket, hanem lehetőleg minde-nütt a keresőkről igyekszem beszélni. Remélem, soraimból kiderül, hogy miért. Szeretném*

felhívni a figyelmet arra, hogy az új vallási irányzatokat alapvetően két területre kell osztani: egyfelől a lassan a történelmi egyházzá válás útjára lépő neoprotestáns kis- vagy szabad-egyházakra – ezek az olykor alapjaikban is hibás vagy nem mindenben elfogadható teológiai tantételeik, szociális viselkedéskultúrájuk mellett igen hatásos, olykor példamutató közösségteremtő és integráló erővel rendelkeznek – és másfelől az ún. ember- és társadalomellenes vallási csoportokra, a veszélyes közösségekre, tanokra és irányzatokra, amelyeket külön értékítéllettel kell kezelni és ellenük mindenáron és minden eszközzel harcolni kell.)

Nagy keresésben

A 80-as évek elején, a szorosabbra húzott nadrágszíjak és a keményen korlátozott gondolkodási szabadság idején az egyik megyei napilap szerkesztőségében pártlaphoz nem méltó beszélgetésnek voltam tanúja. A repülő csészealjokról és a földön kívüli lényekről volt szó. A munkaközösség két részre szakadt, a ufóhívókra és hitetlenekre. Szocialista újságíró-sunknak valóban a magaslatán elhelyezkedő vita volt ez. Amikor már az érvek és bizonyítékok elfogytak, a vita egy szokatlan párbeszéd-del zárult:

– *Értsd meg, hogy az embernek hinnie kell valamiben* – mondta valaki.

–Tudod mit, akkor már inkább Isten –
mondta erre a másik.

*

Ránk szakadt ez az ezredvég is nagy tanács-
talanságaival és kereséseivel. Magára maradt
benne az önmagával is zavarban élő lélek. Elár-
vult a nagyon keresztyén, az ünnepi hívő és hi-
tetlen, megtorpant a nihilista. Körülnézett az
ateista is, hogy legalább egy megbízható babo-
nát, hiedelemtárgyat, kabalát, álmofejtést vagy
jövöbelátást összegyűjtsön magának. Hitek és
hiedelmek, káros szenvedélyek és veszedelmes
tanítások kapkodásában, bőségzavarában é-
lünk. Valamibe kapaszkodik a megfáradt lélek.
Egy kicsinyke hit vagy tévhit hulló faleveleibe.
A bibliaolvasó kalauzok napi igéit, a breviáriu-
mok útravaló üzeneteit a reggeli horoszkópok
andalító meséje pótolja és kíséri egész nap a
munkába indulót. Kihívások között élünk,
nagy versenyhelyzetben. Nem harc van, csu-
pán olykor kemény küzdelemmé fajuló vér-
csordulásos verseny játékszabályok nélkül, né-
melykor a lélekhalászat és személyiségkábítás
hatékony vegyi fegyvereivel. Az idő pedig
mintha a rajongóknak kedvezne, mintha már
nem is volna értéke a hagyományos emberi kö-
zösségeknek, sem az igaz szónak, a tiszta igé-
nek. A történelmi, de már a kisegyházak
szegeletköveit is hiénaéhséggel újabbnál újabb
tanok, hitek és hiedelmek mardossák, távol-
kelettől távolnyugatig, és elrárosodó sebek ke-

letkeznek a harapások nyomán. Mi sem tudjuk már, hogy hol a fejünk. Eluralkodott bennünk, közöttünk és körülöttünk a teljes fogalomzavar, és hiányzik az igazi önismeret is.

Keressetek és találtok, mondja Jézus. Kérésre, zörgetésre is biztatott és azt ígéri, hogy rátalálunk.

„*Közel a világvége, tiszteletes úr*” – mondja gyakran millenista ismerősöm. „Legkésőbb 1999-ig biztosan visszajön Jézus.” – Itt vannak a jelek: jégeső, földrengés; azért vannak akkora árvizek, furcsa betegségek ragyázták be a gyümölcsfákat, és lerothadt a termés. Éhezik a világ, gyermekek halnak meg és jön a sárga veszedelem. Sok a gépkocsibaleset és sugárbetegség gyilkolja a népet. Közel a világ vége. (De hát melyik az az isten, aki csapadékok cseppjeinek alkalmait, szelek szárnyainak olcsó energiáját kihasználva érkezik vissza a világba, és az elsodort házak ürügyén mondana ítéletet a világ felett?)

„*Nincs Isten, mert Gagarin nem találkozott vele*” – mondta hajdan a szovjet propaganda a nagy nemzeti hős visszaérkezése után. Mit értett ebből a nagy titokból a szovjet gépezet? Egy világszemlélet bizonyítékát a rakéták űrszemléletében, a szemtől szembe látásban kereste.

„*Aoleo, aoleo* – sopánkodott a holdra szálláskor kezeit összecsapva egy mezőségi román asszony –, *ki engedte oda fel őket, miért mentek fel a Holdra, hogy megzavarják az Istent? Meglátják majd a büntetést.*” És neki talán jobban hiszek. Nem érdekből – őszinte orto-

dox hitből aggódott az Isten titkainak megbolygatásáért. (És jött a „büntetés”: az 1970-es, majd 75-ös árvíz, a 77-es földrengés. Ő nem tudta, de Gagarin sem, hogy Isten titkait rakéták nem zavarhatják.)

„Jaj, jaj, adjanak gyorsan egy gyertyát, mert elkárhozik az uram. Mindjárt meghal, és nincs a házban egy szál gyertya sem” – sopánkodott a szomszédasszonyom. Ahogy bementünk hozzá, azonnal láttuk, hogy Gyorgyika bácsinak nem gyertya kell *a halálhoz*, hanem nitroglicerin *az élethez*. És életben maradt.

Valamiben hinni kell, valamibe belekapaszkodni –mondta a *kereső lélek*, ez ad lelki biztonságot az igazság után tudakozódó embernek. Szinte már mindegy, hogy mi az, csak támpont legyen, biztos viszonyítás az örökös átmenetekben és változásokban. Vajon tényleg annyira kiürültek volna a történelmi egyházak, hogy válasz nélkül hagyták az ezredvég emberét a maga nagy sorskérdéseivel? Vajon tényleg *e/prédikálunk* már az emberek feje felett, vagy épp *rájuk-prédikálunk*, és ezért üresednek meg a templomok? Igaz-e az, hogy egyházaink a bensőségét veszített, kiürült családi otthon hangulatát árasztják? *„Oda megyek, ahol otthon vagyok”* – mondta egyszer egy egyházát elhagyó. *„Nem tudok olyan egyházban keresztyén lenni, ahol a heti egy istentiszteleten kívül nincs más dolgom.”* – Érdeemes elgondolkodni e mondatokon.

Hitben bujdosók

„*Kolléga úr!* – mondta évekkel ezelőtt református lelkészársának Vajdakamaráson Moldován Vilmos, a tragikus hirtelenséggel autóbalesetben elhunyt adventista lelkész. – *Aki nem ad enni tyúkjainak, az ne lepődjék meg, ha azok átrepülnek a szomszédba...*”

Neoprotestánsok, kisegyházak, szabadegyházak, szekták, hívők, pokeitok, rajongók, karizmatikusok, fundamentalisták... – és még hány jelzővel nem illetik őket. De mi csak így beszélünk most róluk: *a keresők.*

A kemény személyiségfelszámoló diktatúrák romjain, a szabadság és önmagára találás látszata mögött ez az ezredvég az üresség mellett a nagy rajongásokat hozta, melyeknek ismerve és látszata egy eszeveszett *totális misszió*, eredménye pedig a kápráztató és elkábító boldogság. 1989 előtt a létbizonytalanság kedvezett, miután pedig felnyitottuk a zsilipeket, a nyugat előzőnléseiben a sok áldás és önzetlen segítség mögött megbújt a rejtélyes ideológiai szeméttelépítés is. Lelki *radioaktív temetővé* váltunk. A nagy „jóakarók” megjelenésekor nem tettük fel a kérdést egyszer sem, hogy miért jöttek és miért segítenek. Nem néztünk alaposan utána, hogy mit hoz fiataljaink számára a new age és a diszkókultúra, vagy egyházainkban az új kegyességi irányzatok evangéliumi, angolszász szirupdallamos zenekultúrája. E különös otthonok füstös, zajos, zavaros kódé-

ben, a zenerajongás hullámain és a feltünedező kábítószerélvezet mámorán át lopja be magát az ifjú szívekbe a fülsiketítő rockzene olykor veszélyes üzenete. – „*Jacksonkám, segíts meg, hogy sikerüljön a román dolgozatom*” – ezzel a fohással indult reggel iskolába évharmadit írni egy tizenéves középiskolás lány, megpusztilva szobája falán a megasztár életnagyságú poszterét. Mert ma még csak szereti, holnap már meg is tanulja a rajongott együttese legjobb számainak sokszor antiszociális szövegeit, holnapután pedig üzenet is lesz számára a dalszöveg és példa, utánzási, viselkedési és cselekvési modell is a sztár. Jön a durvaság, a sátánizmus, szmog és drog. Dallamos vagy észbontó hangerejű zeneszámok, csodás forgatókönyvek, zseniális rendezők, jól képzett színészek. Világos haditerv, bátor hadsereg indul küzdelemre kemény anyagi háttérrel, zseniális pénzgazdálkodással. A bibliaismeret formális vagy bibliaellenes, a magyarázat félremagyarázat, a tudomány álteológia, de nem számít. Már azt is tudják, hogy mi lesz a *lélekfoglalás* után: a megtértek az általuk megtérítettek száma szerint jutnak helyekhez a mennyben.

Keressetek és találtok! – de mit? A *Jehova Tanúinak* mozgalma a vérátömlesztés tagadásán túl még igen sok társadalom- és emberellenes tanítást tartalmaz. A *Nazarénus Gyülekezet* tagjai megtagadják a katonai szolgálatot és nem fognak fegyvert. A *Mormonok* legvitatottabb tanítása a halottakért való megkeresztelkedés és a többnejűség bibliai legitimizálása: Isten is

többnejűségben él! A koreai misszió *Mun-sektája* megalázza és átformálja a személyiséget, erőszakos párkapcsolatokra kényszeríti a legyőzött egyéniségű fiatalokat. A *Dianetika* az öngyógyítás tévhitét ígéri, és a szülőktől, a családtól elszakítva ugyancsak átneveli az ifjúságot. A *Krisna-kultusz* híveinek rémtanításait szinte fel sem lehet sorolni: az állattisztelet eltúlzásaitól a démonhitig és titkos fegyverkezésig terjed a skála. A *Boszorkányok Egyházának* is van már magyar missziója, mely teljes erővel hiszi és hirdeti a boszorkányhit és praktikák bűbájosságait. A *Hit Gyülekezete* istentiszteleteinek eksztázisa és rockzene-kultusza félelmetes ütemben terjed már nálunk is, elsősorban Magyarország felől. Komoly figyelmeztetés ez elsősorban a Székelyföld városainak egyházai fele. A *Késői Eső Gyülekezet* tagjai hisznek a hit által való gyógyulásban, nyelveken szólnak, prófétálnak és várják a késői esőt, amely megtisztítja a gonosztól a földet. A *Salom Gyülekezete* is nyelveken szól, gyógyulást ígér ritmussal, színes zenei közösségben. És lehetne szólni a Silva-féle *agykontroll*ról, az *ufó-* és *horoszkóp-hitről*, az *ősmagyar* vallásról, az egyre terjedő okkult tudományokról, a nálunk nagyon divatos *halottlátókról*, *javasasszonyokról*, *kártyavetőkről*. A fentebb felsorolt útkereséseknek mindegyike jelen van már Magyarországon, és jön, határozott léptekkel közeledik Erdély fele is. Félő, hogy a nálunk uralkodó teológiai és antiszociális tudatlanságban egyszer csak ők lesznek az igazi lelki nagyhatalom.

„Nézze csak meg, hogy kik mennek oda – a hitványa” – így vigasztalja magát a falu népe. „Az is csak olyan aktatáskás vallás” – mondják mások gúnyolódva, arra utalva, hogy a prédikátor testvér mindig táskával jár. Népünk is meglehetősen vegyes érzelmekkel kíséri ezeket a furcsa embereket, akik páronként házról házra járva vagy az utcán, járműveken, temetők kapujában, utcasarkokon kötnek belénk. A temető fele igyekezve jól öltözött férfiak, asszonyok várnak ránk, megállítanak és megvigasztalnak. Megszólítanak, becsengetnek otthoninkba. Jól előkészített forgatókönyv szerint tesz fel kérdéseiket, hogy rávezessenek egyedül igaz hitűkre. „Össze kellene kötni őket és tüzet adni nekik!” – mondják a zaklatástól felháborodott vehemensebbek, és orrukra csapják a kaput vagy a blokkalakás ajtaját. Ez az egyik módszer; a másik azé az udvarhelyszéki plébánosé, aki inkvizítori fegyelemmel, botot ragadva kergette ki őket a faluból. A „szektásodás” elleni harcnak meglehetősen sajátos formája ez. De ettől a lélek továbbra is keres.

Mi is történik akkor, amikor a kereső lélek új hitet, új élet- és mozgásteret talál magának egy másik közösségben? Hogyan is kezdődik minden és mit tegyünk tehát? – kérdezzük sokszor, és gyötrődünk a nagy titok felett. Kövessük csak végig vázlatosan az új keresztyén irányzatokhoz közeledés lélektanát.

Először csak bekopognak, alkalmi barátságot ajánlanak fel közlekedési utak, eszközök és

problémahelyzetek mentén. Temetők, kórházak útkereszteződésein, az emberélet nagy válságfordulóiban. Társaságot, segítséget kívánnak nyújtani, barátaid, útitársaid akarnak lenni az utazás unalmaiban, anyagi támogatóid a szegénységben, csodadoktoraid a betegségben, mindig megtalálva az alkalmas lélektani helyzetet. Utána már az ítélettel fenyegetnek, bűneidről beszélnek, s ezt te hamar megérted, hisz valóban úgy van, sok a baj, és azért nem sikerül az életben semmi, az okot a bűnös világban és elsősorban magadban kell keresned, oka te vagy, a baj benned van (= a bűn), és ezt veled egy rajtad kívüli hatalom (= a Sátán) műveli. Bibliát idéznek, mert ez törvényesíti szavukat és számodra is a hitelesség látszatát keltik. Hiányos keresztyén műveltségben hamar kiforgatnak, válasz, érvek nélkül állsz, szótlantul.

Idáig nem is volna baj, hiszen eddig mindez alapvető keresztyén tantétel, de *megtérést* emlegetnek, találkozóikra hívnak, felmelegítik a lelkedet, és így alacsony önértékelésben már az köt magához, aki ezt neked közvetíti, ő határozza meg további döntéseidet. Nem az a fontos tehát, aki *fele* irányít (= Jézus Krisztus), hanem *aki* irányít, a személy és csoport. Mit kell neked tenned tehát? Megbánod bűneidet, elhátározod az új életet, elfogadod a közösség alaptanításait (ezzel tagadod azét az egyházét, amelyhez azelőtt tartoztál), elszigetelődsz előző családi és gyülekezeti közösségedtől, mindenkítől, aki ahhoz tartozott, engedelmeskedsz az új tanításnak (= tanítónak), amely más, mert

valami mintha kificamodott volna benne, veled együtt. Eltérek valahonnan és *odatérek* valahová. Mi kárpótol mindazért, amit elhagytam? Egy új közösség, amelynek tagja leszek és annak kizárólagos szabályai szerint élek. És – javamra vagy káromra, de – valóban új ember leszek. A megkötöttségekből való felszabadulás hatalmas szabadság-győzelmét viszem tovább, azért, aki ugyan elficamult életszabályokat is rótt rám, de életét adta bűneimért és új lelki otthonnal kárpótol mindenért. És mi a rendkívüli furcsaság mindebben? Hogy „régii” egyháza ugyanerről a Megváltóról beszélt, tanított, és mégis, ez egy teljesen új tartalom egy új élethez. Hihetetlen dolog egy ilyen kisközösségben e felszabadultságot látni. És nyilváníthatunk bármiféle nemtetszést, de megérezhetünk valamit a nagy szabadságból, amit a bűneitől megszabadult tömeg és benne a boldog ember érez. Amiért vállal minden életszabályt, lemond az alkohorról, kibékül családjával, helyreáll az otthoni béke, elcsendesül a zaj és abbamaradnak a nagy véres viták. Átveszi mindezek helyét a menyeyi rend, a felülről irányított boldog élet. Mert a megváltás a legteljesebb és legszentebb szabadság.

A szülő először valami furcsát vesz észre gyermekén, az elfoglalt, vendégmunkásként ritkán hazalátogató, saját otthonába is csak vendégként érkező férj elidegenült feleségén. Időnként eltűnik, sokat jár a szomszédba, többet időzik a faluban, furcsákat beszél, megváltozik. A gyermek hallgatag lesz, keveset mesél magá-

ról, sokat hiányzik, kimarad, vagy aztán össze is csomagol és el is költözik otthonról valamilyik haverhez. Ez a szülő vagy házastárs csak azt nem vette észre, hogy családi élete elsivárult, otthona kiürült, hogy sosem volt ideje meghallgatni gyermekeit, asszonyát vagy férjét, és ha szót váltottak, akkor is inkább ő beszélt, parancsokat osztogatott, veszekedett stb. stb.

Legtöbbször a *tiltás* szigorúbb életszabályainak vállalásai lesznek a váltás legszembeütőbb jelei. A nagy szabadságot felváltja a leszűkített élet- és gondolkodás-tér. A történelmi egyházak dogmatikai tantétel-harmóniáját felváltja egy-egy kiemelt, kifecamodott tévedés: a szülők, a régi család tagadása, bizonyos étkezési szokások tiltása, a szombat, hogy Isten neve csakis a Jehova lehet, a Szentlélek Isten, a lélek ajándékainak erőltetése, a keresztség jelentőségének túlhangsúlyozása és sok-sok más. Már rég nem az érvek döntenek, hanem egy új életszabályzatnak és új közösségnek a személyiséget átformáló rendszere, amelyet a tantétel, minden ficamjával együtt legitimizál. A tantétel csak hordozója tehát és nem oka a váltásnak, csak egy új szabályozó, nem pedig a szabály maga.

Mi történik tehát a kereső lélekkel? Mi is a megtalált csoda, amely átalakítja a belső és külső világot, átrendezi a rendezhetetlent? A kívülről álló szemében valóban megbuggyanás, fejre-esés, a „hitetlen” számára valóban feje tetejére állított világ, amelyben minden valahonnan

fentről, egy számára nem létező, üres magasságból, fejjel lefele rendeződik az ember fele. Annak számára azonban, aki átélte ezt, egészen másról van szó: a világmindenség a hit csodájában felülről rendeződik lefele, és őbenne nem fejetlenség, hanem rend, béke és nyugalom születik. Csodálatos égi rendbe, feltárhatatlan harmóniába terelődik az élet ezernyi kóborlása, az útkeresés helyett az igaz út megtalálása jön el. És boldog az az ember, aki így átrendezheti az életét, akiben új helyükre kerülnek az értékek, szabályok, elvek, az *én* és a *másik* ember. Egyetemes rendező elvet és egy sajátos rendet kap a bennük és körülöttük uralkodó világ, melyben már nem a véletlen, az esetlegesség, a kiszámíthatatlanság, a gonoszság és a bűn, hanem a *megtervezett gondviselés* uralkodik. És ezek után egyetlen szóval már csak így jellemezhetjük a hitre jutó, társakra, testvérekre és így igaz önmagára találó személy új életérzését: *boldogság*. Aki ezt nem hiszi, az nézze meg az imaházakból kitóduló ezernyi fiatal arcát. Figyelje nyomon munkahelyüket és otthoni életüket. Mert az oly igen elértéktelenedett becsületnek, az igaznak, az adott szónak, a tisztességnek szép, példaértékű megvalósítói ők.

Félelmetesen mély titkok ezek, amelyekről a rejtélyeket leplező fátylat nehéz lesz leszedni. Minden „*megtérés*”, áttérés egy sajátos és egyedi út, melyben benne van az élet minden árnyalata és egyben válasz is a sors nagy kihívásaira. De vajon lehet-e „*jogunk*” elvenni egy teljes életformaváltásnak, a nagy bűnök önlegyőzé-

sének egyébként lehetetlen csodáját azoktól, akik másként nem születhettek volna „új emberre”? *„Szörnyű ember volt az uram, minden nap részeg volt, de most már meghívósedett”* – hangzik el gyakran a Mezőségen. Ami nem sikerült az elvonókúrának, a családnak, az egyháznak, amit nem tudott számára nyújtani közössége, azt nyújtja az új gyülekezeti élet: megadja *az újrakezdés esélyének csodáját*. A Nyárad-menti adventista cigányság megtérése is igazi rejtély, ámbár tudjuk, hogy a csodák nehezen következnek be és a cigányság életében sem mindig hosszú életűek. De szépen felöltözve indulnak szombatokként az imaházba. Rendes családi életet élnek, nem isznak, dolgoznak, rendre, tisztaságra és tisztességre nevelik gyermekeiket. Hogy miért kellett ehhez hitet váltani? Erre kell választ keresnünk. Minden biztonnyal azért is, mert a helybéli egyház nem találta meg életük kulcsát, a hozzájuk vezető utat. Milyen sok egyház taszítja készakarva a gondozatlansággal új irányzatok karmaiba a hátrányos helyzetűeket, az egyre népesedő romániai magyar roma közösségeket, amelyek elszigetelve kisebbségként élnek a kisebbségben, ők a többszörösen hátrányos minoritátes mundi. *„Ilyent osztán nem csinálunk, hogy cigányt vegyünk bé a prézsmitériumba!”* – hangzik az üvöltés a nemes és szent székelyföldi eklézsiákban. Beveszik őket a kisegyházak – és nyomukban új élet születik. Bizony nagy dolgok ezek és felette nagy titkok is. De hogy hitváltásuk mennyire a történelmi egyházakon és a szemé-

lyeken is múlik, arra épp a több helyen is feléledő hátrányos helyzetű misszió a példa, ami után a keresőknek már nem kell idegen közösségekben otthonra találniuk, mert megadja ezt a történelmi egyház felmelegedő helyi lelkisége. A marosvásárhelyi hidegvölgyi roma népesség egy részének nem kell hitet cserélnie: katolikus templomot épít és önmagára talál. A felsősófalvi reformátusoknak sem feltétlenül kell jehovistává lenniük: közösségben lehetnek saját egyházukban is egy új életkezdés lehetőségével.

Vajon megítélhető-e az a kolozsvári földészársadalom, amelyiknek jó néhány tagja „*megjehovásodott*” az őket megrázó kollektivizálás, a lebontások nyomán, és az egyébként ugyancsak általános öngyilkos-hullám helyett új hitek, új egyházak biztonságát kereste az erőszakos, majdnem teljes egyéni és közösségi felszámolódás vívódásaiban? Történelmi egyházakként, a konfliktushelyzetek kezeléséhez hiányzó dinamizmus, a gyors váltás és nyitás hiányában hányszor állunk tehetetlenül, elkényelmesedve az ilyen mély közösségi és egyéni drámák előtt! A „*tévelygők*” feletti ítéletet könnyen mondjuk ki, ahelyett, hogy megtaláltuk volna a megoldásokat. De vajon hányat „*mentettek volna meg*” a történelmi egyházak, ha komolyabban veszik a templomon kívüli munkát? Ha a családlátogatások elritkuló vagy teljesen kimaradó alkalmai, a házszenelések kötelező évi ismétlődései, az egyéni emberi sorsokhoz való lelkigondozó odahajolások nem

maradnának formaságok? Ha őszintébben megnyílhatnának a lelkek a kórházak ágyain és az otthonaikba zárt lábadozóknál? Sokszor kell elismernünk a kiscsoport egymásra találásainak, a rajongás ekstázisának felszabadító katartikus élményét. *Miért is volna baj* – teszem fel a legszörnyűbb kérdést – , ha a történelmi egyház kiürült régi formái, sőt sokszor tartalmai helyett, helyettünk és talán miattunk, a tömegeknek újat, személyiségükre szabottat kell keresniük?

„Könnyű magának, anyám, mert maga hisz és boldog, de én olyan magamra vagyok...” – mondta egyszer egy tanár a templomból hazatérő édesanyjának. Ugyanezt hallja sokszor irigykedve a templomból hazatérő családtag, akinek otthon maradt övéi a tévé, a házimunka vagy az újságok mellett elnyúlva, a főzés vagy futballmeccs már-már unalmas ismétlődéseiben, elsüppedve a nagy nihilben tartalmatlanak érzik életüket. És jönnek a boldog nagyszülők és szülők, akik a hit, a Megváltóval való élő és személyes kapcsolat csodájában, a rendszeres igeolvasásban és lelki életben naponta újjászületnek, felszabadulnak és boldogok. Igen, boldogok, mert azt érzik és tudják, hogy átadták életüket valakinek, aki gondot visel rájuk.

Ez a szép, idillikus kép sajnos a dolgoknak csak az egyik arculata. Szeretném ugyanis hangsúlyozni azt is, hogy ma nem csak az úgynevezett szektaveszedelem, az új hitre térők

boldogsága fenyegeti Európa vallási arculatát, hanem egy legalább ilyen nagy veszély, a nagy lelki, világnézeti keresések hibás, egyoldalú megítélése: *a helyzet leegyszerűsítése*. Itt, ha most nem csupán a kisegyházakról és szabadegyházakról, hanem az úgynevezett társadalomra és egyénre nézve veszélyes tanításokról beszélünk, le kell szögeznünk, hogy olyan összetett kérdéssel van dolgunk, amelyet csak nagyon alaposan körüljárva szabad elemezni, róla nyilatkozni. Az is téved, aki csak idealizál, de az is, aki csak ítélkezik. Az is hibát követ el, aki a történelmi egyházak kiürüléseiről beszél, de az is, aki egyértelmű és kizárólagos csodálattal tekint a nagy vallási keresők bolyongásainak útvesztőire. A dolgokat a maguk teljességében úgy kell nézni, hogy minden oldalról és mindenki számára kellően árnyalódjék a vészjeles figyelmeztetések színeváltozása. Mert egyfelől ott van a tény, hogy mindenki maga saját lelkiismerete és elhatározása szerint választja meg hitét, egyházát, kisközösségét, amelynek tantételei és belső szabályai szerint élni akar és boldog tud lenni. Kérdés tehát, hogy van-e „jogom” nekem, történelmi egyháznak bibliaellenessége, illetve hibás teológiája miatt *egészében* rossznak nyilvánítani egy új, esetleg antiszociális vallási irányzatot. Ha az ő magatartásuk mifelénk maga a teljes kizárólagosság, lehetek-e én is kizárólagos? Különb vagyok én akkor náluk? Van-e jogom teljesen hamisnak jelenteni ki és elkövetelni tőle az ő megszerzett boldogságát? Azt a boldogságot, azt a

biztonságérzetet, amelyet az én történelmi egyházamban talán lelkészi mulasztásaim miatt, az én alkalmazkodási képtelenségeim, merevségem, zártságom miatt is nem tudhatott megtálatni?

Miért volna baj, hogy valaki „szektás” lesz? – ismétlem meg újra a kérdést, de ezt kérdezik gyakran és sokan jogos liberalizmussal. Mert bizony az úgynevezett felvilágosult értelmiség körében jócskán elterjedően van egy olyan hibás, szimplista szemlélet, hogy hagyni kell mindenkit azzá lenni, amivé akar, azt a hitet választani, amelyiket akarja és nem szabad ebben senkit sem megakadályozni. A kérdésfeltevés már kiindulásában hibás, hisz nem a történelmi egyházak támadnak, hanem *őket* támadják, őket hozták új helyzetbe a nagy keresések, melyben egyik feladat a megelőzés és a védekezés. A baj lényege abban is van, hogy minden karizmatikus vallás nemcsak közismert és alapvető bibliai tantételeket magyaráz félre, de ennek eszközeként az igazi biblikusság mögé rejtőzve teljesen bibliaellenes is. Vajon teológusként és egyházként „hagyhatom-e” öt biblikateológiai, alapvető bibliaismereti kérdésekben ily hajmeresztő tévedéseknek kiszolgáltatva? „Engedhetem-e”, hogy környezetemben égbekiáltó számárságokat tanítson? Mert ez a „biblikusság” az ideológiai élet- és legitimitáskerete mindennek. – Miért baj, ha valaki hitet cserél? – Mert sok-sok tanításuk emberellenes. – De hogyan lehetne emberellenes, amikor emberré alakít, visszavezet önmagamhoz? Vajon önma-

gát találta-e meg a megtaláló, vagy csak egy nagy hitetöt? Legalább ilyen nagy gond az, hogy az elferdült tantételek egy olyan erős közösségi értékrendtagadással társulnak, amelynek során alapvető emberi, szociális értékeket söpörnek ki emberek millióinak lelkéből. Vajon lehet-e elnézni a teljes kizárólagosságot, azt, hogy embercsoportok teljesen tagadják a körülöttük levő világot, hogy csak az övéik szűk csoportjával törődjenek? Hogy a hívő gyermeknek a hitetlen szülei iránti felelőssége már nem kötelező? A felebaráti szeretet is csak addig és azokra vonatkozik, akik hozzájuk tartoznak, vagy akik „megtéríthetők”? *„Nem segíthetek rajtad, mert nem vagy a Krisztus gyermeke!”* – mondta valaki édestestvérének, akinek gyógyszerre lett volna szüksége. Csak a hittestvér a testvér: minden *más* személy még emberszámba sem vehető. Az egyik kolozsvári iskolában történelemórán a rómaiak hitvilágáról szóló tananyagnál néhány diák felállt és tiltakozott a tanárnál, hogy *csak egy Igaz Isten van, és nem hajlandók „idegen istenekkel” foglalkozni.* Egy másik csoport kijelentette, hogy nem hajlandók orvoshoz menni, mert ha imádkoznak, Isten úgylis meggyógyítja őket. *„Nem kell sokat tanulnom, mert egy év alatt »beprogramozom« magam és bejutok az orvosira”* – mondta egy érettségiző agykontrollós diák. Elfogadható-e az, hogy az emberi civilizáció évezredes értékei fölöslegessé váljanak? Hogy kultúra- és identitásmegőrző szerepe mellékes legyen, nyelvápoló és etnikai értékeket közvetítő funkciója fölös-

legessé válják? Az etnikai hovatartozás elértéktelenedésével szinte biztosra vehető a hittestvérek közötti vegyes házasság. Jó az, hogy ne legyen fontos a nyelv, a nemzeti kultúra, az ország társadalmi berendezkedése, és hogy számottevő tömegek ne vegyenek részt, akár szavazatukkal is, egy ország politikai arculatának megtervezésében? Hogy fölöslegesnek állíttassék a sajtó, rádió, tévé és minden, ami az utolsó évszázad nagy vívmánya? Történelmi egyházaink és velük együtt már a kisegyházak is aligha nézhetik tétlenül az okkultizmust, az asztaltáncoltatást és halottidézést, a legkülönbözőbb antiszociális megnyilvánulásokat, a sírgyalázásokat, a vallási alapú agressziót, az idegengyűlölő szubkultúrát, az agykontrollos rémségeket, a természetimádatot, a keleti misztikát, az emberi közösségekből való kivonulást és minden másfajta közösségek tagadását, az alapvető keresztyén tanítások szörnyűséges kifícamításait, például az oly sok életet megmentő orvosi kezelés és a vérátömlesztés visszatartását.

De van-e jogom teljesen szabadjára engedni mindent egy szabadnak látszó verseny ökölrázásainak és torokszorongatásainak rosszul értelmezett szabadosságában? Vajon ennyire rábízhatjuk magunkat a szabad küzdelemre? Tényleg szabad lenne ez a harc, önkéntes a kiválás és az áttérés? Ennyire ne látnánk a hátulról igen is átgondoltan irányító éles elméjű nyugati pénzes fejeket és az elől manipulált zavaros agyakat? Itt nem csak vagy szinte nem is a

hitre megy a játék, hanem Kelet-Európa vagy még inkább a *menny újrafelosztására*, új lelki befolyási övezetek teremtésére és újratertetésére. Valakik egy lelki hatalomátvétel küszöbét készítgetik, egy új nagy teológiai szeméttel lepet a legkevésbé támadható ideológia szárnyai, a Biblia üzenete alatt. Kelet „megevangélizálása” egy ködös, zavaros égi sziruppal leöntött kegyes bibliai „szívküldi”-vel, ez nem egyéb, mint lelki amerikanizálás. A „Jézus szeret”-szerű és egyéb – nem fontos – szlogenekkel egybemossák a konfesszionális határokat, hogy ebben a zavarosban sikeresen lehessen halászni.

Pedig mi Kelet-Európában élünk, ahol még identitásunkat alapvetően meghatározza az, hogy katolikusok, ortodoxok, reformátusok vagy unitáriusok vagyunk. Ez egyben nyelvi-etnikai hovatarozásunkat is definiálja. Lehet, hogy ez elmaradott állapot, lehet, hogy lesz ennél jobb modell is később, de aki ezt most elkövetelné tölünk, az legbensőbb önazonosságunkat követeli el, hitünkkel, nyelvünkkel, őseinkkel, diplomaink történelmi levegőjével, temetőink megható értékeivel és emlékeivel együtt. E tiszta és lényegében véres harc nélküli konfesszionalizmus az a nagy titok, amitől a transzszilvanizmus áldott ajándéka ennek a tájnak, és amiért csodálattal vesznek körül minket a nyugatiak.

Jön nyugatról a nagy szemét, sodorja felénk a lelki áramlások szele. Ma még csak megficomodott teológia és elcsúsztatott bibliamagyará-

zat, holnap már fekete macska áldozata és temetők meggyalázása. Ma még csak a „halott Isten teológiája”, holnap már Jézus női személy. Ma még csak bibliai hivatkozásokkal a homoszexualitás jogosságának igazolása, holnap engedve az állatbarátoknak, szentségek kiszolgáltatása a kutyáknak és macskáknak. Mit lehet itt tenni? A történelmi egyház az egyéntől nem a kutatás jogát vitatja és a *keresés szabadságát* egy csoporttól; nem, hanem *az érdekből átgondolt tömegbolondítás szabadságát*. Mert a dolgok veszélyesen összefüggenek, a gondok gyökerei mélyre nyúlnak, ágai pedig magasra terjednek szét, és nem csak a kereső emberrel van a baj. Ami ma még teológiai tanfocim vagy kézrátételes beteggyógyítás, az holnap már apáca-telepítéssé lesz Székelyudvarhelyen a keresztyén szeretet és egység nevében. Ami ma még papos kutyatemetés, macskakeresztelő, az holnap „igazi” és új, ökuméniát nem ismerő, mindenkitől gyűlölettel elhatárolódó új református gyülekezet Széken, Szovátán, Brassóban vagy Marosvásárhelyen. Így már egészen biztosan megértjük, hogy a csereháti ügy is egy ilyen tudatos ködösítő egybemosás, egy nyugatról érkező evangéliumi szirup-operettevangélizáció nagyon is tudatos naivitása. A „szeressük egymást” nagy ködében pedig csak az áldozatok vannak. A csereháti betegotthont óhajtó székelek pedig az evangéliumi misszió, a szeretet nevében apácákat kaptak ajándékba. Akik azonban ezt kint megtervezték, azok mindent világosan látnak. Mert ugyan ki hinné el, hogy

az Udvarhelyen vitatott ügy konfesszionális lényegét, a vallási-etnikai sajátosságok védelmét és értékét épp Baselben, az egyházak és népek békés együttélésének, a „svájci modellnek” a hazájában ne látnák a nagy forgatókönyvírók?

Vajon volna-e hitele annak a katolikus vagy protestáns egyháznak, amely tétlenül nézné, szabadon „engedné” az olyan nyugati tanok tetteit, mint például a sátánizmus, amelyik ne nevezné tévelygéseknek és ne harcolna ellene? Vajon lehet-e tiszta szándéka annak az *amerikai* Rapp úrnak, aki az itthoni református egyházat megkerülve, a mezőségi szórványmagyarság „megmentésére” öt éve *Miskolcon* az *erdélyi* református egyháznak erdélyi magyar református misszionáriusokat nevel, önzetlen, rendes és becsületes, hívő erdélyi fiatalokból? Nevel? Nem. Átnevel, agyat most, fanatizál, pénzzel kecsegtet, gyülekezeti házat vesz nekik idehaza, hogy „megmisszionálják” az erdélyi magyarságot. És megszülethet e 35 fiatalból saját belső szektánk, külön gyülekezetünk. Mert ugyan kiket misszionál? Nem a hitetleneket, az egyháztalanokat és kallódókat, hisz a Mezőség egyetlen szórványfalujában sem találunk belőlük. Hanem a legbecsületesebb hívekkel kezdik Szovátán, Brassóban, Széken, Marosvásárhelyen, mert velük ugye nincsen sok dolguk. Milyen lehet tehát az „evangélizálás” leple alatt terjedő szándék, ha nem tisztességtelen? De másfelől vajon lehet-e ítélet és számonkérés nélkül elhallgatni e mozgalom figyelmeztetéseit, azt, hogy az egyház mindezt egy ködös kivá-

rásos alapon tétlenül nézte mindaddig, amíg gyülekezeteinkre nem szakadt rá ez az új fanatikus misszionárius ifjúság: saját elhanyagolt gyermekeink?

Hogyan legyen az egyház mindenkié?

Az ezredvég nagy kereséseiben a történelmi egyház Janus-arcúval tekint tehát a gyötrődő emberre. Szélsőségek veszik körül, és egyik tekintetével a lelki érzékenyekre, a karizmatikusokra kell néznie, a másikkal a közömbösökre, az elegyháztalanodottakra. Ennek a nagy lelki vákuumnak a közepén helyezkedik ez a történelmi egyház, amely a minden oldalon megjelenő keresők között egy kicsinyke maggal magára maradhat, ha nem találja helyét és igazi misszióval nem szólítja meg a kereső embert. De gondoljuk csak végig, milyen hatalmas sávban kell átfognia kisközösségét, milyen nehéz is egy rendkívül sokarcú, sokféle gonddal küzdő, különféle társadalmi csoportokat, műveltségi szinteket, a legkülönbözőbb hitélmény után vágyókat „kiszolgálni” akár egyetlen gyülekezet keretében is. A lelki igények és az életsorsk sokszínűsége mellett akár egy 400 lelkes kis falucskában is együtt él és az egyházban mégis magára marad az értelmiségi, a munkás, a földműves, a gyermek, ifjú, középkorú és idős, a beteg, özvegy és munkanélküli. Annyi és annyiféle elvárásnak eleget tenni aligha lehet, hisz százféle feladat, ezerféle arc, szó, igény, ké-

rés, sorsüldözte élethelyzet van, amelyekhez mind tudni kell hozzászólni. Nagy dilemma az, hogy a kisközösségben olykor *egymást kizáró lelki igények ütköznek*. A rajongónak karizmatikussá lenni, az értelmiségnek intellektuálissá, a közömbösnek látványossá és tetszelgővé, a hitetlennek szentség nélkülivé, a fiatalnak vagánnyá. Ott vannak az intenzív lelki élet után vágyók, a maguk és környezetük számára szigorú hit- és életszabályt felállító élménykeresztények. Az ezeknek szolgáló egyház szinte közel sem engedheti magához az intellektualizmust, ez a réteg pedig szigorúan ellenez bármilyen közszolgálatnak, társadalmi elvárásnak eleget tevő lelkészt és gyülekezeti modellt, legfőképpen pedig a politikai szerepvállalást. A legnagyobb baj az, hogy ez a réteg istenkeresésében szinte teljesen kizárja a másságot és a népegyházi szabadosságot. Ugyanakkor a szabadabb hitélmény után vágyók, a csak egyházasok vagy az alkalmi ünnepi keresztények is arra várnak, hogy az egyház és a gyülekezet tagjai tiszteljék és becsüljék másságukat, laza kötődésüket. Lehet-e az egyház egyszerre szigorú élet- és hitszabályú és szabadosan liberális? Lehet-e áhítatosan kenetteljes, szemforgató és a fiatalokkal diszkózó, kiránduló, kitarulkozóan vidám? Lehet-e egyszerre fiatal és öreg, intellektuális és emocionális? A kérdések és gondok tömege átláthatatlan és áttekinthetetlen tehát. Csoda-e, ha sokan érzik becsapottnak magukat, mert „kimaradnak” az egyház lelki közösségéből és szolgálataiból, ha úgy érzik,

hogy őket elhanyagolja közösségük, számukra nem igazi otthon az egyház?

Többféle irány, lelkiség, kegyességi élménykeresés malomkövei között őrlődik tehát az egyház, és néha fájdalmas a választás. Olyan konfliktushelyzetek szülehetnek, hogy le kell mondania az *egésről*, és helyette *egy részt* kell választania. És akkor vagy a szabadosabbak maradnak el a nem lelkükre szabott egyházból, vagy – gyakrabban – a karizmatikus irányzatúak morzsolódnak le sértettségükben, elmagányosodásukban s fordulnak más kisgyülekezetek, új vallási tanítások irányába.

A legtöbb gond a legérzékenyebbekkel, a legnagyobb lelki igényekre számon tartókkal van, mert ők a legmagányosabbak, ők maradnak a periférián, ők távolodnak el leghamarabb a nyájtól, ők nyújtanak igazi tömegalapot az új irányzatoknak. De ott vannak a közömbösök is, akik könnyedén felfedezhetik amott új otthonukat, vagy a betegek, az élet nagy kérdéseitől sokszorosan megpróbáltak, akik előző egyházukban marginalizálódtak. Félrevezetettek tömegéről is beszélhetünk, akiknek gyógyulást, vigaszt ígérnek. Az új vallásokra áttérők, de sokszor a keresők is a karizmák, a szigorú hit, a fegyelem, a családi szeretethangulat intimitásának hiányát vetik régi gyülekezetük szemére. Arra azonban nem gondolnak, hogy ez egy nagyobb közösségben mindig csak *egy réteg* hit- és hiányélménye, és nem lehet a teljesé. A kis-egyház tehát *azonos hitélménnyel azonos csoportot szolgál ki*, és mindenkiről lemond, aki

ezt nem vállalja. Vajon mi lenne egy nagy, 8–10 ezer lelkes történelmi gyülekezetből (pl. Marosvásárhelyből), ha a lelkész egy vasárnap bejelentené, hogy holnaptól kezdve „csak” a szigorú hitvallóké az egyház, és csak azoké, akik minden istentiszteleten, misén ott vannak: a többinek nincs amit keresnie? Minden egyházban vannak példák és kísérletek a belső fegyelmezésre, de ilyen kizárólagosságra csakis az új egyházak képesek.

Magunk között gyakran szoktuk mondani, hogy a történelmi egyházak leginkább nem abban hibásak, amit tesznek, hanem *amit nem tesznek*: igen nehezen jutnak el a kisközösséig, a személyiség legbensőbb szférájának problémamegoldásáig. Ez pedig hatalmas út a népegyház nagy tömegeinek szolgálatától, a mindennapok taposómalmának gépezetétől az egyéni sorsokra lebontott hűséges odafigyelésig. Ezért tartjuk nagyon fontosnak azt, hogy az egyházak *rétegekben is fogják át a gyülekezetet*, mert így minden keresőt felvállalhatnak. A bosszantó, megmosolyogtató, elmeszesedett, rigolyás öregeket, az igehirdetés személyességén át megfogható fiatalokat és a gyermekeket, és még nem beszéltünk az adminisztratív ügyintézésen keresztül a közösségi és művelődési élet megszervezéséről és az országos választások plakátkifüggesztéséről. A *távcsöves csillagnézés* nagylátószögétől a legapróbb életrésztetekre odafigyelő *mikroszkopikus látásra* van szükség. Az egyház, ha válasz nélkül hagyja az elvilágiasodott embert, ha fölöslegessé válik a min-

dennapi életszervezésben, akkor már csak egy szűk közösség gyülekezőhelye, otthona, szakrális feladatok kiszolgáltatója lesz a világra való teljes arcú nyitás – a misszió szolgálata nélkül.

Az egymást kereső egyház és értelmiség

A legárvább pedig azt hiszem a hazai magyar értelmiség. Egyháziasságunk utolsó félévszázadának oltárán a sok-sok áldozat között ez az emberi veszteség volt a legnagyobb: az egyház és értelmiség talán örökre helyrehozhatatlan eltávolodása. Hogyan „képződik le” az egyház az értelmiségben? És az értelmiség az egyházban? Hogyan is látjuk és láttatjuk egymást?

A „mindegy, de inkább egyház nélkül” filozófiája nem is a tervezett és összefüggő ateizmust teremtette meg, hanem a második, harmadik nemzedék lelkének nagy sivatagmezőit, a kiüresedést, a nagy nihilt. Itt döbbsent rá az egyház és a kelet-európai társadalom arra, hogy a keresztyén értékrend és a hit milyen szorosan kötődik a neveléshez, és hogy az *elnevelt* nemzedékek légüres terében a *visszanevelhetőség* helyett mennyivel jobban terjedhet a fanatizmus, a „klasszikus” vallásosság helyett az a bizonyos „valami más”.

A *divat-keresztyénség* is nemrég úgy szakadt ránk, mint a demokrácia. Felkészületlenül ért, de tudtuk, hogy csodák nincsenek, hogy posztkommunista társadalmunk nem lett sem-

mivel sem inkább keresztyénné, hanem legfennebb keresztyén *színezete lett látványosabb. Hívőbbé* nem lettünk, csak *egyháziasabbá*. A formai egyháziasság ma legalább olyan divat, sőt kötelező, mint hajdan ellenkezője, és jócskán összemosódtak a hovatarozás határai. A változásokkal nagy hirtelen a katonatisztek, párttitkárokból presbiterek és egyházi előjárók lettek, a hajdan egyházüldözők ma az első padokban ülnek, az iskolai ateista köröket vezetőik ma a vallásoktatásért felelnek. Könnyedén, álmatlan éjszakák és talán lelkiismeretfurdalás nélkül teszik. Az elején még magyarázkodtak talán, de ma már fölösleges, hisz szemükbe senki meg nem mondja és majdnem mindenki ekként cselekedett. Mert ugyan ki tudná megmondani, hogy ki volt az, aki csak *teljesítette*, és ki volt, aki *túlteljesítette* az elvárásokat? Ki emlékszik arra, hogy hol volt a határ? Hogy hol is kezdődött az a titokzatos *második mér-földnyi* út, amelyet meg *lehetett* vagy meg is *kellott* tennie a rákényszerítettnek? Vagy tették, mert jobbak akartak lenni mindenkinél? *Parancsra cselekedtem!* – mondja minden háborús bűnös, de mi van mindazon tettek mögött, amelyek a parancsok után következtek? Most látványos béke van és mit tegyen az egyház? Utasítsa vissza a közeledést? Hánytorgathatja sokáig a múltat? Népünk ebből szinte már semmit sem ért. Most ökuménia van, csupa szép, látványos béke az ünnepek szónoklataiban és a terített asztalok mellett, és ez csak növeli népünk lelkében a zűrzavart. Mert minden gyanú

és ellenszenv ellenére az egyház és a helyi értelmiség nagy tömegeit összetartja a kisebbségi létnek e sajátos *hitetlen egyháziassága* és megóvja a kiürüléstől, az elidegenedésektől és a nyugat-európai típusú elhidegülő keresésektől. Ha nem is mindig értelmiségi istenhittel állanak mellettünk, de minden esetben őszinte hittel abban, hogy az egyházzal együtt harcolni, élni és túlélni érdemes.

Az egyház is és az értelmiség is lényegében kölcsönösen becsapottnak érzi magát. Mindketten úgy érzik, hogy magukra maradtak. Senki sem így képzelte el a másikat, mindenki mást várt és mást is kapott.

Az egyház csalódott az értelmiségben, amelyet 1989 előtt kényszerrel és erőszakkal távolítottak el tőle. Csaholó és leskelődő tanítók és tanárok vették körül faluszerte. Kollektivizáló és ateista köröket szervező, intelligencia nélküli aktivista és pártfunkcionárius szintre süllyedt szinte minden. És magára maradt a csúcsertelmiséggel szemben is, hisz már régen leírták őt (ti. az egyházat) a vulgármarxizmusos, grózapéteres operettbarátságban, a népiszövetséges eufóriában, az ellégiesedett határok, világnézetek szirupszerelmében.

Magára maradt az egyház azért is, mert 1989 után is kiderült, hogy a szívek nehezebben változnak meg, mint a szerepek és a politikai hatalom. Hogy belül tulajdonképpen alig változott valami: mindenütt ugyanazok és ugyanúgy akarnak és várnak el tőle mindent. Eddig

reakciós volt, az volt a baj, most meg az, hogy miért nem érti meg: teljesen egyek vagyunk. Pedig aki ezt állítja, az nem tudja, hogy az egyház és a világ sohasem lehet egy. Nehéz szerep és fárasztó a mindent pótló kanasztás jollyszerep is. Mindenkinek a számára mindenné lenni. Nem véletlen, hogy az egyház fél egy újabb szereplési vágy, egy újabb egyháziasság divatjától, RMDSZ, falu, pap, tanár, mérnök, helyi tanács és presbitérium zavaros egybemosásától, attól, hogy meg kell játszania a mindenhez értőt, az „illetékes hivatalt”, a „hiteles világot” és hogy elvárják, legyen ő a kisebbség biztonságérzetét jelentő, a nyelvi-emberi mulandóságtól megvédő greenwichi időszámítás, a jó irány fele haladó európai útjelző tábla viharverte felirata, egy kisebbségi időjárás-jelentés barométeres lelki hitelesítője.

Fél egy kicsit az értelmiségtől, és nem igazán hisz annak, aki gyermekét vallásórára azért járattja, mert ott rosszat nem tanul. Az apróság aztán ünnepélyeken az első sorokban szaval és hitvalló énekeket énekel. (Még egy Hunyad megyei román rendőr is elküldte szórványmagyar táborba fiacskáját, mert ez is egy út a tisztesség elsajátítása felé. Az otthoni diplomotmjénfüstje, a becsület mellé néhány furcsa, genfi emlékű, magyar illatú zsoltár és érthetetlen gyermekvers sem árt.) Nem hitet tanulni küldik, még csak azért sem, hogy hagyományosan keresztyén legyen, hanem mert ott *jobb lesz a gyermek*. A végtelennek tűnő erkölcsi parttalanság helyett hátha egy hasznos értékrend

medrébe terelődik az élete. Nem kell, hogy hívő legyen, csak a rendet kell onnan elsajátítania és magával hoznia. Medret, a hit tiszta Ige-folyói nélkül. Közben pedig az egyházba való beilleszkedések formálisak, a templomok továbbra is kongva, vágyakozva várják a helyi értelmiséget. A „sobor-de-preot”-os ökumenikus bulikon, a keresztyén színezetű össznépi akármin, a személyes barátságon vagy kanasztapartikon túl az értelmiség alig keres valamit a templom, az egyház és a lekipásztor közelében. Jól vagyunk és több semmi. A tanári karok egyháziassága formális, haveri, nem igazán lehet őszintén hinni ebben az egyháziasságban. Csak eddig vagy addig, de vajon meddig tart őszintesége? És ha megfordul a világ? Lassan már a keresztyén formavilág és szókészletilelcsosolás is elmaradt. *„Őrizkedjétek a párttitkároktól, akik Bibliát idéznek és a papoktól, akik Lenint”* – mondta valaki találóa a nagy eufóriáról a változások után.

De *magára maradt az értelmiség* is, mert úgy érzi, őt is becsapták, vagy legalábbis egyedül hagyták. Gyermekkorai templomosságának emléktöredékeivel, a Biblia lapjainak történetmaradványaival, kettészakadt imadarabokkal és énekfoszlányokkal sodródik bele ő is egy másfajta, egészen sajátos *egyházkeresésbe*. De mennyire megváltozott azóta a világ. Az egyház már nem az, amit ő emlékeiből hozott, és amit ő igazán szeretni tudna. Ő barátságban lehet a pappal, de az egyház számára nem lehet

elég hívő és így magára maradt. Úgy érzi, hogy az egyház ugyan megbocsátást hirdet, de bizalmat nem előlegez, és hogy – farizeusi módon – nem felejtett és nem is bocsátott meg igazán. A közelmúlt ideológiai törései kegyetlenek és nehezen gyógyíthatók. Az egyház nem elég emberi és közvetlen, nem tudományos, nem elég magyar és őszinte. A szertartás idegen, az igehirdetés vagy üres, vagy tele van demagógiával, képzavarokkal, magyartalanságokkal, és valójában nem neki szól. A pap távol van tőle és mindenkitől: egy kicsit valahol a föld és a menny között lebeg titokzatosan, és elbeszél a fejek felett. Amikor konkrét kérdésekre keres választ, sosem konkrét, amikor nagy baj van, akkor viszont igen: hibáira, mulasztásaira emlékezteti. Nem eléggé kultúrprotestáns, nem eléggé nyitott. Az ifjúsághoz szinte egyáltalán nincs szava. Nem őket, még csak nem is a középkorosztályt célozza meg, hanem valahol az idős és a még idősebb nemzedéket. Túl sokat beszél egy Isten nevű valakiről és Fiáról, aki állítólag megváltó és ő ebből semmit sem ért, de még kevesebbet hisz. A pap különös lény, aki a földi dolgokban nagyon mennyei, a mennyekben pedig lompos, földi és olykor rettenetesen unalmas. Mit is várna el attól az egyháztól, amelynek esetleg ő is része lehetne? Több irodalmat, több versidézetet, szép magyar beszédet a megmaradásról és mindig csak a szépről, a legszebb dolgokról. Ne bántsa az életét, szívének legbensőbb világát ne érintse, legkevésbé cselekedeteit. Ne mondja, hogy miért vagyunk

kevesebben, hogy kik hiányoznak, és miért eszünk, iszunk vagy kirándulunk annyit. Azt pedig végképpen ne mondja, hogy mik az ő kötelességei, mert azt nem várja senki tőle. Úgy érzi, elnehezedett az egyház papjával és vezetőségével együtt, fizikai és lelki értelemben egyaránt. Aprólékos, kicsinyes, fölösleges dolgok gyűjteménye. Minek annyit beszélni Jézusról, kínozni annyit a lelkeket? Mi a baja annyit a bűnnel?

Mit vár az értelmiség nagyobb része tehát? Szakrális tartalommal vagy anélkül, de mégis lelki biztonságot, élete erkölcsi rendjét – hittérítés, hitre jutás nélkül, a teljes lelkiismereti szabadságot, ahol ő szabhatja meg a maga helyét, részvételét és a lelki részesedés arányait.

Mit tegyenek az egymást keresők?

Talán túlságosan sokat várnak el egymástól? A társadalom rávetíti az egyházra saját (vagy közös) társadalomszolgálati mulasztásait, hibáit, és megnyugtatja nem egészen tiszta lelkiismeretét. Az egyház is majdnem ugyanazt teszi: megnyugtatja magát, hogy miért nem lehet az értelmiséget az egyházhoz közelíteni, és okokat könnyen találhat az előbb felsoroltakból. Sajnos, nincs igazán komoly elemzése az egyház társadalmi funkciójának, az értelmiség és egyház kapcsolatának, közös feladatainknak. Nincs ma egyetlen hazai magyar ekléziológusunk sem. Az értelmiségiek egyháziasságai,

de a lelkészek közéleti, politikai ténykedései sem világosak. A *Keresztény Szón* kívül tíz év alatt igazából értelmiségi lapra, még egy *Vigíliára*, *Confessióra* vagy *Protestáns Szemlére* sem tellett. A keresztyén értelmiségi körök csak kisrégiókat, gyülekezetet vagy várost fognak át, és nem állnak össze értelmiségi fórummá. Így a *hazai* magyar keresztyén értelmiségnek saját alkalmi helyett a Pax Romana és a Protestáns Szabadegyetem nekünk szervezett találkozási alkalmi maradnak.

Magára maradt tehát mindenki, és szinte reménytelenül szeretik egymást. Egymásra találásuk titka azonban csakis a *fogalomzavarok tisztázása*, a reális ön- és egymás-ismeret lehet.

Az értelmiségnek tudomásul kell vennie azt, hogy az egyház legbensőbb körében, *befele* mégiscsak a hívő emberek kiválasztottainak serege, és egyház nincs és nem is lehet Krisztus evangéliumának hirdetése nélkül, mert akkor minden hiábavaló. Legfontosabb feladata szüntelenül és mindenütt arról az örök és megmásíthatatlan igazságról tenni bizonyosságot, hogy Isten szereti ezt a világot, és ezért Krisztust küldte e világra. A gond ott van, hogy ezt egy szüntelenül változó világban hirdeti, a rohanó embernek mondja, a keresés, de sokszor a meg nem találás lassúságával, dilemmáival, kényelmével, dinamizmus nélkül, de mindig másnak és másként, és ennek a helyes útját nem találja meg. Az egyház lendületes közszolgálatot tehet, de ezt csakis a *szakrális szféra*, a *szenstég védelmével*. *Isten szeretetéről szólni és ehhez a*

háboríthatatlan lelki otthont és benne a lelki egészségvédelmet megteremteni, ez a legszentebb funkciója. Az egyház nem adhatja fel az üdvösség háza, a szentek közössége, kiválasztottak serege, a Krisztus teste, elhívottak közössége alapvető teológiai önazonosságát, amelyben benne van legszentebb lényege: felemelkedés a zajos, bűnös társadalomból egy kultikus, politikamentes szent magaslatba. De hát hogy legyünk benne úgy, hogy mindig kívülről legyünk? Hogy maradjunk kívülről úgy, hogy mégis benne legyünk? Hogyan animáljuk a kis- és nagyközösséget úgy, hogy szakrális küldetésünket ez meg ne csorbítsa, ne szentségtelenítse, állandó értékeinket ne rombolja, és ne essen darabokra körülöttünk a világ? Úgy kell részt vennie az egyháznak minden kisebbségszolgáltató feladatban, hogy közben őriznie kell küldetését szent, tiszta és érintetlen lényegét: Krisztust.

Kifele ugyanakkor türelemmel és szeretettel kell megkeresnie, elfogadnia a sokarcú, ön maga után kutató embert, akihez van és kell legyen szava, küldetése, és hittel vagy hit nélkül, úgy, amint van, vállalnia kell a szolgálatára igényt tartó külső és belső világot. Sose akarjon a *teljesség* lenni, hisz nevében is a szentek közössége, tehát a *világ kevesebbik részét* jelenti. De egyetemes is, tehát vállalja az alkalmi egyházasokat, a hagyományból és elődeik iránti tiszteletből és szeretetből hívők népes seregét, az elhitetlenedőket és a megtérőket, a kisebbségi sors integráló erejét tisztelők nagyobb tömegét, az üdvösség után vágyakozókat, a keresz-

tyénné válók nagy tömegének kötődését vagy a majdan újjászületők lehetőségét.

Hol követte el az egyház a nagy hibákat? Ott, hogy a keresőket csak a templomban kereste és ott nem találta. Ki kell lépnie tehát a templom, a rítus, a szolgálat kizárólagosságának zártságából. Ki kell lépnie a templomból a világba. De ne egyszerűsítsük le a dolgot, mert ezt nem a templom *helyett*, pótcselekvési szerepkörökben népszerűsködve, hanem *amellett* kell végeznie. Új harci eszközökkel, új hadi vértetettel kell küzdelemre indulnia, a legszentebb dologért, amely valaha is rábízott: *a misszióra az emberért*. Minél közelebb hajol tehát az emberhez, annál biztosabban telik meg új tartalmakkal, de annál bizonyosabb válaszáda is. A túlélés és a jövő pedig azé, aki otthont terem.

Az egyház mindenkié! – szoktuk mondani vulgáris kultúrkeresztyénséggel, és azt is, hogy benne mindenkinek meg kell keresnie önmagát. Ebben a hatalmas embertömegben sokféle ember és sokféleképpen sok mindent vár el egyházától. Az egyháznak mindenkire kell hogy legyen szava. Új idők új gondjaira és kihívásaira neki is választ kell adnia. Várja őt a világ, nagy lelki keresőivel, az éhezők, hátrányos helyzetűek, a sérültek, a kábítószerek, a kalódó fiatalok tömegeivel. Várják őt az öregek, a hajléktalanul hanyódó utcagyermek, az árvaházat kinőtt ifjak. Legyen tájainkon nyelvi-etnikai értékeket megőrző kisebbségmentő intézmény, legyen társadalomszervező, magyarsá-

got, kisközösséget, helyi társadalmat mozgósító szervezet, oktató, művelő, népnevelő, politikai funkciót ellátó erő. És mindezt természetesen meg is teszi és meg is teheti. Türelmetlen az RMDSZ a politikai tájékoztatásért, méltatlankodik az EMKE, ha nincs kultúresemény, haragszik a püspökség, ha ellankad a lelki és gyülekezeti munka, zsimbel a falu, ha a lelkész nem ellenőrzi a földkiméréseket, ha késik a földtulajdonról szóló papírok, a kárpótlási jegyek kiosztása, a részvényt papírokra jövő juttatás. Az egyház ma közösségünk, kisebbségi társadalmunk hőmérője vagy lázmérője, biztonság a nagy rohanásban és értékösszerokkanásokban. Hazai kisebbségi társadalmunk legbensőbb biztonságérzete, megnyugvása. Egy kissé az apák és anyák családi nyugalmat árasztó békéje a gyermekek számára: család, otthon; mindenki a maga kis békés sarkát keresi benne. Közösségi életünknek szinte teljessége, kisebbségi életünk maga.

Aligha van nagyobb megtiszteltetés az egyház számára, mint az, hogy ennyi mindent elvárnak tőle, hisz szolgálatával átfoghat minden területet, ha bírja szívvel, lélekkel, erővel, türelemmel. Téved, ha magára marad, ha ezt a sokoldalú munkát, kisebbségi életünk szent szolgálatát ködös bezárkózásból, elvtelen elvieskedésből visszautasítja. Mint ahogy az erdélyi magyar értelmiség is téved, amikor szinte leegyszerűsíti, minimalizálja az egyházat erre a közszolgálati feladatra, mert neki ennyi kell beöle.

Ember és egyház örökös keresésben. De vajon egymást keresik-e? Vajon egymásra szeretnének-e találni, vagy valami másra? Végzetes baj lenne abból, ha az ezredvég romániai magyarságának nagyobb tömegei is kézlegyintéssel intéznék el a keresztyénség történelmi egyházainak ezernyi értékeit. De az is, ha az egyházak is elfelejtenék az ifjúságot, az értelmiséget, az új egyházak közösségformáló erejének példamutatását vagy a legújabb veszedelmes irányzatok felrázó figyelmeztetéseit. Ha lemondanak a kereső emberről. Ha az elfogultságtól és lekicsinyléstől elfogy a lelki rend, a bennünk élő dolgok otthona.

Az egyház soha nem mondhat le senkiről – ez történelmi küldetése, nagy missziója. Neki is kötelessége keresni és mindig és mindenki irányában vállalni a válaszadást, a kiút lehetőségének alázatos kínálatát. Jobban odafigyelni a kereső ifjúságra és az ifjúságért megfiatalodni, az értelmiségért értelmesebbé lenni, a szeretetre vágyókat szeretni – itt van a nagy esélye arra, hogy túlélje a nagy keresések, tévedések és nagy megtévelyedések hullámvölgyeit. Az átértéket elsiratja, de hazavárja, a visszatérteknek örvendezni tud, és az az igazán nagy dolog, hogy nem kell már a teljesség feletti *uralom*, hanem elég a kevesek türelmes *szolgálat*. Szép, alázatos misszió ez. A munkájában és védekezésében új harci eszköztárat, történelmi méltóságához illő szókészletet kell kialakítania,

őszintét, igazat, és fel kell hagynia a neo-protestánsok, de a minden elleni, érzelmi vehemenciájú hadviseléssel. Mert amíg sokan mások a *részt* keresik, amikor a rajongók csak a rajongókat látják, neki látnia adatott az *egész*. Számára adva van a habzsolók eszeveszett misszionálási tébolyodása helyett a csendes, szolgálatkész kivárások méltósága. A tékozló fiú atyjának bizonyossága, hűsége és türelme. Az elkövetett évezredes hibákon azonban csak akkor javíthat, ha nagyon komolyan veszi szolgálatának azt a küldetését, hogy ne akarjon a világnak tetszelegve többé válni, mint az, ami: egyház. Mert ha nem uralkodni, hanem csak szolgálni akar, és emellett jobban odatartja fülét és lelkét az ezredvégi ember szívdobbanásaihoz, akkor meghall mindent, ami a mélyből jön, és lesz alázatos, csendes és szolgálatra kész szava minden teremtményhez. Aki pedig embereknek segít Istent megtalálni és így boldoggá lenni, aki ehhez nem csak Igét, rítust, de testvérközelségű lelki otthont nyújt, aki biztonságérzetet ad, aki megteremti a személyiség számára a külső és belső dolgok harmonikus rendjét, ahhoz sereglenek majd az ezredvég keresői.

Számvetés értelmiségi sorskérdéseink panaszfalánál

Re-vízió – újra látás, új látomás. Nem révült álmodozás, hanem vissza- és előrenézés egyszerre. Örök és mindig időszerű prófétai tett, melyre csak a látnokok alkalmasok, közöttük is csak a legnagyobbak. Nekik felelősségteljes a tervezés, a közrendű embereknek keserves kínlódás, begörccsölés – eredmény gyöngyözése nélkül.

*

Újra kellene olvasni Makkait, mint annyi mindent, ahhoz, hogy tisztábban láthassunk. Több mint ötven éve ő az egyik legnagyobb erdélyi ideológus, példa, de főként magyar botránykő, rejtély, önmarcangolás. Önazonosságunk sérülésének egyik sarka, melyre mint rossz lelkiismeretünkre gondolunk. Vagy talán a kerékvető, ahol kettéroppan szekerünk tengelye, ha merészebben ütközünk az út szélével, sorsunk vagy önnön korlátaink határaival. Lassan könyvtárnyivá terebélyesedik a „nem lehet”-irodalom, csak a „lehet, mert kell” önbizalom-irodalom anyaga gyülekezik gyengén. Valahányszor nagy kilátástalanság érzése vesz erőt rajtunk és uralkodik el, mindig Makkaihoz térünk vissza, mindig ő a szegeletkő. Miként a reformáció, a mindenkori hit-újulás alapvető

kordokumentuma volt Pál apostolnak a római levele a nagy válságkorszakokban, olyan lett tájainkon a *Magunk revíziója*. Sajnos többször idézzük és emlegetjük, mint olvassuk. Az erdélyi magyarság pedig Makkainak ugyanúgy nem tudott megbocsátani, mint manapság mi minden elmenőnek. Szeretjük, olvassuk is ritkábban, de mindig ott van a nagy **de** – mert elment. Milyen érdekes, hogy Tamási elmenésében is itthon maradt székely népe között. A teoretikusnak azonban nagyobbak a bűnei. Előként éppen az egyház nem tudott felejtetni. Milyen jellegzetes erdélyi sors: elfelejtettük neki a tíz év magyarságépítést, a belmisszió kezdeteit, a nagy újításokat és ébredéseket, el a vécsi találkozókat, a *Holt tengert* és a többi regényeket, a filozófiai esszéket, a *Magunk revízióját* és a teológiai tanulmányokat. Csak a *Nem lehet* elmenekülését *nem lehet* elfelejtetni.

Makkai olyan, mint kora, mint a saját korunk is: ellentmondásokkal teljes. Elmennek ma is, egyre többen és naponta felcsomagolnak, elszíratjuk és elbúcsúztatjuk őket, kikísérjük az állomásra, vagy már meg sem tesszük, úgy megszoktuk. Legfennebb a búcsúbulira megyünk el egyet jót piálni. „Na, ők is mennek...” és ezzel vége, várjuk az újabb menőket. Társul melléje részükről a „majd segítelek”, vagy az „értetek megyek el” önhitető hazugsága. Ők is tudják, mi is tudjuk, hogy nem igaz: csak az itthonmaradás nemzeti tett, mert aki elment, az mind önmagáért ment el, nem pedig az ittmaradottakért. „Na, én megyek, te csak állj tovább

a gáton” – mondta búcsúzáskor egyik ismerősöm. De részünkről is jön az önigazolás, az ön-építés magahitetése, a „bezzeg én nem”. Én nem megyek, helytállásból, kitartásból, hűség-
ből, vagy mert el sem tudom képzelni magamat máshol.

Szidalmaztuk az elmenőket, közben maradtunk, és nem tudjuk, hogy hűségből vagy gyávaságból tettük. Lehet, hogy azért maradtunk, mert nem volt elég bátorságunk?

Idehaza pedig nagyon egyedül maradt mindenki, aki közügyekben fáradozik. A tervezők nagy része még a csoportmunkában is nagy magányos megszállott. Mennyire hiányoljuk terveinkhez, ötleteinkhez a munkatársak, a megértő, segítő tömeg felzárkózását, és nem látjuk, hogy ebben van megvalósult önszerveződéseink szent helyeinek a zsenialitása, mert ezért lettek a beteljesült csodák. Minden napunk egy-egy újabb meglepetés, rejtély, mítoszrombolás, és csodák nélküli kor ez a miénk, ezért hát minden mítoszt szét kell törni. A siker irigységet teremt. Naponta ellenőriznünk kellene magunkat, hogy ne a rosszal kezdjük. Sokszor nem a mások sikerének drukkoluk, hanem a bukásnak. Nem az van, hogy erre vagyok képes, ennyi adatott nekem a kiosztott talentumokból, hanem az, hogy „bezzeg ő”. Nagy, világmegváltó ötleteinkhez mellékeljük mindig a panaszt. „Annyit dolgozom én is” – mondjuk, és azonnal: „Könnyű neki ilyen külföldi kapcsolatok mellett, és ott van háttérben a gyüleke-

zet is" – és így szoktunk megnyugodni, megmagyarázni magunknak, hogy lelkiismeretünkön könnyítsünk, és közben nem látjuk, hogy ennél sokkal mélyebben van a dolgok titka: abban az értelmiségi zsenialitásban, amiért csodaként szoktuk emlegetni azt, ami valóban csodálatos. Szinte mindig hozzátesszük Illyefalvához, Dévához, Csíksomlyóhoz vagy Zsobokhoz is, hogy „igen, de”, és soroljuk, hogy nekik miért lehet és nekünk miért nem. „És ki tudja, mi minden van mögötte.” Mert sajnós úgy látjuk, hogy a legszentebb közügy is jólmenő önmegvalósítás, és ami sikeres, az természetellenes, és a „nem sikerül” a természetes. Ma, amikor szinte összehozhatatlan és kapcsolhatatlan 5–10 embernél több közös, lelkes munkára, itt százak akarják ugyanazt, összhangban, egyetértésben. Az a csoda és hihetetlen, hogy egyáltalán valami működik. Az a közösség-szervező zseni, aki ma tömegeket tud építő és önépítő jóra megmozgatni csalódás és megkeseredés nélkül, olyasmire, ami nem disznótoros, flekkenes népünnepély, hanem hosszú távlatokra előre tekintő önszerveződés.

Mintha berozsdásodtak volna kisebbségi létünk fogaskerekei. Vezető és vezetett, a „fent” és „lent”, az elit és a tömeg között hatalmas bizalmi űr tátong. Ellent ne mondjon senki, mert az halálos ellenség. Agitációs brigádok mintájára örököltük a nagy egység még nagyobb szavalókórusát. Személyes sértés már nem csak a másképp gondolkodás, de a más véleménynek

még az árnyalata is. Egységben van a széthúzás. Mintha arra kárhoztattak volna országos és helyi dolgaink intézői, a szellemi elit is, hogy ítélő tekintetünk lándzsahegyei között, bizalmatlanságunk szurkálásai között rettegjenek. A tömeg mindig a hűtlen, az elitjét nem becsülő, magára hagyó, a vezető pedig a nagy kárvalott, aki úgy érzi, hogy nem érti és nem becsüli meg soha környezetét. Vezető és vezetett? De ki kit vezet és miért volna más, mint mi?

Valamiből megint kimaradtunk, megint nélkülünk döntöttek a fejünk felett, lehet, hogy jól, de törvénytelenül. Mint bűvész a tárgyaival, vezetőink gyakorta úgy játszadoznak a törvényekkel, alkalomhoz és helyzethez igazítva a paragrafusokat. *A demokráciához is diktátorok kellene* – mondogatja nyíltan egyik komoly kormányfunkciót betöltő ismerősöm. Alapvetően nem érthetek egyet vele, de sokszor érzem, hogy nagyon igaza van. És miközben jó dolgokat tesz, munkája és építő tervei megvalósításához kell neki a diktátorok önkényes döntéseinek szabadsága. A népért a nép nélkül, mert az visszahúz, lomha, nehézkes és alantas. Nagy dilemma ez. *A sport nem lehet szeretetmunka* – mondta valaki –, *hogy időnként hátranézzek: szegény lemaradott versenytársaim tudják-e tartani velem a versenyt.* A nagy dolgok születéséhez és teremtéséhez szárnyaló szabadság kell, de vajon a tömeg, a felügyelet szeretetteljes aggodalma és kritikai ellenőrzése nélkül?

Mindenki azonnal ellenség. Ha kitalál valaki valamit, azonnal mellőzni kell és kihagyni. Ma már lassan nem is illő, hogy jóban legyenek az azonos gondok körül szorgoskodók. Megkérdezni sem illik egymásról a szakmabelieket, szomszédokat, azonos ügyekben fáradozókat, mert szinte természetes a harag, a rosszindulat, a fröcskölő gyűlölet. Sehol olyan mély és helyrehozhatatlan ellentéteket nem tapasztalunk, mint az azonos sorsú, egyébként és egyenként tisztességes értelmiségiek között, akiknek a legjobban és legszorosabban kellene összefogniuk. A legnagyobb ellentétek forrásai pedig: emberiek, hiúságbeliek, szakmaiak és anyagiak. Mindenik vagy legtöbbször mögött nem egészséges szakmai versengés, hanem személyes és elszánt, torokszorogató élethalálküzdelem áll. Minden más inkább, mint maga a szent cél. Hány nagy terv és gondolat hal meg azért, mert „nem én találtam ki”, és ezért nem támogatható. Sértődöttet és „haragszom rád”-ot játszunk egymással, és nem az a baj, hogy mások vagyunk, hogy másként látjuk gondjainkat és a világot, hanem hogy ebben az összevissza tologatásban nemcsak nem halad előre, de kátyúba ragadt a szekér.

Mi azt hisszük, hogy ez magyar betegség. Hát nem. Egy svájci kisváros néhány Erdélyt támogató értelmiségije azon veszett össze, hogy kinek van nagyobb hitele Erdélyt támogatni. Így lettek halálosan féltékenyek egymásra. Mondanom sem kell, hogy a segítség abbamaradt. Nem működik valami együtt, ott, amikor

össze kellene fogni. Marad a magányos harc egyedül, társak nélkül.

A közügyeknek, a megszállottan önfeláldozó értelmiségi munkának pedig nincsen vagy alig van becsülete és értéke. „Úgy sajnálunk titeket” – mondta a minap egy vállalkozó az egyik közéleti emberünknek. A Babe^o-Bolyai Egyetem egyik magyar dékánhelyettese a szívinfarktus szélére sodródott, mert komolyan vette tagozata magyar csoportjainak sorsát. Volt is eredménye, mert soha nem volt azon a katedrán évfolyamonként 25–30 magyar fiatal. Aztán nem tehetett mást – lemondott. „Most már nyugodt vagyok, megtartom óráimat és megyek haza a családomhoz” – mondta, és közben mégis aggódik a holnap miatt. Egyszer talán mindannyian abbahagyjuk, lemondjuk, feladjuk, és elhangzik a vészjósló elkeseredés: nem érdemes? „Csinálja más!” Végre lesz néhány nyugodt évünk.

Elítelt nem neveltünk. Jövőt nem terveztünk. Hagytuk felnőni a fiatalokat. Ma már alig irányít valaki, vagy igen irányít. Mindössze kis sejtek önszerveződéséig juthatunk el, tovább aligha. Mások sikerét nem támogatjuk, hanem jön, nő melléje a féltékenység. Soha nem azzal indulunk, hogy *ő is*, hanem csak *én*. Hiányoznak a karizmatikus vezetők is, és ha azok volnának is, azonnal diktátoroknak nevezzük őket. Egy egész sor területen szakemberek hiányában hályogkovács módjára tapogatózik hazai magyar társadalmunk is. Nincs románsághoz értő egyházi, egyre kevesebb a román kul-

túrához értő szakemberünk, aki tanácsot adhatna az irodalom, a politizálás és az egyházi élet minden területén. Tele vagyunk magányos tudományos műhelyekkel, de nem futotta még egy kisebb hungarológiai intézetre sem, amely a hazai magyar bölcsészettudomány szervezett, a biztonságos kutatást megteremtő otthona és műhelye lehetne. Nem futotta a polgári építésre. Több tucat nagy emberünk úgy halt meg, hogy nem maradt utána még hangszalag sem, nemhogy egy kis hely egy videotárban.

Idehaza pedig sorozatos kudarcélményeit éli az erdélyi magyar értelmiség. Hányszor kell színészeinknek üres nézőtér előtt játszaniuk, lelkészeinknek majdnem üres templomokban prédikálniuk. Tanárainknak alig jut a figyelmességből, tanácsból, megbecsülésből. Nincs értelme – milyen gyakori értelmiségi mondat ez.

A magánélet is önmarcangolással teljes. Valaki mesélte, hogy elkerüli a magyar barátokat, mert rettenetes dolog, hogy valaki még szabad idejében is örökön politizáljon. Inkább barátunk rangon alul, csakhogy ne kelljen gyötrő kisebbségvédelmi barátságokat kötni.

Közben pedig szakadatlan a Makkai-sors: széles csatornákon folynak el nyugatra és még nyugatabbra kisebbségünk tömegei és legjobb fiai. Mindenki önmagáért megy el, és mindig mással magyarázza. Van, aki vehemensen, van, aki csendesesen. Minden támadó mindig védekezik, a támadás mögé bújtatja félelmét: hátha én-

rám is sor kerül. Az elmenés tragikomédiája Makkai óta az értelmetlen magyarázkodás. Egyik felől ott van a szülőföld, a haza, a hűség és a többi „nevetséges” jelszó, másfelől a komor és szigorú valóság: egy életünk van. A hadakozó dühe is addig tart, amíg ő maga, családja vagy gyermeke is nem kerül ebbe a helyzetbe: a „nem lehet” paradoxonába.

Csodálkozunk az elmenőkön? Elitteremtésre és itthontartásra alkalmatlanok vagyunk. Lehet csúcsformát nyújtani idehaza? Színész, orvos, kutatómérnök, olykor még író is nem teremti meg, mint idehaza, hanem szinte készen kapja karrierje kereteit, amelyeket meg kell tölteni tartalommal.

Nem a nyomorgó ment el: az itt maradt tovább nyomorogni. A „van”-ból mentek el a legtöbben a „még több”-be. Orvosaink Moldvából egy kis erdélyi pihenővel nyugatra vagy nyugatabbra, mérnökeink, vállalkozóink a jobb életbe, mert adatott az alkalom. Még az utóbbi évtizedekben elment erdélyi magyar református lelkészek összeszámlálásánál is megálltunk úgy ötven körül. Több itthon maradt értelmiségi tett fogadalmat a 80-as évek közepén, hogy többet nem megy búcsúbuliba, hogy többet nem segít konténert bepakolni. Önmagunk ellen csomagoltunk, apró kis reményeinket tettük szépen vagonba, a „nehezebb lesz holnap” keserű szájját. Minket mentek el támogatni, de nem hagytak itthon egyetlen könyvet sem, ami létszükséglet lett volna számunkra, mint a levegő. Elvitte mindenki mindenét, a Gruzdákat, a

Nagy Imréket és értékes Incze János-festményeket, tele van nyugati otthona régi erdélyi kerámiával és festett bútorral: milliókat érő minden egyes darabja. „Ezt neked hagyom” – mondta Lenin-sorozatára mutatva valaki búcsúcsomagoláskor. Azt hagyta ránk, ami neki már ott nem kellett, de nekünk sem itt. Mindent Erdélyért tett. Erdélyért vitte el innen Erdélyt, szépen becsomagolva, megideologizálva, még a rolót is leszedve-lehúzva maga után. Eszeveszett menekülés: bárhol csak itthon nem. Hányan jöttek „mentési céllal” esküdni. A 80-as évek elején eskettem Kolozsváron olyan fiatal párt, hogy a tanár-völegény a templomkapuban ismerkedett meg eljövendő hites feleségével, aki 40 ezer Ft-ért vállalta az álházasságot. A kapuban kifele menet szépen elbúcsúztak, és ment mindenki a maga útján tovább. Még egy kávé sem ittak meg együtt a szemközti cukrászdában. Kárhozatos visszaélés volt ez a házasság szentségével.

A Duna-tévé is történelmi tett, de a határon túli képében hat év után is elnagyolt, olykor a kitelepedést legitimizáló. Az Erdély-kép megteremtéséből a legkényelmesebb, a legegyszerűbb és egyáltalán nem tisztességes módszert választották: az agyak elszívását és nem hazavagy be-, hanem kitelepítését. Nagy áldozatokkal kinevelt munkatársaink egyik napról a másikra jelennek meg a Dunánál, magabiztosan hazatéznek, hiszen innen, egy kicsit belőlünk is élnek, mert itt éltek, ide járnak haza továbbra is megélni. Lassan rájövünk arra, hogy ön-

magunkról sem kell nyilatkoznunk: megmondják, szájunkba rágják őket, hogy mi a bajunk idehaza.

Csúcsértelmiségünk és gyermekeik jelentős tömegei is kifelé néznek és látnak. Itt lehet társadalmat szervezni és építeni, de onnan jön a harc biztonsága, a jövő, a másfajta jövő, a hit az egyedül biztos anyaországban. Anyaországgal bebiztosított önépítés. Egyfajta exmisszió, missziós terület maradt az itthon, de ott vagy hol is van az otthon? Vívni a harcot értünk, odakintről. Belőlünk élni biztos bástyák mögül, a magánélet jó és biztonságos fedezékében, ahol nem ér a golyó, legfennebb a hazaiak bizalmatlansága és önvédelme. Ez ma a romániai magyar értelmiség egyik mintaképe: az önmagát odakintről is bebiztosító. A perspektíva, a távlat, az álmodozás, az önmegvalósítás színhelye mindig a máshol.

Nagy a leépülés, lecsapolódás, elszívódás, az otthonérzet önbizalma fogy el naponta. Egyre kevésbé hiszünk már abban, hogy itt még normális élettér teremthető. Küzdünk, de ... és mindig jön a magánéleti önmegnyugtatás. Az is baj, hogy az elmenést mindig megideologizáltuk, megmagyaráztuk, magunkat belőle kivédjük. Pedig ez nem ilyen kérdés.

Hol volna a nagy önkeresésekben az egyház helye? Jogos jussként tőkét örökölt és kovácsolt abból, hogy ő az utolsó bástya. Előjogok születnek, melyeket magának követel, de ezzel sokszor elszakad azoktól, akikért élnie és halnia

kell. Értelmiségi-e a lelkész és ellátja-e feladatát az egyház? – tesszük fel gyakran a kérdést a se-regélyhajtó, rongyos ruhában földet művelő, megélhetést kereső nagy elparlagiasodottakat látva. Mennyi pénz, segély és használt ruha árasztotta el Erdélyt. Minden sarkon egy turkáló tátong, árasztja gyűrött ruhák mindenütt egyforma dohos és naftalinos bűzét. Születtek belőle mégis, szent lelkesedésből, a kevesek megszállottságából a „second hand” intézmények. Külföldet járnak papjaink, és mit hoznak haza? Fontos kapcsolatokat és pénzt, de annál kevesebb önépítő ötletességet. Az egyház először épített, és aztán gondolkodott azon, hogy épületeit miként töltsse meg lélekkel és étellel. Tervezés nélkül pedig könnyen eluralkodhat rajtunk az edificizmus, és minden *bábelizálódhat*. Építünk, de nem tervezünk, nem is tudjuk, kinek és milyen távlatokat foghat még be a tekintet, mennyi még a kegyelmi idő, amelyet építésünk helyein kell eltöltenünk. Túlzott látványtervezés, önmutogatás, erődemonstráció folyik, csak otthonteremtés nem. Pedig az egyház maradt a nyelvi és lelki otthon, ahol feloldódik a válsághelyzet, ahol átértékelődnek a nagy etnikai frusztrációk, sikertelenség-élmények, ahol igazán magunk lehetnénk.

Nem született meg a szakértő egyház, a dolgainkhoz értő társadalom, a dolgaink szakszerű rendje sem. Nincs központi tervezés, hisz központ sincs. A civil szférát átpolitizáltuk, de a politikát nem sikerült civilizálni. Hatalmas hiánylistát készíthet bárki mulasztásainkról.

Szoktuk is sorolni egymásnak, de minek. A legfájdalmasabb az elmúlt kilenc év. Nem tudjuk, hogy mit tegyünk a fiatalsággal, nincsenek anyagi terveink, hagyjuk elmenni egymás mellett a vallási közösségek kapcsolatát. Egyházaink között szinte alig van dialógus. Nincs reális értelmiségi stratégia. Évek óta ott áll félretéve és kihasználatlanul Kolozsváron egy, a magyar történelmi egyházaknak a keresztyén rádiózásra félretett frekvenciasáv, és senkinek nincs média-elképzelése. Elmaradt a nagy begyűjtés, az évszázados értékek számbavétele és rendszerezése. Teológiánk lemondtak tanítói tisztükről, elszigetelődtek a romániai magyar közélettől, a szellemi élet nagy válságvonulataitól, saját váraik biztonságos védelmében éppen azoktól vannak távol, akikért élnek. Közben pedig egyre jobban morzsolódnak népünk peremvidékei, és lassan minden emberi és tárgyi értéket elnyel az enyészet. Sok mindent ad, de egyre kevésbé a „nélkülözhetetlen reményt”.

Az egyház egyik legnagyobb bűne az, hogy ő is *elfelejtett tervezni*, hogy hagyta a dolgokat, a kisebbségi lét paradigmáit önmaga körül elfolyni, egyik évet a másik után, pedig neki voltak a legnagyobb lehetőségek a kezében. Szolgálata sokszor vált protokollá, formasággá. Nem látta és nem ismerte fel a „kegyelmi időt, amíg még tart a ma”. Az idők szava pedig sürgető, mert voltak és vannak vissza- és helyrehozhatatlanul elmulasztott dolgok. Vannak történelmi pillanatok, amelyek megismételhetetlenek. Az egyház ott hibázik, hogy leglényege-

sebb küldetését mulasztotta el és helyezte háttérbe, a kevésbé lényeges tennivalók közé: a lélektől lélekgig való munkát, a személyes kapcsolatot, a lelkigondozást. Lelkészeink közül sokan mindent kitalálnak, lapot alapítanak, szerkesztenek, önszerveznek és építenek, vállalkoznak, látványoskodnak, és mindezt mintha azért tennék, hogy ne kelljen gyülekezeti munkát végezniük. Mindent a személyes lelkigondozás, a gyülekezeti otthonteremtés kárára. Hányszor halljuk panaszként a gyülekezeti tagoktól, hogy az egyház mindennel foglalkozik, csak „még harminc éve nem volt ideje hozzám bekopogni”. Pedig nagy válságidőkben az volt legnagyobb ereje, hogy eljutott a családig, a léleképitésig. Ma viszont éppen azt az intimitását veszítette el, amely legszentebb szolgálata kellene hogy legyen: a megkeresés, a tanácsadás, a lelkigondozó személyesség, a „lélektől lélekgig” vezető út marad el ezekben a mélyen válságos és meghittsége írséges időkben.

Értelmiségünk egésze is magányos, elszigetelődött, individualizálódott a közügyekért harcolók még mindig népes tábora is. A közszolgálat mellett apró kispécenyésütők is letünk, másfelől meg a közügyekért harcoló, a tétlenek által megmosolygott balekok. Aki nem úgy szervezte meg ügyeit, hogy neki is egy kis sé jobb vagy egészen jó legyen, azt nevetségesnek tartja a környezete, vagy úgysem hiszi. Az értelmiség pedig nagyon magányos. Mindenki az, de azok sorsa a legszomorúbb, akiknek a

magányosság felszámolása jutott osztályrészül: ők maradtak igazán magukra. Senki nem gondol velük, senkinek nem fáj. Marad tehát a közügyek bolondsága, a kevéske vagy némelykor nagyobb önös érdek, és a vezetés kereszttüze. A megkeseredés. És marad az alkohol, mely nemcsak népünk legszélesebb rétegeit mardosza, de az értelmiséget is, azokat is, akiknek az élen, a felszínen maradás, egy egész nemzettestben a remény fenntartása volna a feladata.

Megszoktuk már lassan a belső békételenséget, azt is, hogy meg kell ennünk egymást, hogy nekünk jobb legyen. Minél kisebb egy közösség, annál nagyobbak a belső harcok. A Kolozs megyei Ormányban már csak három magyar lélek él, de egymásnak halálos ellenségei a darabka templomkert szilvafáiért és a pálinkáért. Egy-egy székely városban már több tízezer. Rémtörténeteket mesélnek arról, hogy olyan székely kisvárosban, ahol nincs román-magyar konfliktusfelület, ott minden a katolikus–protestáns vitára, a verseny, sőt harci helyzet területére vetítődik ki. Ahol más nincs, ott az ellenségképet is magunk között keressük. Értelmiséghez méltó magatartás ez?

Akaratlanul is megteremtettük a magunk kisebbségi létének üvegházi pszichózisát, főként terebélyesedik, ahol már magukat, egymást eszik meg az éhezők, mint ama repülőszerecsétlenség hegyekbe szakadt utasai, és felmelegszik és önmagát fojtogatja környezetünk kisebbségi légköre. Önnön cselekvésünk fullasztó buráinak egyre emelkedő hőfokától fo-

gunk megfulladni. Természetesen mindannyian.

A dolgok rendje szinte nem is tervezhető jobban. Minden olyan, mintha így, rosszul volna törvényszerű. Valaminek mégiscsak törvényszerűnek kell lennie, ha olykor minden ennyire egyetemes. Tényleg ennyi idő kell a rálátáshoz? A dolgok pedig nem haladnak előre, millió buktató, ezernyi akadály, külső és belső rendetlenség. Mindenki ideges, ujjal mutogat a másakra, de hát ki is a másik? A vezető vagy a vezetett? Mindannyian mi magunk vagyunk. Az ötletet kitaláló és az ötlet eredményeit élvező. Az alkotó maga is áldozat, önnön ötletének szorításában áldozata lesz saját vétkének: elkövette azt a hibát, hogy valakinek jót akart. És marad sokszor a belekeseredés, az elfáradás, a „nem érdemes” gyásza, a „nem értenek meg” keserű szájíze. „Nem vagyok bolond, hogy tovább csináljam! Hát nem könnyebb semmit sem csinálni?” Hagyni egyik napot telni a másik után, és egy kupa bor mellett szidni mindenkit. Az egyház, az értelmiség is beállt a nagy sorba: az alkotó tervezés helyett fogaske réknek, nem pedig tervezőnek. A prófétai látásra hivatott is a nagy gépezetnek már csupán egy töredelmes gyarló emberi töredék része, nem pedig maga az alkotó.

És látott a kedves olvasó falusi iskolát, tanári kart? A lelkes és elszánt hivatástudatú „balekok” között értelmiséget a diploma és a

félparaszti lét határán? Diploma- és küldetés-terhelten, feladatok sodrásában ki is az értelmiségi? Kolonyel Józsi bácsi, aki Lészpeden hatóság, iskola és egyház ellenére gyermekeket tanít magyarul, iskolázottság nélkül? Ő mindenképpen az. Hát az a máramarosi tantestület, amelynek tagjai déli 11 óra előtt nem tudják megkezdeni az oktatást, mert az iskolában mindenki részeg? Igen, a gyermekek is. Amíg meg nem fejtette valaki, hogy egy szelet kenyér mellé egy pohár pálinka a nebulók reggelije. Lét és nemlét, vidék és periféria határán nincsenek eszeveszettebb küzdelmek, mint egy-egy kis falu értelmisége, notabilitása között. Falusi orvos, aki vizsgálni nem tud, mert lábra állni sem bír, lelkes, aki többször is megakad a Miatyánkban. Értelmiségi sors és erkölcs, a szesz és a józanóság, a lét és nemlét határán.

Ők nem mennek el, hazát és szívet sem cserélnék: emberi mivoltukat cserélték el szinte az állattal. Kik hát Makkai püspök úr igazi gyermekei?

És mégis, mennyi a nélkülözhetetlen ember minden végponton, mert a nagy hősök is itt teremnek. Ha valaki elmegy, ha otthagyja vidékét, vele együtt pótolhatatlan marad helye is a közmívelődésben, oktatásban. Nincs igaza Illyés Gyulának: vajúdó időkben a nemzet, a közösség önnön építésére sajnos nem szüli meg mindig legjobb fiait.

*

Magunk revíziója? Kik is vagyunk mi és mi is a miénk? Ki az a „magunk”? Lassan már látomásaink sincsenek, mert ehhez hit kell, álmodozás, jövőbe vetett remény. Hol is van a kályha, ahonnan el kellene újra indulnunk? Lassan már vízió sincs, nemhogy revízió. Hol is kezdődik? A bűnösök között első vagyok én – ezt csak Pál apostol tudta ilyen bátran kimondani. Makkai már rajtunk nem segíthet: elment megfáradva, kiégve Debrecenbe, mindent újrakezdeni. Életműve pedig ott már hatvan-hetven éve önálló útra indult. Ő is tudta, hogy az elmenéssel le kell zárnia az „itthont”, az pedig már nem folytatás, hanem a nagy újrakezdés. Folytatás nincs, mert az már egy másik világ, másik Makkai. Csodálkozunk? Szokásos értelmiségi sors: abba fáradt bele, hogy nem tudott maga mögé jövőben bízó tömegeket felsorakoztatni.

Marad pedig a kérdés, hogy melyik is az igazi Makkai, és kik az ő leghűségesebb gyermekei. Az én Makkaim pedig azért örökre időszerű, mert az építő, az önmagára találó egyház- és kisebbségépítő maradt. Az én Makkaim Reményik „lehet, mert kell”-jéből csiszolódott teljes arcúvá, és Debrecenből is segít fennmaradni, „ahogy lehet”.

Születésnap i főhajtás a jászolbölcső mellett

Krisztus kétezredik születésnapján ott állunk lehajtott fővel tisztelegve a jászolbölcső mellett: a pásztorok és bölcsek, nagyobb számban heródesek, a legkevesebben az angyalok késői unokái. Szép volt és meghittén szűk körű az első karácsony. József és Mária mellett bölcsek és pásztorok. Vendégfogadó és távolabb Heródes. A jó és a gonosz a maga helyén. Középen a Gyermek. Milyen árva ez a mai ünnep. Soha nem voltunk olyan távol egymástól, mint e születésnapon. Nincs együtt a nagy keresztyén család a bölcső mellett. Mindenki külön ünnepel. Ferde szemű koreai gyermekek odahaza éneklük a zsoltárokat, őserdők mélyén bambusznád harangszó mellett kókuszdió levélvel áldoznak az őslakók. Mi, a késői európai utódok, barátok, emlékezők ünnepi bizakodással vagy sunyisággal, rossz lelkiismerettel settenkedünk a bölcső felé.

Lehet-e bátorságunk felemelni fejünket? Kinek lehet ereje számvetést készíteni, gyónni és várni a feloldozást? Eredményeinket még mutogatnánk, de mulasztásainkat? Mit teszünk oda a bölcső mellé? Milyen lelkiismerettel zárja a keresztyén egyház az évezredet? A jászol és kereszt nevében teljesítette az emberiség fele történelmi feladatát? Volna elég erőnk számot adni? Dicsekedésünkkel nem illik előhozakod-

ni, hozzuk hát helyette a hiánylistát, mulasztások bocsánat-esdeklő lajstromát.

*

Szinte annyi arcunk volt, ahány ország, régió, évszázad. Voltunk alázatosan szolgáló, üldözött egyház, aztán üldözőkké lettünk. Voltunk hatalomért harcolók és hatalmaskodók. Az elefántcsonttorony egyháza, behunyt szemű egyház. Zászlóra tűztük a hitet, az élet nevében a halált. A keresztes csatákat és az inkvizíciót. Mi voltunk a politizáló egyházak: a fasizálódók és a német hitvallók, zsidókat öltünk és mentettünk egyszerre. Voltunk politizálástól megcsömörlő, diktatúrában politizáló államegyház. Kipróbáltuk a politikai absztinenciát, a sértődött és csalódott elhúzódot, de a kemény politizálást is. Felvállaltunk és lemondtunk, gyötrődünk és voltunk lelkiismeretlenek is. Szembeszálltunk, és arcunkat fordítottuk a változó időhöz. Szolgáltunk és kiszolgáltunk.

Aztán hozzánk csatolták a Balkánt, és a Trianon utáni feleszmélésben is egymásba próbáltunk kapaszkodni. Mi lett volna velünk az egyházaink hit- és kisebbségépítő missziója nélkül? Egy tömbből és Európából kiszorított etnikai csoporttöredék utolsó identitásörző intézménye, jelzőberendezése és lelkiismerete lettünk. Kisebbségi magyar társadalmunk és nyelvünk utolsó hajszálérhálózata. Az utolsó önazonosító intézmény, mely elkísér a nyelvcsere után is. A kor prófétákat teremtett. Mi lett volna Nagy Károly, Mayláth Gusztáv nélkül a Trianon utá-

ni ébredésben? Ravasz László, Makkai Sándor, Balázs Ferenc nélkül, akik profétákként látták és tudták, mit kell tenni. Mindenekfelett pedig, mint egy őrzőangyal, a *Márton Áron*-példa már lassan egy évszázada élteti Erdélyt. Az évszázad legnagyobb magyar szentje ő, akit nem Róma, hanem a székelyek lelke avatott azzá. A sosem politizáló, de az igazat mindig kimondó püspök, aki ott szólt, ahol igei, főpásztori szava politikai tett lett.

Kisebbségek lettünk, szomszédokkal körülvéve, sajátosságokkal, másságokkal telerakva, béklyóba kötve egy másfajta környezettel, értékrenddel, a többségi egymással. Olyan közösségben élünk kisebbségként, ahol sajátosságunk nem kell senkinek. Olyan másfajta értékrenddel bírunk, amelyre senki nem kíváncsi, nem is akarja sem megérteni, sem elfogadni, még kevésbé szeretni vagy követni. Nem kellünk szinte senkinek. Mégis, mi vagyunk a *nagy, türelmes kisebbségi egyház*, akik elvisszük mindent és mindenkit. Vallottuk, megtanultuk és elhittük ezt a feladatot, mi vagyunk a nagy hitetettek, beetetettek, a türelem, a kapcsolatok, a szeretet nagy balekjei.

De voltunk és lettünk a túlélő egyház, a katakombalét, a templomok, családi házak, a sutogó igék, kettős-hármas nevelés merészségének egyháza. Rendszeresen eljutunk minden magyarok által lakott településre. Az Ige tiszta magyar szaván keresztül a legtisztább anyanyelvi információt mindenkinek. Aligha van ma Erdélyben ennél fontosabb nyelvi, léleképi-

tő misszió. Mindent a Jászolbölcső és a Gyermek nevében.

*

Mindenik világegés újabb feladatokat rótt ránk. Túl sok feladat nehezedett reánk, amivel a változásokba elindultunk és segítenünk kellett elindulni. A jelenkor kelet-európai átalakulásainak letéteményesei is lettünk. Bele kellett avatkoznunk a politikába. Lengyelországtól Romániáig nekünk kellett beindítani a kommunista diktatúrák összeomlását. Nekünk kell megoldani a nagy politikai változás mellett a lelki rendszerváltást is. A hazai átalakulás első évtizede az egyházi intézményteremtő, építő és ön-építési csodáké is. Illyefalva és Zsobok, Déva és Csíksomlyó, Köhalom és Medgyes, Erdő-csinád és Lókod és még egy hosszú sor, kisebbségi feléledésünk nagy reménytartalékai. Nem csak az egyházé, hanem egyetemes mindannyiunké. Az egyház épített, de felismerte az otthontermelés feladatát is. Ezek az épületek az egész közösség intézményei.

Az épületeink árnyékában azonban el is „bábelesedtünk”. Mindent a láthatóhoz, az építettekhez mérünk, mint az égig érő toronyhoz. De a falakhoz nem mindig épült hozzá a belső építés. Azt hanyagoltuk el, amire a legnagyobb szükség lenne. Megfogyatkozott egymásért viselt személyes felelősségünk. Az egyház nagyon elfoglalt, sok mindent vállal, de legtöbbször a lélektől lélekig vezető egyszerű út szenved hiányt. A lelkész kis gyülekezetének

lapot szerkeszt, azon keresztül akar üzeni híveinek, de nem ismeri, nem is látogatja meg őket. Gyűlést vezet, közéleti munkát vállal, szervez, egész nap és fél éjjel a számítógép mellett ül. A szeretetszolgálatot végző, a gyülekezet közösségében családias otthont nyújtó lelkész helyett kialakul a már szinte szenvedélybeteg, számítógép-függő lelkész is. Lettünk a digitális, a mobil, a lapszerkesztő, internet-egyház. Elmarad a családlátogatás, a beteggondozás, a lelkigondozói beszélgetés, a megállás az utcán, a ráérő meghallgatás, a legkisebbekre, a mindenkire való odafigyelés. Igen nagy veszélye van annak, hogy a gyülekezetért *cselekvő* lelkész helyett kialakul a látványkodó, a *pótcselekvő* lelkész.

A sok munka tömegében az egyház nem osztotta be eléggé önmagát, hanem engedte elmenni maga mellett az időt. Nem készült fel a nagy kihívásokra, az új időkre. Megnyugtatta magát a szószék, az oltár szakralitásában, bezárta a templomajtót, nem lépett ki a templomból. Befele nézett és nem engedte magához közel a világot. Az egyház cselekszik és pót-cselekszik, épít, de nem épít elegendő erővel, belső hittel és lelkesedéssel. Gazdagszik, de nem gazdagít eléggé. Alázatosan szolgál, de várja azt is, hogy neki szolgáljanak. Elveszítette a lélektől lélekig munka parancsát, a belső kapcsolat intimitását. Iroda, templom, akta és ügyintéző, csomagváró és csomagosztó egyház is lett, az utcák népe, a kallódók, az aszfaltmisszió, a mindennapi élet nélkül. Évtizedek

telnek el úgy, hogy nagyvárosi hívek tízezreinek nem jut egy látogatás. Az egyház mindent vállal, de alig valamit végez el egészen.

Bemerevedés, a dinamizmus hiánya, a problémaérzékenység, a kapcsolatok, a szolgálati helyzetek elmeszesedése. Nehézkesség. Nem tudtunk megújulni, de nem tudtuk megoldani se a belső ébredési mozgalmak beépítését. Meghallottuk-e a kérdező embert? A templompuk előtt a döngető keresőket, az éhezőket, a kéregetőket, a hajléktalanokat, az árvákat, az anyanyelvfelejtőket? Mit válaszolunk a lakótelepi magyarnak, az oktatással, a szociális gondokkal küszködőnek? Olyan feladatok nehezdednek ránk, mint iskolateremtés, művelődési élet, lakótelepi munka, árvaház, táncház, út- és telefonvonal-építés, lettünk vállalkozó, póznaültető, tejcsarnoképítő egyház.

Lettünk a piacra járó, a kereső, a megélhetéért küszködő, de a jól élő, a híveinél jobban élő egyház is. Önmagunkat legeltető pásztorok. Közben hangosodnak a viták, nő a közömböség, ürül a szív, sérül a közösség, ürülnek a templomok. Aki elment, annak helyére senki sem ül a templompadokba. Nemzetségek templomi padsorai maradnak üresen. A kereső ember már máshol keres, a fiatalság új hangot és friss égi szót kér, és ha ezt nem kapja meg, nélkülünk megy tovább, nem velünk. Nagy világvallások szorításában, egyre nyugatabbra húzódó keletiségben egyre újabb és hangosabb a gyötrő kérdés: vajon nem a szent rajongás, vajon nem Buddha, Lao Ce vagy a Krisna a nagy

boldoggá tevő? Megvannak-e még a jászolbölcső kétezer éves erőtartalékai? Csak egyszer lehet lemaradni, soha nincs többet újrakezdés. Itt a megismételhetetlen idő. Egyre nagyobbak a világ kihívásai, egyre nehezebbek a válaszok. Igehirdetésünk jászolbölcsőjét sokszor nem az Igékkal, hanem közéleti, magyarkodó demagógiával pótoljuk. Közben nem vagyunk a változatosan gazdag, a pontos és szép magyar nyelv, a tiszta és illő igék példaképei.

Visszaálmodnánk azt az időt, amikor még jó volt, mintha onnan akarnánk újrakezdeni. Pedig onnan semmi nem folytatható. Csak a jászolbölcső mellől.

*

Hogyan is állunk egymással mi, egyházak? Emlékszünk még: 1989-ig kötelező volt szeretni, most már *szabadon szabad gyűlölni*. Szépen, mosolyogva is. A 89-es változások melegében egymáshoz közelebb bújva hittünk abban, hogy magyar keresztény egyházakként összefoghatunk. Nagy eufóriával alakítottuk meg a romániai magyar egyházak szövetségét. Szentül és boldogan hittük, hogy lehet együtt. E sorok írója egyik titkárként fogalmazta meg a szövetség munkatervét, és ma csodálja akkori lelkes naivitását. Mennyi mindent tisztán láttunk már akkor is, és tudtunk nagyon egymásban is hinni. Aztán jobb lett külön, lett egymás mellett haladás, nagy elszigetelődés. Egymásra mutogattunk: a te Krisztusod nem az én Krisztusom, a te bölcsőd nem az én bölcsöm. De ahol lehet,

ma is együtt megyünk, egymásba kapaszkodunk, kis és nagy magyar egyházak, és magunk mellé emeljük vitázó, egymás testét hasogató magyar kisegyházainkat is.

Ma már szinte alig vagyunk együtt, az ortodoxokkal pedig egyáltalán nem. Sajnos nem tudtuk megértetni a többségekkel magunkat és értékeinket. Bennünk is van hiba, nem csak másokban. Úgy kellett volna sajátosságainkat tálni, hogy az érthető, elfogadható legyen. Talán örökre elmaradtunk a nagyobbik testvértől, a többségi egyháztól. Mellettük élünk, de nem velük együtt. Elveszítettük, de inkább meg sem nyertük egymást. De miközben az ortodoxia hit- és misztérium-világa távol van tőlünk, híveink egyre nagyobb felületen érintkeznek egymással, egyre több a kölcsönhatás, de még inkább a többségi ráhatás. Mélyen beékelődött mindennapjaikba – mert kell – a misztérium.

Nem írtuk meg és nem dolgoztuk fel a közelmúlt történelmét. Nem tudjuk, hogyan működött és élt, élt és túlélte, szolgált és kiszolgált az egyház a kommunista rendszerben. Önismertet, helyére tett dolgok, lezárt értékek és belső rend nélkül próbálunk új évezredbe átevickélni. Amit a társadalom nem vállalhat fel, egy egyháznak kell magára vállalnia. A civil vagy a politikai szféra gyakran várja, hogy az egyház oldjon meg mindent, amit lehet. De meg is nyugtathatja magát, hogy az egyház úgyis majdnem mindent elvégez. Ez nem az én dolgom – mondjuk sokszor a közéletbe belefárad-

va, mindentől elfordulva, önmagunkat megnyugtatta.

A kisebbségi oktatás ma már elképzelhetetlen az egyházi oktatás hálózata nélkül. Nem oltottuk meg a csángók anyanyelvi tanulását, lelkigondozását, magára hagytuk az ifjúságot, az értelmiséget, az öregeket. Nem rendeztük kapcsolatainkat egymással. Elveszítettük az értelmiséget is. Ő is elveszített minket. Mikor ülünk le utoljára együtt egy nagy lelki asztal mellé? Az egyház nem lett igazi atyja a létünk nagy kérdései felett töprengő irodalomnak, művészetnek, tudománynak. Pedig Marosvécsen, a romániai, az erdélyi magyar irodalom születésekor ott voltunk Makkaival, Tavaszyval, Maksayval is.

Elfelejtettük a hazát cserélőket, a távolra szakadottakat, a nyelvet cserélőket, a saját történelmi tartalékaiból élő tömbmagyart, az utca és árva gyermekeket, a lakótelepet, a magyar cigányságot. Egyházaink testét a megszegyenítő másság sok-sok késéle hasogatja: a vegyes házasság, a népbetegségek, a sok belső vita, a megroggyant politikai hatalom, az erőtllenül éledező belső magyar érdekvédelmi és polgári intézményrendszer, elszegényedés. Nem mindig előre és legtöbbször nem együtt húzzuk ki-sebbségi társadalmunk szekerét.

Számvetésre vállalkozni nehéz. Kinek van ereje ezt tovább sorolni? *A válaszadás* nélkül élő egyház számára féltő, hogy az új évezredre *kérdezők* nélkül marad.

*

Most, a kétezredik születésnapon a bölcsőtől távol, mégis ünnepelünk. A bölcső mellett most is robbantanak és lövöldöznek. Milyen lelkiismerettel zárjuk az évezredet? Milyen ajándékkal állunk oda a Gyermekek mellé? Krisztus népe teljesítette az emberiség fele történelmi feladatát? Ment-e hitünk által a világ elébb? Az eredményeken elmélázva volna elég erőnk mulasztásainkról naponta számot adni? Hozzuk hát a hiánylistát. Ezek között pedig a legnagyobb, hogy nem szolgáltunk elég hűségesen és alázatosan.

Kétezer év után meg kell állni újra a jászóbölcső mellett. Egy új évezredet is csak ott lehet elkezdeni.

TARTALOM

Peremvilág – Szigetvilág

Szórványgondjainkról	7
Szórványhelyzet – szórványstratégiák	21
Szemponatok az etnikus szórvány fogalmának meghatározásához	28
„Ha cserfának rendelt az Isten...”	42
Számvetésféle szórványmagyarságunk közművelődési gondjairól	53
A bennünk élő város	63

Anyanyelv és egyház a nyelvhatáron

Szórványszolgálat és az egyház	105
Gyülekezetek maradéka – gondok sokasága	118
„Lélektől lélekig” misszió az erdélyi és a regáti szórványokban	145
Anyanyelv, egyház, peremvidék	166
Iskola a nyelvhatáron	211

Kereső kisebbségi értelmiség

Keresetek és találtak...	253
Számvetés értelmiségi sorskérdéseink panaszfalánál	293
Születésnapí főhajtás a jászolbólcső mellett	311

**A Korunk Baráti Társaság
kiadásában megjelent:**

Kulcsok Kolozsvárhoz.
A föl nem adható város.
(a Mozaik kiadóval közösen)

Ariadné könyvek:

Egyed Emese: *Olvasó nappal, író este.*

Esszék, tanulmányok, találkozások.

Bíró Béla: *Kossuth-paradoxon.*

Politológiai esszék.

Demeter M. Attila: *A jó államtól a
demokratikus államig.*

Politikafilozófiai esszék.

Balázs Imre József: *A nonszalanz
esélye.*

Kritikák, tanulmányok.

Megrendelhetők a 00-40-64-432154-es
telefonszámon, vagy
a korunk@internet.ro e-mail címen.
Postacím: 3400 Cluj, c.p. 273, România

KOMP-PRESS KIADÓ
KORUNK BARÁTI TÁRSASÁG

Kolozsvár, E. Grigorescu u. 52.
Felelős kiadó: Cseke Péter
Telefon- és faxszám: 00-40-64-432154
Postacím: 3400 Cluj, C.P. 273, Románia

Sorozatborító: Deák Ferenc
Műszaki szerkesztő: Heim András
Számítógépes tördelés: Balázs Júlia
Alak: 70x100/24
Nyomdai ívek száma: 20,2
Készült:
ALUTUS Nyomda, Csíkszereda